T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBÜ'L-HASEN İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ'NİN FIKIHÇILIĞI (LÜBÂB VE MUKNİ' ÖZELİNDE)

YAHYA SARIBULAK

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

MAYIS 2026

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

EBÜ'L-HASEN İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ'NİN FIKIHÇILIĞI (LÜBÂB VE MUKNİ' ÖZELİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
YAHYA SARIBULAK

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUSTAFA HARUN KIYLIK

VAN - 2026

KABUL VE ONAY

Yahya SARIBULAK tarafından hazırlanan "**EBÜ'L-HASEN İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ'NİN FIKIHÇILIĞI *(LÜBÂB* VE *MUKNİ'* ÖZELİNDE)**" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Danışman: Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Başkan: Prof. Dr. Mehmet Selim ASLAN Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Dr. Mehmet Bahattin ALPHAN Hakkari Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	06/05/2026

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (06/05/2026)

Yahya SARIBULAK

Yüksek Lisans Tezi

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs, 2026

EBÜ'L-HASEN İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ'NİN FIKIHÇILIĞI

***(LÜBÂB* VE *MUKNİ'* ÖZELİNDE)**

ÖZET

Bir mezhebin teşekkülü, yayılması ve toplum hayatında kökleşmesinde, mezhep imamları kadar onları takip eden fakihlerin ilmî katkıları da önemli rol oynamaktadır. Şâfiî fakihlerinden İbnü'l-Mehâmilî de bu isimlerden biridir. Hicrî 368/978 yılında Bağdat'ta doğan İbnü'l-Mehâmilî, burada yetişmiş ve 415/1024 yılında yine Bağdat'ta vefât etmiştir. Kendisi, Irak bölgesinin seçkin Şâfiî fakihleri arasında kabul edilmektedir. Bu çalışmada, Şâfiî mezhebinde önemli bir yeri olan İbnü'l-Mehâmilî'yi ve onun fıkıhçılığını kendi eserleri üzerinden incelemeyi hedefledik. Araştırma neticesinde kendisine nispet edilen on iki fıkıh eserine ulaştık; ancak bunların büyük kısmının günümüze tam olarak ulaşmadığını tespit ettik. Müellifin eksiksiz şekilde günümüze ulaşan en meşhur eserleri *el-Lübâb* ve *el-Mukni'* olduğundan, çalışmamızda onun fıkıh anlayışını bu iki eser çerçevesinde ele aldık. İbnü'l-Mehâmilî'nin Şâfiî mezhebinde Ashâbü'l-Vücûh arasında yer aldığı rivayet edilmiş, ayrıca ilm-i hilâf alanında da anılmıştır. Çalışmada öncelikle müellifin yaşadığı dönem, hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserlerini ele aldık. Ardından onun *el-Lübâb* ve *el-Mukni'* adlı eserlerinde yer alan bazı fıkhî görüşlerini değerlendirip bu eserleri etraflıca tanıttık. Netice itibarıyla İbnü'l-Mehâmilî'nin anılan eserleri bağlamında Şâfiî fıkhındaki konumunu ve ilmî katkılarını, akademik bir bakışla ele alarak müellifi ve eserlerini daha kapsamlı bir şekilde tanıtmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Şâfiî Mezhebi, İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb*, *el-Mukni'*, Fakih.

Sayfa Sayısı: xii + 98

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK

Master's Thesis

Yahya SARIBULAK

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

May, 2026

ABU'L-HASAN IBN AL-MAHAMILI'S FIQH

(WITH SPECIAL REFERENCE TO AL-LUBAB AND AL-MUKNI')

ABSTRACT

In the formation, spread and establishment of a school of thought within society, the scholarly contributions of the jurists who followed the imams of that school played just as significant a role as those of the imams themselves. Ibn al-Mahâmilî is one such jurist from the Shafi'i school. Born in Baghdad in 368/978, Ibn al-Mahâmilî was educated there and passed away in the same city in 415/1024. He is regarded as one of the distinguished Shâfi'iî jurists of the Iraq region. In this study, we aimed to examine Ibn al-Mahâmilî, who holds an important place in the Shâfi'î school, and his jurisprudence through his own works. As a result of our research, we identified twelve works of jurisprudence attributed to him; however, we found that the majority of these have not survived in their entirety to the present day. Since the author's most famous works to have survived intact to the present day are *al-Lubab* and *al-Mukni'*, we have addressed his understanding of fiqh within the framework of these two works in our study. It has been reported that Ibn al-Mahâmilî was counted among the Ashâb al-Wujūh within the Shâfi'î school of jurisprudence; he is also noted for his expertise in the science of legal differences. In this study, we first examined the period in which the author lived, his life, his teachers, his students and his works. We then evaluated some of his fiqh opinions found in his works *al-Lubab* and *al-Mukni'* and provided a comprehensive introduction to these works. In conclusion, by examining Ibn al-Mahâmilî's position within Shâfi'î fiqh and his scholarly contributions in the context of his aforementioned works from an academic perspective, we have endeavoured to present the author and his works in a more comprehensive manner.

Key Words: Islamic Law, Shâfi'î Sect, Ibn al-Mahâmilî, *al-Lübâb*, *al-Mukni'*, Jurist.

Quantity of Page: xii + 98

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa Harun KIYLIK

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖN SÖZ ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **viii**

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **xii**

GİRİŞ **1**

A. Araştırmanın Konusu 1

B. Araştırmanın Amacı 2

C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları 4

1. İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, HOCALARI, ÖĞRENCİLERİ VE ESERLERİ **6**

1.1. İbnü'l-Mehâmilî'ninYaşadığı Çevre ve Dönem 6

1.1.1. Siyasi Durum 7

1.1.2. Sosyal Durum 9

1.1.3. Dinî Hayat 10

1.1.4. İlmî ve Kültürel Durum 11

1.2. İbnü'l-Mehâmilî'nin Hayatı 12

1.2.1. Müellifin Doğumu 13

1.2.2. Müellifin İsmi ve Nesebi 14

1.2.3. Müellifin Ailesi ve Nesep Zinciri 15

1.2.4. Müellifin Çağdaşları ve Aynı İlmî Çevrede Yaşayan Bazı Âlimler 21

1.3. İbnü'l-Mehâmilî'nin Hocaları 23

1.3.1. Ali b. Abdurrahman el-Bekkâî (ö. 376/987) 25

1.3.2. İbnü'l-Muzaffer (ö. 379/989) 26

1.3.3. Ebû Hâmid İsferâyînî (ö. 406/1016) 28

1.3.4. Ebû'l-Hüseyin el-İbnü'l-Mehâmilî (ö. 407/1017) 30

1.4. İbnü'l-Mehâmilî'nin Öğrencileri 31
1.4.1. Ebû Hatim el-Kazvînî (ö. 440/1049) 32
1.4.2. Ebü'l Kâsım Ali b. Muhassin et-Tenûhî (ö. 447/1055) 33
1.4.3. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) 34
1.4.4. Ebû Fadl (ö. 477/1085) 36
1.4.5. Ali b. Ahmed el-Kâtib (ö. ?) 37
1.5. İbnü'l-Mehâmilî'nin Eserleri 37
1.5.1. *el-Lübâb fi'l-Fıkh* 38
1.5.1.1. Şerhu Lübâbi'l-Fıkh li'l Mehâmilî 40
1.5.2. *el-Mukniʿ fi'l-Fıkh* 40
1.5.3. *el-Mecmûʿ* 42
1.5.4. *et-Tecrîd (el-Mücerred) fi'l-Fürûʿ* 42
1.5.5. *et-Taʿlîka* 43
1.5.6. *ʿUddetü'l-Müsâfir ve Kifâyetü'l-Hâzır* 43
1.5.7. *el-Evsat fi'l-Fürûʿ* 44
1.5.8. *Tahrîrü'l-Edille* 44
1.5.9. *el-Kavleyn ve'l-Vecheyn* 44
1.5.10. *Ruʾûsü'l-Mesâʾil ve Usulü* 45
1.5.11. *Emâlî el-İsfahânî* 45
1.5.12. *el-Mücerred* 46
2. İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ'NİN FIKIHÇILIĞI: ŞÂFİÎ MEZHEBİNDEKİ YERİ, *LÜBÂB* VE *MUKNİʿ* ADLI ESERLERİNDE ELE ALDIĞI BAZI SEÇİLMİŞ FIKHÎ GÖRÜŞLERİ 47
2.1. İbnü'l-Mehâmilî'nin Fıkıhçılığı 47
2.2. İbnü'l-Mehâmilî'nin Şâfiî Mezhebindeki Konumu 48
2.3. Ashâbü'l-Vücûh Yönü 50
2.3.1. Ashâb Kavramı 50
2.3.2. Vücûh Kavramı 50

2.3.3. Müctehid Tabakaları İçerisinde Ashâbü'l-Vücûh 51
2.3.3.1. Mutlak Müctehid 51
2.3.3.2. Müntesip Müctehid 51
2.3.3.3. Ashâbü'l-Vücûh 52
2.2.4. İbnü'l-Mehâmilî'nin Ashâbü'l-Vücûh İçindeki Yeri 54
2.3. Âlimlerin İbnü'l-Mehâmilî Hakkındaki Övgüleri 56
2.4. *el-Lübâb* Adlı Eserinin Tanıtımı 57
2.4.1. Eserin Tanıtımı ve Müellife Aidiyeti 58
2.4.1.1. Biyografi Kaynaklarında Doğrudan Nispet Edilenler 58
2.4.1.2. Fakihlerin Nakil ve İktibas Yoluyla Nispet Ettikleri 59
2.4.1.3. İbn Kadî Şühbe'nin Farklı Görüşü ve Değerlendirilmesi 61
2.4.2. *el-Lübâb* Eserinin Tertibi, Metodu ve İçerik Özellikleri 61
2.4.3. *el-Lübâb*'ın Şâfiî Fakihleri Nezdindeki Konumu 63
2.4.4. İbnü'l-Mehâmilî'nin *el-Lübâb* Adlı Eserinde Yer Alan Bazı Fıkhî Görüşler ve Bunların Değerlendirilmesi 65
2.4.4.1. Yere İdrar Bulaşmasının İzale Edilmesi 65
2.4.4.2. Abdest ve Guslün Müstehap Olduğu Durumlar 66
2.4.4.3. Mest Üzerine Mesh ve Uzuvları Kesik Olan Kimsenin Hükmü 66
2.4.4.4. Hayız ve Nifas Hâline Bağlı Hükümler 67
2.4.4.5. Müslüman Kölenin Kâfirin Mülkiyetine Girmesi 67
2.4.4.6. İkâle (Satışın Karşılıklı Rıza ile Feshi) 69
2.4.4.7. Vekil ile Vasî Arasındaki İlişki 69
2.4.4.8. Müşterek Kölelik ve Azat Hükmü 70
2.4.4.9. Muhakkikin İlavesi: Câriye ile Nikâh Meselesi 70
2.4.4.10. Teyemmüme Dair Hususlar 71
2.5. *el-Mukniʿ* Adlı Eserinin Tanıtımı 73
2.5.1. Eserin Tanıtımı ve Müellife Aidiyeti 73

2.5.2. Eserin Şâfiî Fıkıh Literatüründeki Yeri ve Önemi 75

2.5.3. *el-Mukniʿ* Eserinin Tertibi, Metodu ve İçerik Özellikleri 76

2.5.4. İbnü'l-Mehâmilî'nin *el-Mukniʿ* Adlı Eserinde Yer Alan Bazı Fıkhî Görüşler ve Bunların Değerlendirilmesi 79

2.5.4.1. Namazın Geçerliliği Bağlamında Abdesti Bozan Unsurların Sistematik Tasnifi 79

2.5.4.2. Hayızdan Temizlenme 83

2.5.4.3. Karnında Cenin Bulunan Kadının Ölümü 84

2.5.4.4. Kabir Üzerine Oturmanın Hükmü 86

2.5.4.5. Namazın Sıhhati Açısından Necaset ve İbadet Mekânlarına Dair Fıkhî Hükümler 87

SONUÇ **92**

KAYNAKÇA **94**

ÖZGEÇMİŞ .....

Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu .....

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
(a.s.)	Aleyhisselam
b.	İbn, bin
bk.	Bakınız
(c.c.)	Celle Celâluhu
çev.	Çeviren
ed.	Editör
Hz.	Hazreti
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
(r.a.)	Radiyallahu anh
(s.a.v.)	Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	Tahkik eden
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	Ve diğerleri

ÖN SÖZ

Mutlak mülkün sahibi olan Allah'a (c.c.) hamd, bizleri sayısız nimetleriyle kuşattığı için şükürler olsun. *Kur'ân-ı Kerîm*'de en güzel şekilde yaratıldığı bildirilen insan, fıtratı gereği toplu hâlde yaşamayı tercih eden sosyal bir varlıktır. Bu toplumsal yaşam biçimi, bireyler arasında karşılıklı hak ve sorumlulukların doğmasına zemin hazırlamakta; söz konusu hakların korunması ve toplumsal düzenin sağlanabilmesi ise hukukî müeyyidelere olan ihtiyacı kaçınılmaz hâle getirmektedir. Bu müeyyidelerin adaletli, tutarlı ve uygulanabilir bir biçimde hayata geçirilebilmesi, sağlam bir hukuk anlayışıyla birlikte güvenilir bir rehberliği de gerekli kılmaktadır. İslâm hukuk geleneğinde bu rehberlik vazifesini üstlenenler fakihlerdir. Nitekim insan, hayatının her alanında olduğu gibi fıkhî meselelerde de fakihlerin ilmî birikimine ve benimsedikleri metodolojik yaklaşımlara ihtiyaç duymaktadır.

İbnü'l-Mehâmilî, gerek fakihlik vazifesi gerekse yaşadığı toplumla kurduğu yakın ilişki sayesinde hem düşünceleri hem de telif ettiği eserler aracılığıyla toplumsal yapının şekillenmesine kayda değer katkılar sunmuştur. İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkıh alanındaki etkisi, yalnızca mensubu olduğu Şâfiî mezhebiyle sınırlı kalmamış; diğer mezheplerin fıkhî yaklaşımlarının tanınmasına ve daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlamıştır.

İbnü'l-Mehâmilî'nin Şâfiî fıkhı içerisindeki konumu ve ilmî katkıları, üzerinde durulmayı hak eden bir özellik arz etmektedir. Bu sebeple çalışmamızda onun hayatını, ilmî şahsiyetini ve fıkıh anlayışını ele alarak, fıkıh ilmine sunduğu katkıları akademik camiaya tanıtmayı amaçladık.

Bu çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi ele alınmıştır. Birinci bölümde İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşadığı dönem, hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkıhçılığı, Şâfiî fıkhındaki yeri ile *el-Lübâb* ve *el-Mukniʿ* adlı eserlerinde ele aldığı bazı seçilmiş fıkhî görüşler değerlendirilmiş; ayrıca söz konusu eserler ayrıntılı biçimde tahlil edilmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırma sürecinde elde edilen bulgular değerlendirilerek genel bir sonuca ulaşılmıştır. Bu yönüyle çalışma, İbnü'l-Mehâmilî ve eserleri üzerine yapılacak müstakbel araştırmalara mütevazı bir katkı sunmayı ve bu alandaki çalışmalara rehberlik etmeyi hedeflemiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması ve yürütülmesi sürecinde kıymetli destek ve rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK'a; değerli görüş ve katkılarıyla çalışmama yön veren Sayın Prof. Dr. Mehmet Selim ASLAN, Doç. Dr. Davut EŞİT, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bahattin ALPHAN ve Dr. Öğr. Üyesi Zekerya SARIBULAK hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca, çalışmanın her aşamasında teşvik ve desteklerini hissettiğim Çatak İlçe Müftüsü Hamza TAŞKULAK ve İmam-Hatip Sami CANİŞ hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Bununla birlikte, emekleri, sabırları ve dualarıyla daima yanımda olan anneme, kardeşlerim Zehra ve Hatice'ye ve eşime en içten teşekkürlerimi sunarım.

Yahya SARIBULAK

Van – 2026

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Allah (c.c.) tarafından Cebrâil (a.s.) aracılığıyla kendisine vahyedilen ilahî mesajları insanlara tebliğ etmiştir. Yaklaşık on üç yıl süren Mekke dönemindeki tebliğ faaliyeti, ağırlıklı olarak itikadî ve ahlâki esaslar etrafında şekillenmiş; bunu takip eden yaklaşık on yıl devam eden Medine döneminde ise fıkhî ve hukûkî düzenlemeler ön plana çıkmıştır. Bu süreçte sahâbe, karşılaştıkları meselelerde doğrudan *Kur'ân* ve Sünnet'e başvurmuş; vahyin rehberliğinde ortaya konulan çözümler, İslâm hukukunun temelini oluşturmuştur.

Peygamber Efendimiz'in vefâtından sonra, diğer ilim alanlarında olduğu gibi fıkhî ve hukûki meselelerde de görüş ayrılıklarının ortaya çıkması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Sahâbe döneminde bu ihtilaflar büyük ölçüde çözüme kavuşturulmaya çalışılmış; tâbiîn, tebeu't-tâbiîn ve sonraki dönemlerde ise özellikle mezhep kurucu müçtehitler ile onların ilmî mirasını sürdüren fakihler aracılığıyla fıkıh ilmi daha sistemli bir yapıya kavuşmuştur. Bu süreçte mezhepler teşekkül etmiş ve bireylerin karşılaştıkları problemlere çözüm üretmeyi amaçlayan daha düzenli ve kurumsal bir hukuk anlayışı gelişmiştir. Böylece dinî ve hukûkî bilgilere ulaşımı kolaylaştıran ilmî yöntemler ortaya konulmuştur.

İnsan, tabiatı gereği toplum içinde yaşayan bir varlıktır. Bu nedenle günlük hayatında hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerde zaman zaman hatalar yapabilmekte ve çeşitli anlaşmazlıklarla karşılaşabilmektedir. Böyle durumlarda toplum düzeninin korunabilmesi için bir hukuk sistemine ve bu sistemi açıklayıp uygulayacak rehberlere ihtiyaç duyulmaktadır. İslâm hukukunda bu görevi üstlenenler fakihlerdir. Fakihlerin ortaya koyduğu görüşler ve geliştirdiği yöntemler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini sürdürmekte ve değişen şartlar karşısında yol gösterici olmaya devam etmektedir.

Bu bağlamda çalışmamız, Şâfiî mezhebinin önemli temsilcilerinden biri olan ve Bağdat Şâfiîliğinin kurucu fakihleri arasında kabul edilen İbnü'l-Mehâmilî'yi konu edinmektedir. Araştırmanın temel amacı; İbnü'l-Mehâmilî'nin hayatını, ilmî şahsiyetini, fıkıh anlayışını ve Şâfiî mezhebi içerisindeki konumunu ortaya koymaktır.

Bu çerçevede onun hocaları, öğrencileri ve telif ettiği eserler ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Araştırmada, başta İbnü'l-Mehâmilî'nin *el-Lübâb fi'l-fiḳh (Lübâbü'l-fiḳh*) ve *el-Mukni'* adlı eserleri olmak üzere, konuyla ilgili klasik ve modern dönem kaynaklarından istifade edilecektir. Özellikle *el-Lübâb* adlı eser, klasik şerh ve açıklama yöntemlerinin ötesine geçerek fıkhî meseleleri yeni problemlere uygulanabilir hükümler çerçevesinde ele alması bakımından dikkat çekmektedir. Eserde farklı görüşlerin gerekçeleriyle birlikte sunulup tartışılması, bu eserin çalışmada temel kaynaklardan biri olarak tercih edilmesinin başlıca sebeplerindendir.

Lübâb'ın yanı sıra müellifin diğer eserlerini de araştırma kapsamında inceledik. Bu eserler arasında yer alan *el-Mukni',* Yusuf b. Muhammed b. Abdullah eş-Şehhî tarafından Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunan Şârika Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir. Bu eser de çalışmamıza dâhil edilerek incelenerek, müellifin bazı seçilmiş fıkhî görüşleri değerlendirilecek ve eser ayrıntılı biçimde tanıtılacaktır. Ayrıca *'Uddetü'l-Müsâfir ve Kifâyetü'l-Hâzır* adlı eserin bir nüshasının Kahire'de bulunan el-Medresetü'l-Fâzıliyye'de vakıf olarak muhafaza edildiği İbnü'l-Mehâmilî tarafından rivayet edilmektedir. Bununla birlikte yaptığımız araştırmalara rağmen müellifin diğer eserlerine dair herhangi bir nüshaya ulaşamadık. Çalışma, elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesinin yapıldığı sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

B. Araştırmanın Amacı

Fakihlerin geliştirdiği yöntemler ve ortaya koydukları ilmî birikim, bireyin hem kişisel hem de toplumsal hayatını düzenlemesinde vazgeçilmez bir öneme sahiptir. İslâm ilim tarihinde önemli bir yere sahip olan Bağdat, asırlar boyunca birçok seçkin âlimin yetişmesine zemin hazırlamış; özellikle fıkıh ilminin gelişiminde merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu ilmî ortamda yetişen şahsiyetler arasında, Şâfiî fıkhının Bağdat'taki teşekkül sürecinde belirleyici bir konuma sahip olan İbnü'l-Mehâmilî dikkat çekmektedir. Ancak ilmî ve tarihî önemine rağmen, İbnü'l-Mehâmilî'nin Türkiye'deki akademik çevrelerde ve okuyucu kitlesi nezdinde yeterince tanındığını söylemek güçtür. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, İbnü'l-Mehâmilî hakkında yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla bu

çalışma İbnü'l-Mehâmilî'nin daha iyi tanıtılmasına ve onun fıkhî görüşleri ile Şâfiî fıkhındaki yerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Onun akademik camiada daha yakından tanınmasının, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ilmî ve fikrî kazanımlar sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu nedenle araştırmamızda İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî kimliği, fıkıh metodu ve Şâfiî mezhebi içerisindeki konumunu merkeze aldık. Fakihlerin ilmî mirasını tanıyan ve onların metodlarını kavrayan bireylerin, dinî sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde yerine getirecekleri; bunun da hem bireysel hem de toplumsal hayata olumlu yansımalar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, İbnü'l-Mehâmilî'yi merkeze alan bu çalışmamız, fakihlerin ilmî mirasından istifade etme bilincini canlı tutmayı hedeflemektedir.

"*Ebü'l-Hasen İbnü'l-Mehâmilî'nin Fıkıhçılığı (Lübâb ve Mukni' Özelinde*)" başlığını taşıyan bu araştırmada, İbnü'l-Mehâmilî'nin özellikle *el-Lübâb fi'l-fıkh* ve *el-Mukni'* adlı eserleri üzerinden fıkıh anlayışı ve fıkhî meseleleri ele alış biçimi incelenmiştir. Bu bağlamda hedefimiz, bireylerin fakihlerin hayatlarından ve eserlerinden ilham alarak kendi hak ve sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde idrak etmelerine katkı sağlamaktır. Böylece toplumsal ilişkilerin daha sağlıklı ve düzenli bir zeminde gelişmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bu genel çerçeve doğrultusunda çalışmamızda aşağıdaki amaçlar hedeflenmiştir:

- İbnü'l-Mehâmilî'nin hayatı, hocaları, öğrencileri ve telif ettiği eserler hakkında kapsamlı bigiler sunmak,

- İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî şahsiyetini, fıkhî meseleleri ele alış yöntemini ve dayandığı delilleri ortaya koymak,

- İbnü'l-Mehâmilî'nin Şâfiî mezhebi içerisindeki konumunu ve fıkhî meselelerdeki vukûfiyetini değerlendirmek,

- İbnü'l-Mehâmilî'nin Ashâbü'l-Vücûh geleneği içerisindeki yerini açıklamak,

Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan çalışma, hem İslâm hukuku alanında yapılan akademik araştırmalara katkı sunmayı hem de Şâfiî mezhebi literatürüne dair daha derinlikli bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkhî yaklaşımını ve ilmî birikimini sağlıklı bir biçimde ortaya koyabilmek için yalnızca eserlerine odaklanmak yeterli görülmemiştir. Aynı zamanda onun yaşadığı dönem, içinde bulunduğu ilmî çevre, toplumsal yapı ve etkileşim hâlinde olduğu ilim halkaları da dikkate alınmıştır. Zira bir âlimin düşüncelerini doğru biçimde anlayabilmek, büyük ölçüde yaşadığı çağın ilmî, sosyal ve kültürel şartlarını tanımayı gerekli kılmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel ve betimleyici yöntem esas alınmıştır. Bu çerçevede İbnü'l-Mehâmilî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve fıkıh anlayışı, klasik kaynaklar ışığında tasvir edilmiş; görüşleri ve metodu, özellikle *el-Lübâb fi'l-fıkh* ve *el-Mukni'* adlı eseri merkeze alınarak analiz edilmiştir. Bununla birlikte, mezhep içindeki konumunun ve ilmî etkisinin daha açık bir şekilde ortaya konulabilmesi amacıyla, çağdaşı olan ve kendisinden sonraki dönemlerde yaşamış Şâfiî fakihlerinin değerlendirmelerine de yer verilmiştir.

Araştırmada kaynak olarak öncelikle tabakât, ensâb ve terâcim türü eserler kullanılmış; bunun yanı sıra tarih kitapları ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* maddelerinden istifade edilmiştir. Bu tür kaynaklar; İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî silsilesini, hocalarını, öğrencilerini ve fıkıh tarihindeki yerini tespit etmede temel başvuru eserleri olarak değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda yararlanılan başlıca klasik kaynaklar arasında: İbnü'l-Mehâmilî'nin (ö. 415/1024*) el-Lübâb fi'l-fıkh* adlı eseri; Ebû Âsım el-Âbbâdî'nin (ö. 458/1066) *Tabakâtü'l-fukahâ'i'ş-Şâfiî'yye*'si; Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd'ı*; Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) *Tabakâtü'l-fukahâ*'sı; Sem'âni'nin (ö. 562/1166) *el-Ensâb'ı*; İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Muntazam*'ı; Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*'ı; İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtü'l-a'yân'ı*; Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru A'lâmü'n-nübelâ*'sı; Sübkî (ö. 771/1370) ve İsnevî'nin (ö. 772/1370) *Tabakâtü'ş-Şâfi'îyye* adlı eserleri; İbn Kâdî Şühbe'nin (ö. 851/1448) *Tabakâtü'ş-Şâfi'îyye'si* ile Kâtip Çelebi'nin (ö. 1067/1657*) Keşfü'z-Zunûn* adlı eseri yer almaktadır.

Araştırmada, klasik kaynakların yanı sıra günümüzde İbnü'l-Mehâmilî, Şâfiî fıkhı ve mezhep tarihi üzerine yapılmış modern çalışmalar, tezler ve akademik makaleler de araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu yaklaşım, konunun yalnızca klasik

literatür çerçevesinde ele alınmasını önlemiş ve modern akademik birikimle desteklenmesini sağlamıştır**.** Mevcut literatürde bu alanda öne çıkan tek çalışma, tespit edebildiğimiz kadarıyla Şükrü Özen'in Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde yayımlanan "İbnü'l-Mehâmilî" maddesidir. Bu çalışmamız ise İbnü'l-Mehâmilî'yi daha geniş bir çerçevede ele alarak yaşadığı dönemi, hayatı, hocaları, eserleri ve fıkhî yaklaşımı bakımından ayrıntılı biçimde incelemektedir.

Araştırma sürecinde kullanılan kaynaklar, mümkün mertebe kronolojik bir düzen içerisinde ele alınmış; bu sayede hem tarihsel sürekliliğin hem de ilmî gelişim çizgisinin takip edilmesi amaçlanmıştır. Dipnotlandırma ve kaynakça oluşturulurken ise "*İsnad Atıf Sistemi (2. Versiyon)"* esas alınmış; bu sistem doğrultusunda akademik tutarlılık ve standartlara uygunluk gözetilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, klasik ve modern kaynakları birlikte değerlendiren, tarihsel bağlamı dikkate alan ve metin merkezli bir incelemeyi esas alan bir yöntemle hazırlanmıştır. Bu yaklaşımın, İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî şahsiyetinin ve fıkıh anlayışının daha sağlıklı bir biçimde ortaya konulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, HOCALARI, ÖĞRENCİLERİ VE ESERLERİ

1.1. İbnü'l-Mehâmilî'nin Yaşadığı Çevre ve Dönem

Bir fakihin ilmî kişiliğini, yaşadığı tarihsel ve toplumsal bağlamdan bağımsız biçimde değerlendirmek mümkün değildir. Bu sebeple bir âlimin yetiştiği dönemin siyasî, sosyal, kültürel ve dinî şartları birlikte ele alınmalıdır. Zira düşünce dünyası, ilmî yönelimleri ve telif ettiği eserlerin mahiyeti, büyük ölçüde içinde bulunduğu çevrenin etkisiyle şekillenmektedir. Fakihlerin ilmî ve fikrî kimliği, yaşadıkları ortamda edindikleri bilgi ve tecrübeler doğrultusunda oluşmakta; sonraki dönemler üzerindeki etkileri de bu birikimle doğru orantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar her fakih, mensubu olduğu çağın bir ürünü olsa da ilmî faaliyetleri sayesinde kendi dönemini aşan bir etki alanı oluşturabilmektedir.[1]

İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşadığı dönem, hicri IV. yüzyılın sonları ile V. yüzyılın ilk çeyreğine denk gelmektedir. Bu zaman dilimi, siyasî otoritenin belirgin biçimde zayıfladığı; buna karşılık ilmî ve mezhebi faaliyetlerin giderek kurumsal bir yapı kazandığı bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu dönem, siyasî, sosyal, dinî, ilmî ve kültürel gelişmeler bakımından çok yönlü bir incelemeyi gerekli kılmaktadır. İbnü'l-Mehâmilî, Abbâsî Hilâfeti'nin siyasî nüfuzunun büyük ölçüde gerilediği; buna mukabil ilmî ve dinî faaliyetlerin özellikle Bağdat merkezli olarak canlılık kazandığı bir tarihsel ortamda yaşamıştır. Hicrî IV. yüzyılın sonları ile V. yüzyılın başları, hilâfetin sembolik varlığını sürdürmesine rağmen fiilî siyasî ve askerî hâkimiyetin Büveyhîler'in elinde bulunduğu, idarî ve askerî yapının sık sık değiştiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu siyasî tablo, ilmî ve dinî faaliyetlerin doğrudan saray merkezli olmaktan çıkarak daha özerk bir zeminde yürütülmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim bu süreçte ilmî çalışmalar, büyük ölçüde mescidler, medreseler ve ders halkaları etrafında gelişme göstermiştir. Ulemânın, siyasî otoriteye doğrudan bağlı olmaksızın ilmî faaliyetlerini sürdürebildiği bir ortamın oluştuğu görülmektedir. Özellikle Bağdat

[1] Ebü'l-Hasen (Hüseyn) Hilâl b. el-Muhassin b. İbrâhîm b. Hilâl es-Sâbî el-Harrânî, *Rüsûmü dâri'l-hilâfe*, thk. Mîhâîl Avvâd (Beyrut: Dârü'r-Râid el-ʿArabî, 1406/1986), 13-20.

gibi önemli ilmî merkezlerde, yerel ilmî çevrelerin saraya kıyasla daha etkili ve belirleyici bir konum kazandığı anlaşılmaktadır.[2]

1.1.1. Siyasi Durum

İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşadığı dönem, Abbâsî Hilâfeti'nin siyasî etkinliğini büyük ölçüde yitirdiği; buna karşılık Büveyhîler'in Irak ve İran coğrafyasında fiilî hâkimiyet tesis ettiği bir tarihsel sürece karşılık gelmektedir. Bu dönemde hilâfet makamı, siyasî karar alma yetkisinden mahrum kalmış; daha çok dinî ve sembolik bir otorite niteliği kazanmıştır. İdarî ve askerî güç ise Büveyhî emîrlerinin kontrolü altına girmiştir. Bu çerçevede İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî kişiliğini ve özellikle fıkıh sahasındaki sistematik çalışmalarını, içinde bulunduğu siyasî şartlardan bağımsız biçimde değerlendirmek mümkün değildir. Zira siyasî istikrarsızlığın hâkim olduğu dönemlerde hukukî ve ilmî otoritenin toplumsal ağırlığı artmakta; fakihler, düzenin ve meşruiyetin temsilcileri olarak öne çıkmaktadır.[3]

İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşadığı süreçte Abbâsî halifeleri, özellikle Bağdat'ta Büveyhîler'in yoğun siyasî baskısı altında bulunmuştur. İdarî ve askerî yetkiler fiilen Büveyhî emîrleri tarafından kullanılır hâle gelmiş; hilâfet makamı ise siyasî iradeden yoksun bırakılmasına rağmen dinî meşruiyetin sembolü olma vasfını muhafaza etmiştir. Halifelerin yetkisi, isimlerinin hutbelerde anılması ve sikkelerde yer almasıyla sınırlı kalmıştır.[4]

Bazı rivayetlerde Büveyhî hânedanının nesebi ayrıntılı bir silsile hâlinde aktarılmaktadır. Bu silsile, hanedanının kurucu şahsiyetleri olan İmâmüddevle Ebü'l-Hasan Ali, Rüknüddevle Ebû Ali Hasan ve Muizzüddevle Ebü'l-Hasan Ahmed ile devam etmektedir.[5]

Bu siyasî hadiselerin yaşandığı süreçte hayat süren İbnü'l-Mehâmilî, hicrî 368 yılında doğmuş, hicrî 415 yılında vefat etmiştir. Onun doğumu, Büveyhî Devletinin Irak kolunda Bahtiyâr'ın hüküm sürdüğü döneme rastlamaktadır. İbnü'l-Mehâmilî'nin

---

[2] Sâbî, *Rüsûmü dâri'l-hilâfe*, 13-20.
[3] Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-Arabî* (Mısır: Dârülmaârif, 1380-1416/ 1960-1995), 5/233-234.
[4] Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-Arabî*, 5/233.
[5] Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-ʿArabî, 1417/1997), 7/5-8.

hayatı boyunca şahit olduğu siyasî tablo, Abbâsî Hilâfeti'nin siyasî nüfuzunu büyük ölçüde kaybettiği ve Büveyhîler'in Bağdat merkezli bir hâkimiyet kurduğu bir dönemi yansıtmaktadır. İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşadığı süre zarfında Büveyhîler'in Irak kolunda hüküm süren başlıca emîrler şunlardır:[6]

1. Bahtiyâr (ö. 367/978): İbnü'l-Mehâmilî'nin doğumu, Bahtiyâr'ın hâkimiyetinin son yıllarına denk gelmektedir. Bu dönem, Büveyhîler'in Bağdat'taki yönetim yapısının kurumsallaşmaya başladığı bir safhayı temsil etmektedir.

2. Adudüddevle (ö. 372/983): Büveyhî tarihinin en güçlü hükümdarı olarak kabul edilen Adudüddevle, toprakları tek merkezde toplamış; Musul ve Cezîre'yi de hâkimiyetine almıştır.

İslâm tarihinde "melik" unvanıyla hitap edilen ilk kişi Adudüddevle'dir. Aynı şekilde Bağdat'ta halifeden sonra adına hutbe okunan ilk emîr de odur. Bağdat'ta inşa ettirdiği Bîmâristân-ı Adudî, çağının en büyük ve en gelişmiş hastanelerinden biri olmuştur. Ayrıca Kûfe'de Hz. Ali'nin kabrini ortaya çıkararak üzerine türbe yaptırdığı da kaynaklarda zikredilmektedir. Adudüddevle 372/983 yılında Bağdat'ta vefat etmiş, naaşı daha sonra Kûfe'ye nakledilerek Hz. Ali'nin türbesine defnedilmiştir.

3. Samsâmüddevle (ö. 388/998): Adudüddevle'nin vefatının ardından Büveyhî hâkimiyeti; iç mücadeleler ve taht kavgaları sebebiyle zayıflamaya başlamıştır. Onun dönemi, siyasî istikrarsızlığın arttığı bir safha olarak değerlendirilmektedir.

4. Şerefüddevle (ö. 378/988): Şerefüddevle'nin kısa süren hâkimiyeti, Büveyhîler arasındaki iktidar mücadelesinin devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, merkezi otoritenin daha da zayıflamasına yol açmıştır.

5. Bahâüddevle (ö. 403/1012): Bahâüddevle, dirayet ve ehliyetiyle temayüz etmiş bir hükümdardır. Bahâüddevle, 403/1012 yılında Errecân'da vefat etmiş olup vefat ettiğinde henüz kırk iki yaşlarındaydı.

6. Sultânüddevle (ö. 415/1024): İbnü'l-Mehâmilî'nin vefatı hicrî 415 yılına rastladığından, onun hayatının son dönemi Sultânüddevle'nin saltanatının sona erdiği zaman dilimiyle örtüşmektedir. Bu dönem, Büveyhîler'in siyasî bakımdan ciddi ölçüde zayıfladığı ve hâkimiyetlerinin çözülme sürecine girdiği bir safhayı temsil etmektedir.[7]

---

[6] Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân,* thk. İhsan Reşîd Abdülkâdir Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 681/1282), 2/354-356, 4/50-55.

[7] Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-Arabî*, 5/484-487.

Genel olarak değerlendirildiğinde İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşadığı dönem, Abbâsiler'in siyasî nüfuz bakımdan zayıfladığı; buna karşılık Büveyhîler'in yükseliş, zirve, gerileme ve çözülme safhalarını ardışık biçimde tecrübe ettiği bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bağdat gibi siyasî ve ilmî merkezin kalbinde yaşamış olması sebebiyle İbnü'l-Mehâmilî, kimi zaman istikrarın hâkim olduğu, kimi zaman ise ciddi çalkantıların yaşandığı bir ortamda bulunmuştur.

Bu siyasî ortam, İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî faaliyetlerini özellikle fıkıh alanında yoğunlaştırmasında etkili olduğu söylenebilir. Nitekim siyasî otoritenin zayıfladığı dönemlerde hukukî düzenin sağlanması ve ilmî otoritenin tahkimi daha fazla önem kazanmaktadır.

1.1.2. Sosyal Durum

Büveyhîler döneminde Abbâsî Hilâfeti, siyasî yetkilerinin önemli bir kısmını kaybetmiş olmakla birlikte, dinî ve sembolik otoritesini muhafaza etmeyi başarmıştır. Büveyhî hânedanı, hilâfet makamını doğrudan ortadan kaldırmak yerine kendi denetimi altında tutarak hem Sünnî halk nezdinde meşruiyet sağlamayı, hem de İslâm dünyasındaki rakip siyasî güçler karşısında saygınlık kazanmayı hedeflemiştir. Şiî eğilimli bir siyasî iktidarın, Sünnî karakterli bir hilâfeti sürdürmesi, dönemin en dikkat çekici siyasî ve toplumsal olgularından biri olarak değerlendirilmektedir. Büveyhîler'in Bağdat'a hâkimiyeti başlangıçta istikrar beklentisi doğurmuşsa da idarî yetkilerin fiilen emîrlerin elinde toplanması ve halifeliğin sembolik bir makama indirgenmesiyle sonuçlanmıştır.[8] Bu durum, siyasî otorite ile dinî otorite arasındaki ayrışmayı daha görünür hâle getirmiştir.

Devlet teşkilâtında askerî sınıf belirleyici bir rol üstlenmiştir. Büveyhî hâkimiyet sahalarında idarî ve askerî düzenin büyük ölçüde yerel güç dengelerine bağlı olması, hânedan mensupları arasındaki iktidar mücadelelerini kolaylaştırmıştır.[9]

İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşadığı dönemde Bağdat, farklı sosyal grupların bir arada bulunduğu canlı ve çok katmanlı bir şehir yapısına sahipti. Bürokratik elitler, tüccarlar, ulemâ, zanaatkârlar ve askerî sınıf şehir toplumunun temel unsurlarını

[8] Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-Arabî*, 5/233.
[9] Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/496-498.

oluşturmaktaydı. Abbâsî Hilâfeti'nin siyasî nüfuzunun zayıflamasıyla beraber Büveyhîler döneminde askerî ve etnik unsurların şehir hayatındaki etkisi belirgin biçimde artmıştır.[10]

Büveyhîler, askerî güce dayalı bir hânedan yapısı inşa etmiş ve meşruiyetlerini büyük ölçüde bu güç üzerinden tesis etmeye çalışmışlardır. Ticaretin yeterince geliştirilememesi ve mali yapının giderek zayıflaması, asker maaşlarının ödenememesine ve buna bağlı olarak isyanların artmasına yol açmıştır. Bu durum, hem şehir düzeninin bozulmasına hem de hânedan mensupları arasındaki iktidar mücadelelerinin kontrol altına alınmasını güçleştirmiştir. Büveyhî hâkimiyeti 1062 yılında Şebânkâre Emirliği ile Kirman Selçukluları tarafından ele geçirilmiş; böylece Büveyhîler siyasî varlıklarını tamamen kaybetmişlerdir.[11]

1.1.3. Dinî Hayat

Büveyhîler, Şiî eğilimli bir hânedan olmalarına rağmen Abbâsî Hilâfeti'ni tamamen ortadan kaldırmamış; bilakis hilafet kurumunu siyasî meşruiyetin temel dayanaklarından biri olarak muhafaza etmeyi tercih etmiştir. 334/945 yılında Büveyhîler'in Bağdat'a hâkimiyet kurmalarıyla birlikte Abbasî Hilâfeti'nin fiilî siyâsî gücü sona ermiş; ancak hilâfet dinî ve sembolik varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum, hilâfetin siyasî nüfuzunu kaybetmesine rağmen dinî meşruiyetini muhafaza ettiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.[12] Söz konusu tablo, Şâfiî fakihlerinden İbnü'l-Mehâmilî'nin yetiştiği ilmî ve fikrî zemini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Bu dönemde Sünnî-Şiî gerilimi zaman zaman artmış, özellikle Bağdat'ta mezhep temelli toplumsal hareketlenmeler yaşanmıştır. Bununla birlikte Büveyhîler, genel itibarıyla dinî kurumların sürekliliğini korumaya özen göstermiş; camiler, ilmî çevreler ve dinî faaliyetler varlıklarını devam ettirmiştir.[13]

İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî şahsiyetinin şekillendiği bu ortamda mezhep aidiyeti, yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda ilmî ve toplumsal bir kimlik unsuru hâline gelmiştir.

[10] Merçil, "Büveyhîler", 6/497-498.
[11] Merçil, "Büveyhîler", 6/497-500.
[12] Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-Arabî,* 5/233.
[13] Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-Arabî,* 5/233-234.

İslam siyaset geleneğinde başlangıçta halife dışında herhangi bir kimse adına namaz vakitlerinde davul çalınması yaygın bir uygulama değilken, zamanla veliahtlar ve ordu kumandanları için de bu uygulamaya izin verilmiştir. Seferde bulunduklarında veya hükümdarın merkezden uzak olduğu durumlarda sabah, akşam ve yatsı namazlarında davul çalınmasına izin verilmiştir.[14]

Fıkıh âlimleri ise bu tür uygulamaların meşruiyet sınırlarını belirleme görevini üstlenmiştir. İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkıhçılığı da bu noktada yalnızca ibadet hükümleriyle sınırlı kalmayıp, kamu düzeni ve siyasal temsil alanlarına temas eden bir mahiyet arz etmektedir.

Abbâsî Devleti'nin son dönem vezirlerinden Müeyyedüddin Muhammed b. el-Alkamî, âlimlerle ilmî müzakerelerde bulunan; zeki ve bilgili bir şahsiyet olarak tanıtılmaktadır. Bununla birlikte kaynaklar, onun ilimlerde derin bir melekeye sahip olmadığını ve uzun süreli, sistemli bir ilmî tahsil görmediğini de belirtmektedir. Benzer şekilde Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü', fazilet sahipleriyle yaptığı ilmî ve edebî sohbetlerle tanınmış ancak ümmî olduğu, okuma yazma bilmediği özellikle vurgulanmıştır.[15]

Bu anlayış, fıkhın yalnızca bireysel ibadet alanını değil, siyaset ahlâkını ve kamu düzenini de kuşatan bir disiplin olarak algılandığını göstermektedir. İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkıh anlayışı da bu bütüncül çerçeve içerisinde değerlendirilmelidir. Onun eserlerinde görülen sistematik yaklaşım, mezhep içi tercihleri ve toplumun ihtiyaçlarına cevap veren hükümleri, yaşadığı dönemin siyasî ve dinî şartlarıyla doğrudan ilişkilidir.

1.1.4. İlmî ve Kültürel Durum

Büveyhîler devri, ilmî ve kültürel hayatın bütünüyle durduğu bir dönem değil, bu faaliyetlerin önceki Abbâsî asırlarından farklı bir seyir izleyerek devam ettiği bir süreçtir Şîraz ve Bağdat gibi önemli merkezlerde ilim meclisleri, edebî çevreler ve kütüphaneler varlığını sürdürmüş; ilmî hayat tümüyle ortadan kalkmamıştır.[16] İbnü'l-

[14] Sâbî, *Rüsûmü dâri'l-hilâfe*, 138-139.
[15] Ebû Ca'fer Safiyyüddîn (Celâlüddîn) Muhammed b. Alî b. Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî, *Kitâbü'l-Fahrî,* thk. Abdülkadir Muhammed Mayo (Beyrut: Dârü'l-Kalem el-'Arabî, 1418/1997), 24.
[16] Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-Arabî*, 5/233-234.

Mehâmilî'nin yetiştiği Bağdat da bu dönemde yeniden ilmî canlılık kazanmış ve Şâfiî mezhebinin önemli temsilcilerinin bulunduğu bir merkez hâline gelmiştir.

Adudüddevle döneminde âlimlere düzenli maaşlar bağlanması, bîmâristanların inşa edilmesi ve şehir imarına verilen önem, ilmî ve kültürel hayatın canlanmasına katkı sağlamıştır. Bu süreçte Bağdat, yeniden İslâm dünyasının önde gelen ilim ve kültür merkezlerinden biri olma vasfını kazanmıştır. Bîmâristanlar ise yalnızca tedavi kurumları olarak değil, aynı zamanda ilmî çalışmaların yürütüldüğü merkezler olarak da işlev görmüştür.[17]

Bu gelişmeler, yalnızca teorik ilimlerin değil, aynı zamanda uygulamaya dönük fıkhî meselelerin de gelişmesini desteklemiştir. İbnü'l-Mehâmilî'nin eserlerinde görülen sistematik ve mesele merkezli yaklaşım, böyle bir ilmî ortamın ürünüdür.

Büveyhîler devrinde fıkıh, usûl ve tefsir alanlarında önemli âlimler yetişmiş; özellikle Ebû Hâmid el-İsferâyînî gibi isimler Şâfiî mezhebinin sistemleşmesinde etkili olmuştur.[18]

İbnü'l-Mehâmilî de bu güçlü ilmî gelenek içerisinde yetişmiş, mezhep içi görüş üreten ve tercih yapan bir fakih olarak öne çıkmıştır. Onun fıkıhçılığı, yalnızca nakil yapan bir fakih olmasından değil; mezhep içerisinde vecih sahibi bir âlim olarak hüküm üretmesinden kaynaklanmaktadır.

1.2. İbnü'l-Mehâmilî'nin Hayatı

Ebü'l-Hasen el-İbnü'l-Mehâmilî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında bilgiler hem klasik dönem tabakât literatüründe hem de modern biyografik ve bibliyografik çalışmalarda ayrıntılı biçimde yer almaktadır. Bu kaynaklar, kronolojik gelişim esas alınarak aşağıdaki şekilde tasnif edilebilir:

5-6. Asır (Erken Dönem Kaynakları):

İbâdî (ö. 385/9955) *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye*, 72; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd,* 4/372; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, 136; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 5/209; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 8/17; İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) *el-Kâmil*, 9/341; İbnü's-Salâh (ö.

[17] Dayf*, Târîhü'l-edebi'l-Arabî,* 5/235-236.
[18] Merçil, "Büveyhîler", 6/497-499.

643/1245) *Tabakâtü'ş-Şâfiîyye*, 1/366; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esma ve'l-Luğât*, 2/210; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l- A'yân*, 74.[19]

7-8. Asır (Klasik Dönem):

Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 17/403; Zehebî, *el-'İber fî Haberi men Ğaber,* 2/228; Safedî (ö. 764/1363) *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, 7/321; Yâfiî (ö. 768/1367) *Mir'âtü'l-Cenân*, 3/29; Sübkî, *Tabaḳâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, 4/49; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiîyye*, 2/202; İbn Kesîr (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12/19; İbn Kesîr, *Tabakâtü'ş-Şâfiîyye*, 369; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfiîyye*, 174; İbn Tağrîberdî (ö. 874/1470) *Nücûmü'z-Zâhire*, 4/262.[20]

9-11. Asır (Geç Klasik / Osmanlı Öncesi):

İbn Hidâyetullah (ö. 900/1494) *Tabakâtü'ş-Şâfiîyye*, 132; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 1130; İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1679) *Şezerâtü'z-Zeheb*, 5/77.

13-14. Asır (Modern Dönem Çalışmaları):

Şehrezûrî (ö. 643/1245) *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye, 369;* İsmail Paşa el-Bağdâdî (ö. 1339/1920) *Hediyyetü'l-'Ârifîn*,72; Ziriklî (ö. 1396/1976) *el-A'lâm,* 211; Ömer Rıza Kehhâle (ö. 1408/1987) *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 2/74; Fuat Sezgin (ö. 1439/2018) *Târîhu't-Türâs el-'Arabî, 3/208.*[21]

Bu literatür, İbnü'l-Mehâmilî'nin hem çağdaşları hem de sonraki asırlardaki Şâfiî tabakât müellifleri tarafından yakından tanındığını ve ilmî mirasının mezhep tarihi içerisinde süreklilik arz eden bir ilgiye mazhar olduğunu göstermektedir.

1.2.1. Müellifin Doğumu

Fakihlerin doğdukları, yaşadıkları ve ilmî tahsillerini sürdürdükleri şehirler, onların ilmî şahsiyetlerinin teşekkülünde belirleyici bir role sahiptir. Bu bağlamda, İslâm medeniyetinin en önemli ilim merkezlerinden biri olan Bağdat, kuruluşundan itibaren pek çok âlim, müfekkir ve fakihin yetişmesine elverişli bir ilmî ve kültürel ortam sunmuştur. Siyasî dalgalanmalara rağmen Bağdat, özellikle hicrî IV. ve V. yüzyıllarda ilmî canlılığını muhafaza eden merkezî bir konumda bulunmuştur. İbnü'l-Mehâmilî olarak tanınan Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed el-İbnü'l-Mehâmilî,

[19] Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İbnü'l-Mehâmilî ed-Dabbî, *el-Lübâb fi'l-fıkh*, thk. Abdülkerîm b. Suneytân el-Amrî (Medinetü'l-Münevvere: Darü'l-Buhârî, 1416/1905), 9-10.
[20] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 10.
[21] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 10.

368/978 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir.[22] Güvenilirliği, "sadûk",[23] ahlakî olgunluğu ve ilmî dirayetiyle temayüz eden İbnü'l-Mehâmilî, erken yaşlardan itibaren Bağdat'ın zengin ilmî çevreleriyle temas hâlinde bulunmuş; bu ortam onun ilmî kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir zemin teşkil etmiştir.[24]

1.2.2. Müellifin İsmi ve Nesebi

Tabakât kaynaklarının ittifakla bildirdiğine göre müellifin tam adı Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsım b. İsmâil b. Muhammed b. İsmâil b. Sa'îd b. Abân el-Dabbî, el-İbnü'l-Mehâmilî, el-Bağdâdî, eş-Şâfiî olup künyesi Ebü'l-Hasan'dır.[25]

Onun ismi ve nisbetleri, hem ailesinin sosyal konumunu hem de ilmî aidiyetini yansıtan önemli unsurlar içermektedir.

ed-Dabbî: Bu nisbe, Dabbî b. Ad b. Tabiha b. İlyas b. Mudar'a dayanan nesebine işaret etmektedir. İslâm öncesi dönemde yaşamış olan Dabbî, ailenin atalarından biri olup bu nisbe, Beni-Dâbbe kabilesine mensubiyetini ifade etmektedir.[26]

el-İbnü'l-Mehâmilî: "Mehâmil", mahmil kelimesinin çoğulu olup Mekke ve diğer beldelere yapılan seferlerde deve üzerine yerleştirilen özel taşıtları ifade

---

[22] Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ve Züyûlihî*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 5/136; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, thk. Mahmûd b. Muhammed et-Tanâhî el-Mısrî,- Abdülfettâh b. Muhammed el-Hulv el-Mısrî (Cezîre: Hecer Yayınevi, 1413/1992), 4/49; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Turkî (Riyad: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1418/1997), 15/603; Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddin Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfiʿiyye*, thk. Muhyiddin Ali Necib (Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1413/1992), 369; Fuat Sezgin, *Târihu't-Turâsi'l Arabî*, çev. Dr. Mahmûd Fehmî Hicâzî (Riyad: İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi, 1411/1991), 3/208.

[23] Sözlükte " Sıdk, yalanın karşıtıdır." Saddekahu: onun sözünü kabul etti, tasdik etti demektir. Sadakahu'l-hadis. Ona doğruyu haber verdi, doğru bilgi verdi anlamına gelir. "Sadûk" ifadesi ise: sâdık'tan daha güçlü bir anlam taşır; yani son derece doğru sözlü kimse demektir. Bk: Muhammed b. Mekrem b. Ali, Ebü'l-Fazl, Cemâlüddîn İbn Manzûr el-Ensârî er-Ruvefî el-İfrîkî, *Lisânü'l-ʿArab*, Beyrut: Dâr Sâdır, 1414/1993), 10/193.

[24] Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb,* thk. Abdurrahmân b. Yahyâ b. Alî el-Muallimî el-Yemânî vd. (Hindistan-Haydarâbâd: Meclisü Dâirati'l-Meârifi'l Osmâniyye, 1382/1962), 12/108.

[25] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 11; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-aʿyân*, 75; Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfiʿiyye*, 366; İbn Kesîr, , *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 15/603.

[26] Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ b. Alî el-Muallimî el-Yemânî vd. (Hindistan-Haydarâbâd: Meclisü Dâirati'l-Meârifi'l Osmâniyye, 1382/1962), 12/105; Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk. Ahmet el-Arnaut, Turkî Mustafa (Beyrut: Darü'l İhya Turas, 1420/2000), 7/210.

etmektedir. Hac yolculuklarında hacıların taşındığı mahmil adı vasıtasıyla ilişkili olarak kullanılan bu nisbe, müellifin ailesinin mahmil ticaretiyle meşgul olmasından kaynaklanmaktadır.[27] Bu sebeple Ahmed b. Muhammed, literatürde İbnü'l-Mehâmilî nisbesiyle meşhur olmuştur.[28]

el-Bağdâdî: Müellifin Bağdat'ta doğmuş olması, hayatının büyük bölümünü bu şehirde geçirmesi ve burada vefat etmesi sebebiyle bu nisbe ile anıldığı görülmektedir.[29]

eş-Şâfiî: Bu nisbenin kendisine verilmesinin başlıca sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- Fakihin, Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî'nin mezhebine mensup olması,
- Şâfiî mezhebinde temayüz etmiş bir fakih olarak tanınması ve bu mezhebe dair çok sayıda eser telif etmesi,
- Mezhebe yönelik ilmî aidiyetinin ve derin vukûfiyetinin kaynaklarda açık biçimde vurgulanması,
- Şâfiî mezhebinde özellikle Bağdât'taki ilmî çevrelerde mezhebin önde gelen temsilcilerinden biri hâline gelmesi.[30]

1.2.3. Müellifin Ailesi ve Nesep Zinciri

İbnü'l-Mehâmil ailesi, ilim ve faziletle öne çıkan; özellikle fıkıh, hadis ve rivayet alanlarında tanınan köklü bir ilmî geleneğe sahiptir. Böyle bir aile yapısı içerisinde dünyaya gelen İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî kişiliği, daha çocukluk yıllarından itibaren nitelikli bir ilmî çevrede şekillenmiştir. Müellifin, ilme vâkıf bir aile ortamında yetişmiş olması, onun zihnî kabiliyetlerinin erken dönemde gelişmesine ve ilmî dirayetinin belirginleşmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.[31]

İbnü'l-Mehâmilî ailesi açısından ilim meclislerine katılım ve ders halkalarında bulunmak sıradan bir faaliyet değil, süreklilik arz eden bir hayat anlayışı hâlini almıştır. Aile fertlerinin ilmî faaliyetlere düzenli biçimde iştirak etmeleri, müellifin

---

[27] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 11; Sem'ânî, *Ensâb*, 12/105; Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, 7/210.
[28] Sezgin, *Târihu't-Turâsi'l Arabî*, 3/208.
[29] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 12.
[30] Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 368; Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfi'iyye*, thk. Hafız Abdülalîm Han. (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1407/1986), 174; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 4/49.
[31] Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 4/48.

ilmi kimliğinin teşekkülünde etkili olmuş; onun kavrayış gücü, zekâsı ve ilmî olgunluğu bu entelektüel ortam içerisinde gelişmiştir. İbnü'l-Mehâmilî, ilmî yetkinliğiyle tanınan ve ilim meclisleriyle sürekli irtibat hâlinde bulunan bir ailenin mensubu olarak öne çıkmaktadır.[32]

Âlimlerin sohbet ve ders halkalarına katılmaktan büyük bir memnuniyet duyan İbnü'l-Mehâmilî ailesi, Bağdat'taki cami ve mescitlerde teşekkül eden ders ve fetva meclislerine düzenli şekilde devam etmeyi ilmî bir sorumluluk olarak benimsemiştir. Şer'î ilimlere dayalı bu köklü gelenek, zamanla derinleşmiş; aile mensupları, çeşitli ilmî alanlarda telif ve tedris faaliyetleriyle dikkat çekmiştir. Böylece ilimle donanmış, farklı disiplinlerde yetkin şahsiyetlerden oluşan seçkin bir neslin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Kaynaklar, İbnü'l-Mehâmilî ailesinin ilme olan bağlılığını, ilmî eğitime sağladıkları katkıları ve bu alandaki süreklilik arz eden gayretlerini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu yönüyle aile, dinî bilginin aktarılması ve şer'î ilimlerin öğretilip yaygınlaştırılması sürecinde mühim bir rol üstlenmiştir.[33]

Nitekim İbnü's-Salâh, İbnü'l-Mehâmilî ve ailesini değerlendirirken onun hem imam hem de eser telif eden bir âlim olduğunu, ayrıca Şeyh Ebû Hâmid İsferâyînî'nin seçkin talebeleri arasında yer aldığını ifade etmektedir. İbnü's-Salâh'a göre İbnü'l-Mehâmilî, vakar ve faziletle anılan; fıkıh ve rivayet ilimlerinde yetkin bir aileye mensuptur.[34] Benzer şekilde İbnü's-Sübkî de İbnü'l-Mehâmilî'yi, Ebû Hâmid'in önde gelen öğrencileri arasında bulunan öncü bir imam olarak nitelendirmekte; ailesinin ise fazilet, ilmî üstünlük, fıkıh ve rivayet alanlarındaki temayüzüyle tanındığını vurgulamaktadır.[35]

İbnü'l-Mehâmilî ailesine mensup şahsiyetler, ilmî sahada temayüz etmiş; ilimleri sayesinde tanınmış ve önemli bir kısmı eğitim ve öğretim faaliyetlerinde aktif rol üstlenmiştir. Aile fertleri arasında fetva verme, hatiplik, kadılık, imamlık ve rivayet gibi dinî ve ilmî görevleri icra eden birçok âlim bulunmakta; ayrıca çeşitli idarî ve ilmî vazifelerde de yer aldıkları görülmektedir.[36]

---

[32] Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 368.
[33] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 12-13.
[34] Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 366.
[35] Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ, 4/48.
[36] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 13.

İbnü'l-Mehâmilî ailesi, farklı kuşaklarda yetiştirdiği âlimler ve ilmî şahsiyetlerle temayüz etmiş köklü bir ilim ailesidir. Ailenin öne çıkan bazı mensupları ve ilmî sahadaki rolleri şu şekilde özetlenebilir:

1. İbnü'l-Mehâmilî'nin Babası

Muhammed b. Ahmed b. Kâsım b. İsmâil ed-Dâbbî el-İbnü'l-Mehâmilî, künyesiyle Ebû Hüseyin el-Bağdâdî, Şâfiî mezhebinin önde gelen fakihleri arasında yer almaktadır. 332/944 yılında doğan Ebû Hüseyin, küçük yaşlardan itibaren ilmî tahsiline yönelmiş; *Kur'ân-ı Kerîm*'i ve temel dinî ilimleri ezberlemiştir. Özellikle ferâiz ve hesap ilimlerinde derin bir yetkinlik kazanmıştır. Bunun yanında döneminin ilmî birikimine vâkıf bir fakih olarak tanınmıştır.[37]

Şâfiî fıkhı alanında hem ders almış hem de bu sahada dersler vermiş; hadis ilmi ve ona bağlı disiplinlerde de telif faaliyetlerinde bulunmuştur. Güvenilirliği (sikâ oluşu), doğruluğu ve hayır yolundaki ahlâkî duruşuyla temayüz eden bir âlimdir. Kendisine nispet edilen eserler arasında *Tefsîru'n-Nebî* (s.a.v.) adlı çalışma yer almaktadır. Ebû Hüseyin el-İbnü'l-Mehâmilî, 407/1017 yılının Recep ayında vefat etmiştir.[38]

2. Dedeleri

a) Kâsım b. İsmâil b. Muhammed ed-Dâbbî el-İbnü'l-Mehâmilî, künyesiyle Ebû Ubeyde, 238/853 yılında dünyaya gelmiştir. Hadis başta olmak üzere çeşitli ilim dallarındaki derin bilgisiyle tanınan Ebû Ubeyde, güvenirliği "*sika*"[39] ve doğruluğu (sadûk) ile ilmî çevrelerde saygın bir konuma sahipti. 323/935 yılının Recep ayında Bağdat'ta vefat etmiştir.[40]

b) İsmâil b. Muhammed b. İsmâil ed-Dâbbî el-İbnü'l-Mehâmilî, İbnü'l-Mehâmilî ailesinin erken dönem büyüklerinden olup meşhur muhaddis Kadı Ebû Abdullah el-Hüseyin'in babasıdır. Döneminin önde gelen muhaddisleri arasında yer alan İsmâil b. Muhammed, Bağdat'ta sürdürdüğü ilmî faaliyetleriyle birçok talebenin

---

[37] Sübkî, *Tabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ*, 4/103.

[38] Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Maʻrûf (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1422/2002), 2/185; Sübkî, *Tabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ*, 4/103-104.

[39] Sika sözlükte: Dini bütün, sözüne güvebilir kimse anlamına gelmektedir. Bk. Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, ed.Hüseyin Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 2022), "Sika", 508.

[40] Semʻânî, *el-Ensâb*, 12/105; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/134; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyye*, thk. Abdullah el-Cübûrî. 2 Cilt. (Riyad: Dârülilim, 1401/1980), 2/383.

yetişmesine katkı sağlamıştır. Başta oğulları Hüseyin ve Kâsım olmak üzere bazı öğrencileri kendisinden hadis rivayetinde bulunmuştur.[41]

c) Ahmed b. İsmâil b. İsmâil b. Muhammed ed-Dâbbî el-İbnü'l-Mehâmilî, künyesiyle Ebü'l-Hasan, müellifin baba tarafından dedesidir. Hadis ilmiyle yakından meşgul olmuştur. Bu ilmî birikimini doğrudan babasından tahsil ederek rivayet faaliyetlerinde bulunmuştur. Aynı zamanda telif ehli bir musannif olarak da tanınan Ahmed b. İsmâil, 337/948 yılında vefat etmiştir.[42]

3. Büyükannesi

Sitîyte, Kadı Ebû Abdullah Hüseyin b. İsmâil el-İbnü'l-Mehâmilî'nin kızı, meşhur müfessir el-Vâhidî'nin annesi ve müellifin büyükannesidir. Dönemin seçkin kadın âlimleri arasında yer alan Sitîyte, özellikle fıkıh alanındaki derin vukûfiyetiyle temayüz etmiştir. *Kur'ân-ı-Kerîm*'i, ferâiz ve hesap ilimlerini ayrıca Arap dilini ezbere bilecek düzeyde ilmî donanıma sahipti. Bunun yanında farklı ilim dallarında da yetkinliği bulunan Sitîyte, fetva verme ehliyetine sahip olup hayır işlerine öncülük eden, sâdıka ve takvâ sahibi bir şahsiyet olarak tanınmıştır. 377/988 yılında Ramazan ayında vefat etmiştir.[43]

4. Kardeşi

Abdülkerim b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsım ed-Dâbbî el-İbnü'l-Mehâmilî, künyesiyle Ebü'l-Feth, müellifin kardeşidir. Hadis ve ricâl alanındaki değerlendirmeleriyle tanınan Hatîb el-Bağdâdî, eserlerinde kendisinden söz etmiş ve onu üstün kabiliyetli, güvenilir (sika) bir âlim olarak nitelendirmiştir. Ebü'l-Feth el-İbnü'l-Mehâmilî, 448/1056 yılında Muharrem ayında vefat etmiştir.[44]

5. Dedesinin Amcası

Hüseyin b. İsmâil b. Muhammed ed-Dâbbî el-İbnü'l-Mehâmilî, künyesiyle Kadı Ebû Abdullah el-Bağdâdî eş-Şâfiî, *Kur'ân* hâfızı, hadis ve fıkıh âlimi olmasının yanı sıra takvâsı, fazileti, güvenilirliği ve doğruluğuyla tanınan bu âlim, uzun yıllar hem ilmî hem de adlî görevlerde bulunmuştur. Yaklaşık altmış yıl boyunca Kûfe kadılığı görevini yürütmüştür. Hadis imlâ meclisleri tertip ederek çok sayıda talebenin

[41] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/280; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 2/383.
[42] Semʻânî, *el-Ensâb*, 12/105; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/134.
[43] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/632; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 2/385.
[44] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 34/14.

hadisleri doğrudan kendisinden yazıya geçirmesine imkân sağlamıştır. Telif ettiği eserler arasında günümüze basılı olarak ulaşan *ed-Duʿâ* ve *el-Emâlî* öne çıkmaktadır. Ayrıca *Kitâbü's-Sünen* ve *Kitâbü Salâti'l-ʿÎdeyn* adlı çalışmaları da ilmî literatürde önemli bir yere sahiptir. Hicrî 330 yılının Rebîülâhir ayında vefat etmiştir.[45]

6. Dedesinin Amcasının Oğlunun Oğlu

Ahmed b. Abdullah b. Hüseyin b. İsmâil ed-Dâbbî el-İbnü'l-Mehâmilî, künyesiyle Ebû Abdullah, hicrî 343 yılının Ramazan ayında dünyaya gelmiştir. Bağdat'ta dönemin önde gelen muhaddisinden hadis tahsil etmiş, rivayetlerinin güvenilir ve sahih kabul edildiği belirtilmiştir. Başta Hatîb el-Bağdâdî olmak üzere birçok âlim kendisinden hadis rivayetindebulunmuştur. Ebû Abdullah el-İbnü'l-Mehâmilî, hicrî 429 yılının Rebîülâhir ayında Bağdat'ta vefat etmiştir.[46]

7. İbnü'l-Mehâmilî'nin Oğlu

Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsım b. İsmâil ed-Dâbbî, el-İbnü'l-Mehâmilî, künyesiyle Ebû'l-Fadl, 400/1010 yılında dünyaya gelmiştir. Allâme Ebü'l-Hasen el-İbnü'l-Mehâmilî'nin oğludur. İlk ilmî eğitimini babasından almış, özellikle fıkıh sahasında onun tedrisinde geçmiştir. Fakihler tabakası içerisinde yer alan Ebû'l-Fadl, bunun yanı sıra tefsir ve hadis ilimlerinde de ileri seviyede bir birikime sahipti.[47]

Bağdat'ta kendisine tahsis edilen Kasr Camii'inde Cuma günleri ders halkaları tertip etmiş; Ebü'l-Hüseyin b. Bişrân (ö. 415/1024) ve Ebû Ali b Şâzân (ö. 425/1034) gibi âlimden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Mekkî, Remlî ve başka bazı âlimler hadis nakletmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde daha çok dünyevî meşguliyetlere yönelmesi sebebiyle, rivayetlerinin sınırlı kaldığı ifade edilmektedir. 477/1084 yılında Recep ayında vefat etmiştir.[48]

8. İbnü'l-Mehâmilî'nin Torunu

Yahyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsım ed-Dâbbi el-İbnü'l-Mehâmilî, künyesiyle Ebû Tâhir el-İbnü'l-Mehâmilî, takvâsı ve ibadete

---

[45] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ'*, thk. Şeyh Şuayb el-Arnavut (Beyrut: Risale Vakfı Yayınları, 1405/1985), 258/15;İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11/216.

[46] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd,* 4/238; Sem'ânî, *el-Ensâb*,5/209.

[47] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye, thk. Abdullah el-Cübûrî (Riyad: Dârülilim, 1401/1980), 2/382-383; Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 98.

[48] İbn Kesîr, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyin*, 470.

bağlılığıyla tanınan seçkin bir Şâfiî âlimidir. Şâfiî mezhebi içerisinde itibarlı bir konuma sahip olan Ebû Tâhir, özellikle fıkıh alanındaki derin vukûfiyetiyle temayüz etmiş ve bu sahada önemli ilmî çalışmalar kaleme almıştır. Hayatının büyük bir bölümünü Mekke'de geçiren Ebû Tâhir el-İbnü'l-Mehâmilî, burada elli yılı aşkın bir süre ikamet ederek ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür. 528/1134 yılında Cemâziyelâhir ayında Mekke'de vefat etmiştir.[49]

Büyük Şâfiî âlimi Ebü'l-Hasen el-İbnü'l-Mehâmilî, ilim, eğitim, tebliğ ve telif faaliyetleriyle dolu bir ömrün ardından Bağdat'ta vefat etmiştir. Biyografi kaynaklarının büyük çoğunluğuna göre İbnü'l-Mehâmilî, hicri 415 yılı Rebîülâhir ayında, bir Çarşamba günü vefat etmiş, vefat ettiği sırada kırk yedi yaşında bulunmaktaydı.[50] Genel biyografik literatürde hâkim kanaat, İbnü'l-Mehâmilî'nin vefatının 415/1024 yılında gerçekleştiği yönündedir. Nitekim onun hayatını ele alan müelliflerin önemli bir kısmı bu tarih üzerinde ittifak etmiştir. Bununla birlikte bazı kaynaklarda farklı tarihlere işaret eden rivayetlere de rastlanmaktadır.[51] Örneğin Hatîb el-Bağdâdî, İbnü'l-Mehâmilî'nin hicrî (407/1017) yılının Recep ayında vefat ettiğini kaydetmiştir. Ancak bu görüş, diğer biyografi müelliflerinin çoğunluğu tarafından benimsenmemiştir.[52]

İbnü'l-Mehâmilî'nin vefatıyla ilgili dikkat çekici bir rivayet, Ebü'l-Feth Süleym b. Eyyûb er-Râzî eş-Şâfiî'den (ö. 447/1055) nakledilmektedir. Rivayete göre İbnü'l-Mehâmilî, hocası Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin ders notlarından hareketle *el-Mücerred* ve *el-Mukniʿ* adlı eserlerini telif edince, Ebû Hâmid bu duruma tepki göstermiş ve "*O, kitaplarımı kesti; Allah da onun ömrünü kessin.*"[53] Şeklinde bir ifade kullanmıştır. Rivayete göre İbnü'l-Mehâmilî bu olaydan sonra vefat etmiştir. Biyografi

[49] İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 2/383.

[50] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/373; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem* (Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 1412/1992), 15/165; Hallikân, Vefeyâtü'l-aʻyân, 75; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ*,* 4/39; Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 405/16.

[51] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/25; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire* (Mısır: Dârü'l-Kütüb, 874/1470), 4/262; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b.Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnaût (Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1406/1986), 5/88; Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfiʿiyye*, 369; Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, 7/210; Bâğdadî, *Târîhu Bağdâd ve Züyûlihî*, 5/136; Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-Arabî*, 5/313.

[52] Semʻânî, *el-Ensâb*, 12/108.

[53] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî*, Lübâb,* 9-10.

yazarları, bu anlatıyı, Ebû Hâmid'in bedduasının gerçekleşmesi olarak yorumlamışlardır. Bununla beraber söz konusu rivayet, tarihî bir aktarım mahiyetinde olup kesinlik ifade etmemektedir. Ebû İshak eş-Şîrâzî, İbnü'l-Mehâmilî'nin vefat tarihi konusunda kesin bir tarih vermemiş; onun hicrî 414 veya 415 yılında vefat etmiş olabileceğini ifade etmekle yetinmiştir. Ancak bu görüş, eş-Şîrâzî dışında başka bir müellif tarafından dile getirilmemiştir.[54]

Ayrıca Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* adlı eserinin bir bölümünde İbnü'l-Mehâmilî'nin vefat tarihini 425/1034 olarak kaydetmiş; ancak aynı eserin farklı yerlerinde diğer biyografi kaynaklarıyla uyumlu biçimde vefat tarihini 415/1024 olarak vermiştir. Araştırmacılar, 425/1034 tarihinin bir yazım veya baskı hatasından kaynaklandığı kanaatine varmış ve doğru vefat tarihinin 415/1024 olduğu görüşünü benimsemiştir.[55] Sonuç itibarıyla, biyografi kaynaklarının büyük çoğunluğunun ittifakı doğrultusunda İbnü'l-Mehâmilî'nin hicrî 415/1024 yılında vefat ettiği kabul edilmektedir.[56]

1.2.4. Müellifin Çağdaşları ve Aynı İlmî Çevrede Yaşayan Bazı Âlimler

İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşadığı dönem, İslâm ilim geleneğinin farklı disiplinlerde güçlü temsilciler yetiştirdiği son derece verimli bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Bu dönemde İbnü'l-Mehâmilî ile aynı zaman diliminde yaşayan ve büyük ölçüde aynı ilmî çevreyi paylaşan çok sayıda âlim, ilmî faaliyetleriyle dikkat çekmiştir.

Farklı mezheplere mensup olmalarına rağmen bu âlimler, ortak bir ilim atmosferi içerisinde etkileşim hâlinde bulunmuşlardır. Bu isimler arasında Cessâs[57] (ö.

---

[54] Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dârü'l-kalem, 1390/1970), 129.

[55] Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Keşfü'ẓ-ẓunûn ʿan esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1360/1941), 181, 1130, 1366, 1541, 1606.

[56] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 26.

[57] Tam künyesi Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî'dir. 306/918 yılında İran Rey şehrinde doğmuştur. Ebû Bekir künyesi ve Cessâs lakabıyla tanınan müellif, Hanefi mezhebine mensup seçkin fakihler arasında yer almaktadır. Genç yaşlarda Bağdat'a gelmiştir. Burada devrin en büyük Hanefî fakihlerinden Kerhî'den ders almış ve onun önde gelen talebeleri arasına girmiştir. Bağdat'ta ilim tahsil etmiş, hadis rivayetleri toplamış ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Bu yönüyle, yaşadığı dönemde Bağdat'ın önde gelen Hanefi fakihlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Birçok önemli esere sahiptir. Zilhicce 370/981 yılında Bağdat'ta vefât etmiştir. Eserlerinden bir kaçı şunlardır: *Ahkâmü'l-Ḳurʾân*, *Usûlü'l-fıkh, Muhtasaru İhtilâfi'l-fukahâʾ, Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. Bk. Ömer Rızâ

370/981), Semerkandî[58] (ö. 373/983), Bâkıllânî[59] (ö. 403/1013), Debûsî[60] (ö. 403/1013), İsferâyînî[61] (ö. 418/1027), Mâverdî[62] (ö.450/1058), Taberî[63] (ö. 450/1058),

Kehhâle, *Muʿcemü'l-mü'ellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî, 1376-1381/1957-1961), 2/7-8.

[58] Tam adı Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî'dir. Künyesi Ebü'l-Leys olup bu künye ile şöhret bulmuştur. İmam, fakih, muhaddis, zâhid bir âlim olan Ebû'l-Leys, "İmâmü'l-hüdâ" lakabıyla anılmıştır. Ebû Hanîfe'nin ilmî çizgisini benimseyen fakihler arasında yer almıştır. İlmî şahsiyeti özellikle münazara, cedel ve tartışma ilimlerine olan vukûfiyeti ile Hanefi fıkhının yanı sıra hadis, kelâm ve tefsir alanlarında derin bilgi sahibidir. Semerkant, Behl, Buhara ve Bağdat gibi farklı yerlerde tahsil görmüştür. Değişik alanlarda birçok eseri kaleme almıştır. Vefat tarihi ile ilgili 373-375-395/984-986-1005 gibi farklı rivayetler mevcuttur. Bk. Semerkandî, *ʿUyûnü'l-mesâʾil*, nşr. Selâhaddin en-Nâhî (Bağdat: Matbaatü Es'ad, 1386/1966), 3-4.

[59] Asıl adı Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkıllânî'dir. Bâkıllânî; allâme, imam ve kadı olarak tanınmıştır. Aynı zamanda Eş'ar'î kelâm ekolünün en önde gelen temsilcilerinden ve Mâlikî mezhebinin seçkin fakihlerindendir. Bâkıllânî, zekâsı, kavrayış gücü ve ilmî dirayetiyle darbımesel haline gelmiştir. Bâkıllânî güvenilir, imam derecesinde, üstün biriydi. Râfizîler, Mu'tezile, Hâricîler, Cehmiyye ve Kerrâmiyye gibi fırkalara karşı reddiyeler yazmış; Ehl-i Sünnet inancının müdafaasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu yönüyle kaynaklarda "Sünnet'in kılıcı" olarak nitelendirilmiştir. Ebû'l-Hasen el-Eş'arî'nin yöntemini savunmuştur. Kelâm ilmini Eş'arî'nin talebelerinden almıştır. Kelâm ilminin yanı sıra hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir, belagat, dinler ve mezhepler tarihi alanlarında da otoriter kabul edien Bâkıllânî çok sayıda eser telif etmiştir. Bâkıllânî Zilkade ayında, 403/1013 yılında vefât etmiştir. Cenaze namazını oğlu Hasan kıldırmıştır. Bk. Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 17/90,91,92,93.

[60] Hanefi mezhebinde hilâf ilminin kurucusu olarak kabul edilen Debûsî'nin tam adı Ebû Zeyd Ubeydullâh (Abdullah) b. Ömer b. îsâ ed-Debûsî'dir. Semerkant'ın Debûsîye köyünde doğmuştur. *Kitâbü'l- Esrâr ve Takvîmü'l-Edille* eserlerinin sahibidir. Ebû Hanîfe'nin büyük fakihlerinden sayılır ve ilimde kendisiyle darb-ı mesel getirilen fakihlerdendi. Debûsî, 403 yılında Buhârâ'da vefat etmiştir. Bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Muʿcemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1416/1995), 2/437-438.

[61] Tam künyesi Ebû İshâk Rükniddîn İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-İsferâyînî'dir. Şâfiî mezhebine mensup büyük bir imam, allâme, müstesna bir âlim olan İsferâyînî "Rüknidîn" lakabıyla tanınmıştır. Asrının müctehidlerinden biri olarak kabul edilen İsferâyînî, Fıkıh, kelâm ve hadis ilimlerinde derin bir ilmî birikime sahipti. Eş'arî kelâm ekolünün önde gelen temsilcilerinden olan İsferâyînî, çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Farklı alanlarda birçok eseri kaleme almıştır. İsferâyînî, 418/1027 yılında vefat etmiştir. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâʾilü'n-nübüvve ve maʿrifetü ahvâli sâhibi'ş-şerîʿa*, thk. Abdülmu'tî Kal'acî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985), 102-103.

[62] Şâfiî mezhebine mensup olup siyaset ve ahlâk teorileriyle meşhur olan fakihin tam adı Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî'dir. 364/974 yılında Basra'da doğmuştur. İslâm kültürünün yükseliş döneminde ve Abbâsî Devleti'nin en parlak çağında yaşamıştır. İlk eğitimini Basra'daki hocalardan almış, daha sonra Bağdat'a giderek dönemin önde gelen fakih ve imamlarından dersler almıştır. Mâverdî, Şâfiî mezhebinin sayılı fakihlerinden ve mezhebin önde gelen simalarından biri olarak kabul edilmektedir. Fıkhın yanı sıra ahlak, toplumbilim, siyaset ve iktisat alanlarında da eserler vermiştir. 450/1058 yılında vefât etmiştir. Bk. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Aʿlâmü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1409/1988), 7.

[63] Asıl adı Ebü't-Tayyib Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî'dir. Şâfiî fakihidir. Cürcân'da değişik hocalardan hadis dinlemiştir. Nîşâbur'da ise değişik hocalarda fıkıh tahsil etmiştir. Daha sonra Bağdat'a gelerek burada da birçok muhaddisten hadis almış; hadis rivayet etmiş, ders vermiş ve fetva faaliyetlerinde bulunmuştur. Daha sonra Kerh'in dörtte biri için kadılık görevine tayin edilmiş ve vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür. Bk. Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/364-365.

Beyhakî[64] (ö. 458/1066), Ferrâ[65] (ö. 458/1066), Kuşeyrî[66] (ö. 465/1072), Şîrâzî[67] (ö. 476/1083), Cüveynî[68] (ö. 478/1085) gibi dönemin önde gelen simaları yer almaktadır.

1.3. İbnü'l-Mehâmilî'nin Hocaları

Bir âlimin ilmî kimliğinin teşekkülünde, içinde yetiştiği sosyal çevre ile aldığı eğitimin belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. Toplumsal yapı, yerleşik gelenekler ve hâkim kültürel unsurlar, bireyin olayları algılama biçimini ve kaleme aldığı eserlerin mahiyetini doğrudan şekillendirir. Bununla beraber sistemli bir eğitim süreci, bireyin ilmî donanımını geliştirerek düşünce dünyasının olgunlaşmasına katkı sağlar. Bu

[64] Muhaddis ve Şâfiî fakihi olan fakihin asıl adı Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî'dir. 384/994 yılında beyhak bölgesinde doğmuştur. Önce hadis ilmiyle meşgul olmuş, daha sonra fıkıh tahsil etmiştir. Beyhakî'nin ilmî kudreti hakkında Zehebî şöyle buyurmuştur: "Beyhakî isteseydi, kendi adına ictihad ettiği bir mezhep ortaya koyabilirdi." Usûl ilminde derinleşmiş bir hâfız olan Beyhakî, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin önde gelen talebelerindendir. Pek çok değerli telifata sahiptir. Şâfiî mezhebini sistemli bir şekilde savunarak mezhebe büyük katkıları olmuştur. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *el-Ḫilâfiyyât beyne'ş-Şâfi'î ve Ebî Ḥanîfe*, thk. Mahmûd b. Abdulfettâh Ebû Şezzâ en-Nahhâl (Mısır: Ravda li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1436/2015), 7.

[65] Hanbelî fakihi, kelâmcı, muhaddis ve müfessir olarak tanınan müellifin asıl adı Ebû Ya'la Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ'dır. 380/990 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Eğitimini çeşitli yerlerden tamamlayarak fıkıh, usul, füru, *Kur'ân*, hadis, fetva, kelam, ilm-i hilâf ve tefsir gibi alanlarda eserler telif etmiştir. Küçük yaşlardan itibaren Hanbelî fıkhını benimseyerek mezhebin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Döneminde Hanbelî mezhebinin riyaseti kendisine intikal etmiştir. Geniş ilmî birikimi ve çok yönlü vukufiyetiyle temayüz eden bir âlimdir. Bk. Ebû Ya'la Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ, *Kitâbü'r-Rivâyeteyn ve'l-Vecheyn*, thk. Abdülkerim Muhammed el-Lâhim (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1405/1985), 13-14.

[66] Mutasavvıf, kelâmcı, müfessir ve muhaddis olan âlimin tam adı Ebü'l-Kasım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî'dir. 376/986 yılında doğmuştur. Zâhidliği, takvâsı ve örnek kişiliğiyle tanınan Kuşeyrî, Şâfiî fıkhını Tusî ve İsferâyînî'den öğrenmiştir. Usûlde Eş'arî, fürû'da Şâfiî mezhebine mensup olan Kuşeyrî, tasavvuf, kelâm, hadis ve tefsir alanlarında derinleşmiş; ders halkaları kurarak çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Çeşitli ilim dallarında telif edilmiş pek çok eseri bulunmaktadır. Bk. Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Serrâc es-Sekafî, *Müsned*, thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî (Pakistan: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, Faysalâbâd, 1423/2002), 14-15.

[67] Şâfiî fakihi olan düşünürün tam adı Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî'dir. 393/1003 yılında Şîraz'ın Fîrûzâbâd beldesinde doğmuştur. Takvası zühdü ve ilmî derinliğiyle tanınan Şîrâzî, farklı ilim dallarında temayüz etmiş, faydalı eserler telif etmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra Bağdat'a yerleşmiş ve burada Şâfiî mezhebinin başlıca temsilcilerinden biri hâline gelmiştir. İlmiyle ameli, takvasıyla bilgisi birleşen seçkin fakihlerdendir. Bk: Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l ilmiyye, 686/1287), 2/172; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 30.

[68] Şâfiî fakihi ve Eş'arî kelâmcısı olan âlimin asıl adı İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî'dir. 419/1028 yılında Nîşâbûr'da doğmuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra müderrislik yapmış ve "İmâmü'l-Haremeyn" unvanıyla şöhret bulmuştur. Bir süre Bağdat'ta bulunmuş, ardından dört yıl Mekke'de ikâmet etmiş; Medine'de ders vermiş ve fetvada bulunmuştur. Daha sonra Nîşâbur'daki Nizâmiye Medresesi'nde devrin ileri gelen âlimlerine ve çok sayıda talebeye ders vermiştir. Mezheplerin görüş ve yöntemlerini mukayeseli biçimde ele alan çok sayıda eser telif etmiştir. Bk: Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/160.

açıdan bakıldığında, İslâm dünyasının klasik döneminde kültür, ilim ve ticaretin merkezlerinden biri konumunda bulunan Bağdat, bir fakihin yetişmesi için son derece elverişli bir ilmî zemin sunmuştur. İbnü'l-Mehâmilî'nin böyle bir merkezde yetişmiş olması, onun dönemin önde gelen âlimlerinden istifade etmesine ve bu ilmî birikimi sonraki nesillere aktarmasına imkân tanımıştır. İbnü'l-Mehâmilî, Bağdat'ta eğitim faaliyetlerinin yoğunlaştığı, ilmî çalışmaların canlılık kazandığı bir dönemde dünyaya gelmiştir. Bu dönemde medreseler, farklı coğrafyalardan gelen talebeleri bir araya getirerek onlara çeşitli ilim dallarında eğitim alma imkânı sunmaktaydı. Mescitler ise başta fıkıh, tefsir ve hadis olmak üzere dinî ilimlerin okutulduğu ilmî halkalarla dolup taşmıştır. Talebeler, bu ilim meclislerinde hocalarından yalnızca naklî ilimleri değil aynı zamanda dil ilimleri ve yardımcı disiplinleri de öğrenme fırsatı bulmuşlardır.[69]

Aynı dönemde, pek çok büyük âlimler yetişmiştir. Bu şahsiyetlerin temel gayesi, ilmi yaymak ve toplumun farklı kesimlerine ulaştırmak olmuş; bunu yaparken herhangi bir dünyevî menfaat beklentisi içerisine girmeksizin yalnızca ilâhî rızayı hedeflemişlerdir.

Tarih, tabakât ve terâcim kaynaklarında, ders halkaları ve fetvalarıyla öne çıkan çok sayıda mümtaz âlimin ismi zikredilmektedir. Bunların başında Mâlikî fakihlerinden Ebü'l-Hasen el-Kassâr; Şâfiî mezhebinin önde gelen fakihlerinden ve "Ashâbü'l-Vücûh" arasında yer alan Ebû Muhammed el-Hârizmî; Şâfiî fakihi Ebû Abdullah el-Hanâtî; meşhur Şâfiî fakihlerinden İbnü'l-Lebbân; Hanbelî mezhebinin önde gelen isimlerinden Ebû Abdillah Hasen b. Hâmid; hadis ve ilim alanında otorite kabul edilen Ebû Abdullah Hâkim; Bağdat'ın muhaddisi olarak tanınan Ebû Hâzim gelmektedir. Bu âlimler, yürüttükleri ilmî faaliyetlerle dönemin ilim meclislerinde kalıcı izler bırakmışlardır.[70]

Bununla beraber, İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşadığı dönemde tanınmış âlimlerin sayısının fazlalığına rağmen, tabakât ve biyografi eserleri onun istifade ettiği bütün hocaları ayrıntılı biçimde kaydetmemiştir. Yaptığımız kaynak taramaları neticesinde, İbnü'l-Mehâmilî ile aynı dönemde yaşamış ve kendisinden ders almış olma ihtimali bulunan âlimlerin biyografilerini inceledik; bu incelemeler sonucunda İbnü'l-

[69] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 16.
[70] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 17.

Mehâmilî'nin kendilerinden ders aldığı dört hocanın kimliğini tespit edebildik.[71] Bu hocalar şunlardır:

1.3.1. Ali b. Abdurrahman el-Bekkâî (ö. 376/987)

Ebû'l-Hasen el-Bekkâî olarak tanınan Ali b. Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî's-Serî el-Bekkâî künyesiyle bilinen, Kûfe asıllı seçkin bir muhaddistir. Hicrî üçüncü asrın sonları ile dördüncü asrın ilk yarısında yaşamış olan Bekkâî, kendi döneminde Kûfe'de hadis ilmiyle temayüz eden âlimler arasında yer almıştır. Hadis tahsiline hicrî 290 yılında başlamış ve bu alanda uzun yıllara yayılan yoğun bir ilmî faaliyet yürütmüştür. Hadis rivayeti ve yazımına büyük önem veren Bekkâî, rivayetlerinde gösterdiği titizlik ve nakil konusundaki hassasiyetiyle tanınmıştır. Sağlam itikadı, dürüstlüğü, güvenilirliği ve *Kur'ân* ile sürekli meşgul olması, çağdaş âlimler tarafından özellikle vurgulanan vasıfları arasındadır. Onun rivayetleri vasıtasıyla pek çok kapsamlı eser ve önemli hadis mecmuası sonraki nesillere intikal etmiştir.[72]

"el-Bekkâi" nisbesinin, Âmir b. Sa'sa'a kabilesinin mevlâlarından birine mensubiyetinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Kaynaklarda, Ali b. Abdurrahman el-Kûfî olarak da anılan Bekkâî, Kûfe'nin önde gelen şeyhlerinden biri kabul edilmiştir.[73]

Ebû'l-Hasen el-Bekkâî, hadis ilmini birçok muhaddisten tahsil etmiştir. Abdullah b. Bahr, Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî, Ebû Husayn Muhammed b. el-Hüseyn b. Habîb el-Vâdiʿî, Ubeydullah b. Bahr b. Tayfûr ve Ebû Ca'fer Ahmed b. Ferah b. Cebrîl el-Askerî, onun başlıca hocaları arasında yer almaktadır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Ahmed b. Abdurrahman b. Harace en-Nehâvendî, Sâ'id b. Muhammed Ebû'l-Alâ, Ubeydullah b. Ali el-Aclî el-Haddâ', Muhammed b. İshak b. Feddûye, Muhammed b. el-Hasen b. Hamza es-Sukkerî, Muhammed b. Abdülaziz b. Ahmed b. Beyân ed-Dehhân, Muhammed b. Muhammed b. Îsâ el-Bekrî, Ebû Abdullah b. Bâkûye eş-Şîrâzî, Muhammed b. Ali b. Abdurrahman el-Alevî gibi pek çok isim bulunmaktadır. Ayrıca kardeşi Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed ile birlikte Ebî'n-Nersî'nin şeyhlerinden altı kişinin de ondan rivayette bulunduğu aktarılmaktadır. Hadis âlimleri, Bekkâî'nin ilmî şahsiyetine

[71] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 16-17.
[72] Sem'ânî, *Ensâb*, 8/286.
[73] İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 4/405.

dair olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ebû Bekir es-Sem'ânî, onun hakkında "*Büyük bir şeyh olup güvenilir (sika) bir râvidir ve Kûfe şeyhlerindendir*." ifadesini kullanmıştır.[74]

Vefatına dair bilgiyi Ahmed b. Abdurrahman b. Harace en-Nehâvendî nakletmiştir. Buna göre Şeyh Ebû'l-Hasen el-Bekkâî, hicri 376 yılının Rebîülevvel ayının on üçüncü gününde vefat etmiştir. Vefat ettiğinde doksan dokuz yaşında olduğu belirtilmektedir.[75]

1.3.2. İbnü'l-Muzaffer (ö. 379/989)

Ebü'l-Hüseyn künyesiyle tanınan İbnü'l-Muzaffer'in tam adı Muhammed b. el-Muzaffer b. Mûsâ el-Bezzâz el-Bağdâdî'dir. Hadis ilmiyle temayüz etmiş olan bu âlim, Bağdat ilmî çevrelerinde güvenilir bir muhaddis olarak şöhret kazanmış; "el-Bezzâz" lakabıyla da anılmıştır.[76]

Hadis dinlemeye başlaması hicrî 300 yılına rastladığı belirtilmiştir. Müelif, Seleme b. el-Ekva'ın Eslem kabilesine mensup oluşunu dikkate alarak, eğer gerçekten onun neslinden gelmiş olsaydı bunu açıkça dile getireceğini ve ayrıca Arap kimliğini inkâr etmeyeceğini ifade etmiştir. Bu sebeple söz konusu nesep iddiasını zayıf görmüştür.[77]

Kaynaklarda İbnü'l-Muzaffer; güçlü hafızası, anlayış kabiliyeti, doğruluğu ve çok sayıda hadis rivayet etmesiyle öne çıkan bir âlim olarak tasvir edilmektedir. Kendilerinden hadis nakledenler arasında Ebû'l-Hasen ed-Dârakutnî, Ebû Hafs İbn Şâhîn, Muhammed b. Ebî'l-Fevâris, Ebû Bekir el-Berkânî, Ebû Nuaym el-İsfahânî, el-Hasen b. Muhammed el-Hallâl ve Ebû'l-Kâsım el-Ezherî gibi pek çok muhaddis bulunmaktadır. Bu durum, onun hadis ilmindeki güvenilirliğini ve ilmî otoritesini açık biçimde ortaya koymaktadır.[78]

---

[74] Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî, *Muteyyin*, thk. Hâlid Abdülazîm el-Huveynî (Mısır: Dârü'l-Emel, 1443/2002), 21; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-aʿlâm,* thk. Sa'd Yûsuf Mahmûd Ebû Azîz vd. (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfîkıyye,1427/2006), 26/442.

[75] Haldûn el-Ahdeb, *Zevâidu Târîhi Bagdâd 'ale'l-Kütübi's-sitte* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1417/1996), 158; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-aʿlâm*, 26/442.

[76] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/426.

[77] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/426-427.

[78] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/427.

İbnü'l-Muzaffer, ricâl ilmine dair derin bilgisiyle temayüz etmiş; râvilerin hâllerini değerlendirme konusundaki yetkinliğiyle tanınmıştır. Hadis rivayetinde son derece ihtiyatlı davranması, şeyhlerinden rivayet alırken gösterdiği titizlik ve ilmî ciddiyeti, çağdaş âlimler tarafından özellikle takdir edilen yönleri arasında yer almıştır. Fuat Sezgin'in aktardığına göre İbnü'l-Mehâmilî'nin hadis tahsilini Muhammed b. el-Muzaffer'den aldığına dair bir rivayet de bulunmaktadır.[79]

İbnü'l-Muzaffer'in doğumuna dair bilgiler, Kadı Ebû Bekir b. Ömer ed-Dâvûdî tarafından nakledilmektedir. Dâvûdî, Ebû'l-Hüseyn İbnü'l-Muzaffer'i şu sözleri söylerken işittiğini belirtir: "*Hicrî 286 yılı Muharrem ayında doğdum. Hadis dinlemeye başladığım ilk yıl ise 300 yılıdır; bu hadisleri Ebû Muhammed Benân ed-Dekkâk'tan dinledim.*"[80] Diğer bir rivayette de onun 286 yılında Bağdat'ta dünyaya geldiği, burada yetiştiği, dönemin önde gelen muhaddislerinden ders aldığı ve zamanla Bağdat'ın tanınmış muhaddisleri arasında yer aldığı ifade edilmektedir.[81]

İbnü'l-Muzaffer'in hadis ilmindeki güvenilirliği ve ilmî konumu hakkında kaynaklarda pek çok olumlu değerlendirme yer almaktadır. Bu bağlamda Ahmed b. Ali el-Muhtesib'in aktardığına göre Muhammed b. Ebî'l-Fevâris, onu, şu sözlerle nitelendirmiştir: "*Muhammed b. Muzaffer sika, emin, güvenilir bir kimsedir; güçlü bir hafızaya sahiptir. Hadis ilmi ve hadisleri ezberleme hususunda onun şahsında ilim âdeta son mertebesine ulaşmıştır*."[82]

Benzer şekilde Hatîb el-Bağdâdî de onu "*anlayış sahibi, hâfız, doğru sözlü ve çok hadis rivayet eden bir âlim*"[83] olarak tanımlamaktadır. es-Sülemî'nin, Dârekutnî'ye İbnü'l-Muzaffer hakkında sorduğu soru üzerine Dârekutnî, onun için "Sika ve emindir" ifadesini kullanmıştır. Kendisine "*Şîa*"[84] eğilimi bulunduğu

[79] Sezgin, Târihu't-Turâsi'l Arabî, 3/208.
[80] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/427.
[81] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/262; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992), 7/152; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* 11/328.
[82] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî es-Sâlihî ed-Dımaşkî, *Tabakâtü ʿUlemâ'i'l-Hadîs*, thk. Ekrem el-Bûşî – İbrâhim ez-Zeybek (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Matbaa, Neşir ve Dağıtım, 1417/1996), 3/173.
[83] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/428.
[84] Sözlükte "belirli bir iş veya görüş etrafında bir araya gelen topluluk" anlamına gelen şîa kelimesi," Ezherî'ye göre: Şîa, birbirini takip eden kimseleri ifade eder; ancak bu kimselerin her konuda tam bir görüş birliği içinde olması şart değildir. Şîa kelimesinin aslı, insanlardan oluşan müstakil bir topluluk anlamına gelmektedir. Buna göre bir kimseye yardım eden ve onun safında yer alan herkes,

söylendiğinde ise bu eğilimin sınırlı olduğu, güvenilirliğine zarar vermeyeceğini ve bunun rivayetlerine olumsuz bir etkisinin bulunmadığını belirtmiştir. Aynı doğrultuda Ebû'l-Velîd el-Bâcî de İbnü'l-Muzaffer'i "hâfız bir âlim" olarak nitelendirmiş, ancak onda sınırlı düzeyde bir teşeyyu' eğiliminin bulunduğunu ifade etmiştir. Kaynaklarda yer alan bu değerlendirmeler, onun hadis ilmindeki itibarını ve güvenilirliğini açık biçimde ortaya koymaktadır.[85]

İbnü'l-Muzaffer'in vefatına dair bilgiler ise şu şekilde aktarılmaktadır: Muhammed b. Ömer ed-Dâvûdî, onun 379 yılı Cemâziyelevvel ayında vefat ettiğini belirtmektedir. Ebû'l-Kâsım el-Ezherî ile Ahmed b. Muhammed el-Atîkî ise vefatının Cuma günü gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Ezherî, bu vefatın Cuma gününün son vaktinde meydana geldiğini özellikle belirtmiştir. Her iki rivayete göre de İbnü'l-Muzaffer, 379 yılı Cemâziyelevvel ayının üçüncü günü defnedilmiştir. Ezherî'ye göre ise defin işlemi ayın dördüncü gününde gerçekleşmiştir.[86]

1.3.3. Ebû Hâmid İsferâyînî (ö. 406/1016)

Ebû Hâmid el-İsferâyînî, Şâfiî mezhebinin önde gelen fakih ve müctehidlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Tam adı Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferâyînî'dir. Irak bölgesindeki Şâfiî âlimlerin hocası olarak kabul edilen Ebû Hâmid İsferâyînî, 344/955 yılında Horasan bölgesinde, Nîşâbur civarında, Cürcan yolu üzerinde yer alan İsferâyîn beldesinde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlardan itibaren ilimle meşgul olmuş, gençlik yıllarında bir geçidin muhafazasıyla görevlendirilmiş; bu görevini yerine getirirken dahi ilimle olan bağını

o kimsenin şîası sayılır. Bu kelime; tekil, ikil, çoğul; eril ve dişil için aynı lafızla kullanılmaktadır. Zamanla şîa kavramı, özellikle Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'i seven ve onların tarafında yer alan kimseler için yaygın olarak kullanılmaya başlanmış, nihayetinde onlara has bir isim şeklini almıştır. Bundan dolayı "falanca şîadandır" denildiğinde, bununla belirli ve bilinen bir topluluğun kastedildiği anlaşılmaktadır. Bk: Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿarûs min cevâhiri'l-Kamûs*, thk. Alanında uzman bir heyet (Kuveyt: Kuveyt Devleti Millî Kültür, Sanat ve Edebiyat Konseyi, 1385-1422/1965-2001), 21/301-302.

[85] Dımaşkî, *Tabakâtü ʿUlemâ'i'l-Hadîs*, 3/173; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/428.

[86] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/429; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata – Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 1412/1992), 14/343; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11/328.

koparmamıştır. Farklı hocalardan ilim tahsil eden İsferâyînî, henüz on yedi yaşlarındayken fetva verebilecek ilmî yetkinliğe ulaşmıştır.[87]

370 yılından itibaren Bağdat'ta medresede ders vermeye başlayan İsferâyînî, kısa süre içerisinde geniş bir talebe halkası oluşturmuştur. Kaynaklarda, ders meclislerine üç yüzü aşkın fakihin katıldığı, bazı rivayetlerde ise bu sayının yedi yüz civarına ulaştığı bildirilmektedir. Bağdat'taki fakih ve âlimlerin büyük bir kısmı ondan ders almış, ilmî meclisleri zamanla geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Fıkıh ilmindeki derinliği, güçlü muhakeme kabiliyeti ve isabetli görüşleri sebebiyle çağdaşları tarafından büyük bir saygıyla anılmıştır. Bu özelliklerinden dolayı kendisine "İkinci Şâfiî" lakabı verilmiştir. İsferâyînî'nin mezhep içindeki en önemli eseri, İmam Müzenî'nin *Muhtasar*'ına yazdığı ve elli ciltlik hacme ulaşan *et-Ta'lîkâ el-Kübrâ* adlı şerhidir. Bu eserinde mezhep içerisindeki görüş ayrılıklarını, delilleri, meselelerin dayandığı kaynakları ve ilmî münazaraları ayrıntılı biçimde ele almıştır. Bunun yanı sıra, hacim bakımından daha küçük olmakla birlikte muhteva açısından zengin olan *Kitâbü'l-Büstân* adlı eseri ile usûl-i fıkha dair bir eserinin bulunduğu da kaynaklarda zikredilmektedir.[88]

Ebû Hâmid el-İsferâyînî, hicrî 406 yılı Şevval ayının on birinci gecesinde, Cumartesi günü vefat etmiştir. Vefatının ertesi günü evinde defnedilen İsferâyînî'nin naaşı, 410 yılında Bâbülharb Kabristanı'na nakledilmiştir. Hâtib el-Bağdâdî, cenaze merasimine dair şu dikkat çekici ifadeleri aktarmaktadır: "*Ebü'd-Dün Köprüsü'nün arkasında yer alan sahralık alanda cenaze namazını kıldım. Namazı, Mansûr Camii'nin hatibi Ebû Abdullah b. el-Muhtedî kıldırdı. O gün, kalabalığın çokluğu, halkın derin hüznü ve şiddetli ağlayışı sebebiyle unutulmaz bir gün olarak hafızalara kazındı*." İsferâyînî nisbesi, Horasan bölgesinde, Nîşâbur civarında ve Cürcan yol güzergâhı üzerinde bulunan İsferâyîn beldesine dayanmaktadır.[89]

Şeyh Ebû Hâmid İsferâyinî, Şâfiî mezhebinin Irak bölgesindeki en önde gelen hocalarından biri olarak kabul edilmiştir. Bağdat'ta pek çok imam ve fakih onun ders halkalarına katılmıştır. Talebeleri arasında Hatîb el-Bağdâdî, Ebü'l-Hasan el-Mâverdî, İbnü'l-Mehâmilî, Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî, Ebû Tayyib et-Taberî ve Ebû

[87] Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, thk. Hafız Abdulalim Han (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1407/1986), 172.
[88] Dımaşkî, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 173.
[89] Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 173-174.

Hâtim el-Kazvînî gibi dönemin seçkin âlimleri yer almaktadır. Bir süre Dârülkutn'da ikamet eden İsferâyînî, daha sonra tekrar Bağdat'a dönmüş ve hayatının sonuna kadar ilmî faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Ashâbü'l-Vücûh müctehidlerinden sayılan İsferâyînî, kendi döneminde Irak Şâfiî ulemâsının lideri olarak kabul edilmiştir.[90]

Ebû Bekir b. el-Mankadri (ö. 442/1051), Hatîb el-Bağdâdî'ye aktardığı rivayette İsferâyînî'nin kendisine, "*344 yılında doğdum ve 364 yılında ilim tahsili amacıyla Bağdat'a geldim*"[91] dediğini nakletmektedir. Mankadrî ayrıca, İsferâyînî'nin 370 yılından vefatına kadar Bağdat'ta fıkıh dersleri verdiğini nakletmektedir. Hânefi fakihlerinden Ebü'l-Hüseyin el-Kudûrî**,** Şâfiî fakihler arasında Ebû Hâmid'den daha donanımlı bir fakih göremediklerini ifade ederken; Saymarî de, karşılaştığı fakihler içinde İsferâyînî'den daha derin fıkıh bilgisine sahip bir kimseye rastlamadığını vurgulamıştır.[92]

İsferâyînî, 406 yılı Şevval ayının on birinci gecesinde vefat etmiş; cenaze namazının ardından sahralık bir alana defnedilmiş,[93] daha sonra 410 yılında naaşı Bâbüharb Kabristanı'na nakledilmiştir.[94]

1.3.4. Ebû'l-Hüseyin el-İbnü'l-Mehâmilî (ö. 407/1017)

Ebû'l-Hüseyin el-İbnü'l-Mehâmilî, Şâfiî mezhebinin önde gelen fakih ve muhaddislerinden biridir. İbnü'l-Mehâmilî'nin babasıdır. Müellifin tam adı Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım b. İsmâil el-Dâbbî el-İbnü'l-Mehâmilî Ebû'l-Hüseyin el-Bağdâdî'dir. Şâfiî fıkhı çerçevesinde yetişmiş ve mezhebin ilmî geleneği içerisinde temayüz etmiş olan İbnü'l-Mehâmilî, 332 yılında dünyaya gelmiştir. Dinî vecibelerini titizlikle yerine getirmesi, fıkhî meselelerde Şâfiî mezhebinin esaslarına bağlılığı ve hadis ilmindeki yetkinliğiyle tanınmıştır. Kaynaklarda onun faziletli, erdemli, sâduk ve yüksek ahlâk sahibi bir âlim olduğu özellikle vurgulanmaktadır.[95]

İlim tahsili sürecinde devrinin seçkin muhaddislerinden hadis rivayet etmiştir. Bu hocalar arasında İsmail b. Muhammed es-Saffâr (ö. 341/953), Ebû Amr İbnü's-Semmâk (ö. 344/956), Ahmed b. Selmân en-Neccâd (ö. 348/959), Ebû Ömer ez-Zâhid

[90] Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 131; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/61.
[91] Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahai'ş-Şâfiʿîyye*, 374.
[92] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/133.
[93] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/133-134.
[94] Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Tabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 174.
[95] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâ*b, 14; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd,* 2/185.

(ö. 345/957) ve Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd en-Nakkâş (ö. 351/962) gibi isimler yer almıştır. Tabakât ve terâcim kaynakları; onun doğruluğu, güvenilirliği, üstün faziletini ve hayırseverliği özellikle ön plana çıkarmaktadır. Dönemin büyük muhaddislerinden İmam ed-Dârekutnî, Ebû'l-Hüseyin el-İbnü'l-Mehâmilî hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur: "*Ebû'l-Hüseyin, Şâfiî mezhebine mensup seçkin bir fakih ve güvenilir bir şahsiyetti. Kur'ân-ı Kerîm'i, farz ilimleri, bu ilimlere dair hesap yöntemlerini ve ferâiz (miras) ilmini ezbere bilirdi. Şâfiî fıkhını derin bir kavrayışla öğrenmiş, hadis yazmış, kendisini ilme adamış ve bu yolda sebat göstermiştir. Benim nezdimde o, her geçen gün ilmini artıran, hayır ve faziletini çoğaltan kimselerden biriydi.*"[96]

Tabakât ve biyografi kaynakları, müellifin vefat tarihi konusunda görüş birliği içindedir. Buna göre Ebû'l-Hüseyin el-İbnü'l-Mehâmilî, 407 yılı Recep ayının onuncu gününde, Perşembe günü vefat etmiştir.[97]

1.4. İbnü'l-Mehâmilî'nin Öğrencileri

İbnü'l-Mehâmilî, imamlık vasfıyla temayüz etmiş; heybeti, ilmî asaleti, ahlâkî olgunluğu, ictihad kabiliyeti ve rivayet alanındaki yetkinliğiyle yaşadığı dönemin seçkin âlimleri arasında müstesna bir konuma sahip olmuştur. Bağdat'ta dünyaya gelmesi, ilk ilmî terbiyesini babasından alması ve ardından Ebû Hâmid el-İsfehânî'den Şâfiî fıkhını tahsil etmesi, onun ilmî kimliğinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Daha sonra yine Bağdat'ta kurduğu ders halkaları aracılığıyla ilim öğretmesi, Şâfiî fıkhının şehirdeki kurumsallaşmasına ve güçlenmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Her ne kadar Şâfiî mezhebi İbnü'l-Mehâmilî'den önce de Irak bölgesinde bilinen ve uygulanan bir mezhep konumunda bulunsa da, onun yoğun tedris faaliyetleri ve ilmî otoritesi sayesinde bu mezhep Bağdat'ta daha yaygın ve etkin bir hâl almıştır. Bu süreçte İbnü'l-Mehâmilî, yalnızca bir fakih olarak değil, aynı zamanda mezhebin Irak havzasındaki en güçlü temsilcilerinden biri olarak öne çıkmıştır. İbnü'l-Mehâmilî'nin vefatından sonraki dönemde de yetiştirdiği öğrenciler ile onun ilmî

[96] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/185.
[97] Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, (İstanbul: Muhterem el-Maârif Ajansı, 1370/1951), 2/60; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/185-186.

mirasını sürdüren fakihler sayesinde Bağdat'taki Şâfiî fıkhı canlılığını korumuş ve etkisini sürdürmüştür.[98]

Bu durum, İbnü'l-Mehâmilî'nin yalnızca kendi dönemiyle sınırlı kalmayan, sonraki nesilleri de etkileyen kalıcı bir ilmî tesir bıraktığını göstermektedir. Bu bağlamda, onun ders halkalarından yetişmiş ve ilmî faaliyetleriyle öne çıkan bazı öğrencileri şu şekilde sıralanabilir:

1.4.1. Ebû Hatim el-Kazvînî (ö. 440/1049)

Hem fıkıh hem de hadis sahasında temayüz etmiş olan müellifin tam adı Mahmud b. Hasan b. Muhammed b. Yusuf b. Hasan b. Muhammed b. İkrime b. Enes b. Mâlik el-Ensârî'dir. İlim çevrelerinde daha çok künyesiyle Ebû Hatim el-Kazvînî adıyla tanınmıştır. Doğum yeri Taberistan bölgesinde yer alan Âmül şehridir. İlmî tahsiline doğduğu şehir olan Âmül'de başlayan Kazvînî, tahsilini ilerletmek amacıyla daha sonra Cürcân'a gitmiştir. Ardından dönemin en önemli ilim merkezlerinden biri olan Bağdat'a giderek eğitim faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Bağdat'ta bulunduğu süre çerisinde, Şâfiî mezhebinin önde gelen fakihlerinden Ebû İshâk el-İsferâyînî'nin ders halkasına katılmış ve ondan fıkıh ilmini tahsil etmiştir. Usûl-i fıkıh alanında ise dönemin seçkin kelâmcı ve usûlcülerinden Kâdî Ebû Bekr İbnü't-Tayyib el-Bâkıllânî'nin (ö. 403/1013 ilmî birikiminden istifade etmiştir. Hadis ilmini ise Rey şehrinde Ahmed b. Muhammed el-Basîrî'den (ö. 405/1015) öğrenmiştir.[99]

Bunun yanı sıra ferâiz (miras hukuku), ilmini Ebü'l-Hüseyin İbnü'l-Lebbân'dan (ö. 402/1012), tahsil etmiş; mezhepler arası ihtilaf, usûl, hilâf ve cedel ilimlerinde derin bir vukufiyete sahip olduğu hususu klasik kaynaklarda özellikle vurgulanmıştır. Söz konusu alanlarda kaleme aldığı çok sayıda eserle ilmî birikimini telif faaliyetleriyle de ortaya koyduğu bilinmektedir. İlmî seyahatlerini tamamladıktan sonra memleketi Âmül'e dönen Ebû Hâtim el-Kazvînî, burada ve çevre bölgelerde fıkıh ve ilim sahasındaki yetkinliğiyle kısa sürede temayüz etmiş ve bölgenin önde gelen âlimleri arasında yerini almıştır. Âmül ve Bağdat'ta müderrislik yaparak çok

[98] Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 366.

[99] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî, *Ṭabaḳâtü fuḳahâ'i'ş-Şâfi'iyye*, nşr. Ahmed Ömer Hâşim ve Muhammed Ali Zeynühüm (Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1413/1993), 399.

sayıda talebe yetiştirmiştir. Bununla birlikte ilmî faaliyetlerini büyük ölçüde Âmül merkezli biçimde sürdürmüştür.[100]

Tabakât ve biyografi kaynaklarının genel değerlendirmesi dikkate alındığında, Ebû Hâtim el-Kazvînî'nin doğduğu şehir olan Âmül'de 440/1049 yılında vefât ettiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Vefatının ardından geride bıraktığı eserler ve yetiştirdiği talebeler vasıtasıyla ilmî tesiri devam etmiş; böylece ilim dünyasında kalıcı ve bereketli bir miras bırakmıştır.[101]

1.4.2. Ebü'l Kâsım Ali b. Muhassin et-Tenûhî (ö. 447/1055)

Kadı, edip ve muhaddis kimliklerini şahsında birleştiren Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Muhassin b. Alî et-Tenûhî es-Sagîr, fazilet sahibi, zarif ve edebî yönü güçlü bir ilim adamı olarak temayüz etmiştir. Edebiyata olan vukufiyeti ve ince zevkiyle tanınmış; şiirle de meşgul olmakla birlikte, ona nispet edilen şiirler günümüze ulaşmamıştır. Döneminin seçkin âlim ve ediplerinden Ebü'l-Âlâ el-Maarrî ile yakın bir dostluk kurmuş, ilmî ve edebî sahalarda ondan önemli ölçüde istifade etmiştir. Özellikle şiir rivayeti konusunda temayüz ettiği, pek çok şiiri güvenilir şekilde naklettiği bilinmektedir. Tenûhî ailesi, nesiller boyunca fazilet, edebiyat ve zarafetle tanınan şahsiyetler yetiştirmesiyle tanınmıştır.[102]

Ebü'l-Kâsım Alî, 365/976 yılında Şâban ayının on beşinci günü Basra'da dünyaya gelmiştir. 447/1055 yılının Muharrem ayının ilk Pazar günü vefat etmiştir.[103]

Ebü'l-Kâsım Alî, ilk ilmî eğitimini babası Kadı Ebû Alî el-Muhassin b. Alî et-Tenûhî'den almış, ardından dönemin önde gelen birçok âliminden ilim tahsil etmiştir. Henüz beş yaşına ulaşmadan hadis dinlemeye başlamış; Ali b. Muhammed b. Sa'îd er-Rezzâz, Ali b. Muhammed b. Keysân, Ebû Sa'îd el-Hurfî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed el-Askerî, Abdullah b. İbrâhim ez-Zebîbî ve İbrahim b. Ahmed el-Hırakî

---

[100] Şîrâzî, *Ṭabaḳâtü'l-fuḳahâ,* 130; Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkıllânî, *Et-Takrîb ve'l-İrşâd (es-Sığîr)*, thk. Abdülhamid b. Ali Ebû Zuneyd (Beyrut: El-Risâle Kurumu, 1218/1998), 36.

[101] Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 130; İbn Kesîr, *Ṭabaḳâtü fuḳahâ'i'ş-Şâfi'iyye*, 400; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, *el-Mühimmât fî şerhi'r-Râfi'î ve'r-Ravza,* nşr. Ebü'l-Fazl ed-Dimyâtî, Ahmed b. Ali (Beyrut: Fas Kültürel Miras Merkezi, 1430/2009), 293-294; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî, *el-'İkdü'l-müzheb fî ṭabakâti hameleti'l-mezheb*, thk. Eymen Nasr el-Ezherî – Seyyid Mehnî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997), 87.

[102] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/161.

[103] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 4/162.

gibi âlimlerden rivayette bulunmuştur. Ayrıca dil âlimi Ebû Zekeriya et-Tebrîzî ile arasında, Ebü'l-Âlâ el-Maarrî aracılığıyla kurulan ilmî ve samimi bir ilişkinin bulunduğu da kaynaklarda zikredilmektedir.[104]

Tenûhî'den rivayette bulunan kimseler arasında Übeyy en-Nersî, Hasan b. Muhammed ez-Zeynabî, Ebû Ali b. el-Mehdî, Ebû Şücâ' Behrâm b. Behrâm, Ebû Mansûr b. en-Nakkûr ve Ebû'l-Kâsım b. el-Hüseyin gibi isimler yer almaktadır. Çok sayıda hadis rivayet ettiği belirtilen Tenûhî'nin nakillerinin önemli bir bölümünün yüksek isnadlı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'e ait *Kitâbü'l-Eşribe* adlı eserin râvisi olarak da kabul edilmektedir.[105]

"Tenûhî" nisbesi ise eski dönemlerde Bahreyn havzasında bir araya gelerek karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma esasına dayalı bir antlaşma yapan kabileler topluluğuna nispetle kullanılan bir addır. Ebü'l-Kâsım Alî, ilmî faaliyetlerinin yanı sıra telif çalışmalarıyla da meşgul olmuş; özellikle Bağdat'ta bulunduğu dönemde çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Bu öğrencilerin kendisinden hadis rivayet ettikleri kaynaklarda açıkça belirtilmektedir.[106]

Tabakât ve tarih kaynaklarının ortak değerlendirmesine göre Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Muhassin et-Tenûhî, 447 yılında Muharrem ayında Bağdat'ta vefât etmiş ve Derbü't-Tell'de bulunan meskenine defnedilmiştir.[107]

1.4.3. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)

Târîhu Bağdâd adlı eseriyle tanınan ve İslâm tarihçiliğinin en mühim simalarından biri kabul edilen Hatîp el-Bağdâdî'nin tam adı Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî'dir. Hadis ilminin seçkin hâfız ve râvileri arasında yer alan Hatîb el-Bağdâdî, rivayetlerin tespiti, ayıklanması ve ilmî ölçütlere göre değerlendirilmesi konusundaki üstün yetkinliğiyle temayüz etmiştir. Hadis hâfızlığı, isnad ilmine vukufu ve cerh-ta'dîl sahasındaki derinliği sebebiyle, yalnızca kendi döneminde değil, sonraki asırlarda da ilmî otorite olarak kabul görmüştür. Bağdâdî, hadis ilmindeki bu güçlü konumunun yanı sıra Şâfiî mezhebine mensup bir fakih olarak da mezhebin muhafazası ve sistemli biçimde geliştirilmesine katkı sağlayan eserler kaleme almıştır.

[104] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 17/649-650.
[105] Sem'ânî, *el-Ensâb*, 3/94; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân,* 4/162.
[106] İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*,15/353.
[107] Sem'ânî, *el-Ensâb*, 3/95.

Fıkıh tahsilini özellikle Kadı Ebû't-Tayyib et-Taberî ve Ebü'l-Hasen İbnü'l-Mehâmilî'den tahsil etmiştir. Ayrıca Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve Ebû Nasr İbn es-Sabbâğ gibi devrin önde gelen âlimlerinden de istifade etmiştir.[108]

Bağdâdî, hicri 392 yılının Cemâziyelâhir ayının 23'ünde (9 Mayıs 1002), Mekke ile Medine arasındaki yol güzergâhında bulunan Vâdilmelel'in Guzeyye yerleşkesinde dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda kendisine nispet edilen eser sayısının elli altıyı aştığı belirtilmekte, bu eserler arasında Şâfiî mezhebi çerçevesinde besmelenin cehrî okunması meselesine dair müstakil bir risalenin de yer aldığı ifade edilmektedir.[109]

Ebû Bekir el-Hatîb; Ebû Ömer b. Mehdî, Hasan Ahmed b. Muhammed b. es-Salt el-Ahvâzî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rızkûye, Ebû'l-Hüseyin, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hammâd b. el-Müteyyim, Ebû'l-Feth Hilâl b. Muhammed el-Haffâr, Ebû İshâk İbrahim b. Mahlad el-Bâkırhî, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Dûst el-Bezzâr, Ebû'l-Hüseyin b. Bişrân ve Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ es-Sukkerî başta olmak üzere Bağdat'ta yaşayan pek çok âlimden hadis dinlemiştir.[110]

Âlimler, Bağdâdî hakkında son derece övgü dolu değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Emîr Ebû Nasr İbn Mâkûlâ, onu hadisleri tanıma, ezberleme, sahih şekilde rivayet etme ve hadis ilimlerinin tüm dallarındaki yetkinliği açısından devrinin en önde gelen şahsiyeti olarak nitelendirilmiştir. Ona göre Dârekutnî'den sonra Bağdat'ta Hatib'in seviyesinde bir âlim yetişmemiştir. Ebû İshâk eş-Şîrâzî ise Hatîb'i hadis bilgisi ve hıfz gücü bakımından Dârekutnî derecesindeki büyük muhaddislerle aynı seviyede değerlendirmiştir. İbnü's-Sem'ânî de onun heybetli, vakur, güvenilir ve son derece titiz bir âlim olduğunu; yazının güzel, zabtının güçlü ve fesahatinin yerinde bulunduğunu ifade etmektedir.[111]

Bağdâdî, 445 yılında hac maksadıyla Dımeşk'e gelmiş; ardından Besâsîrî fitnesi sırasında tekrar bu şehre uğramış ve 457 yılına kadar burada ikamet etmiştir.

---

[108] İbn Kesîr, *Ṭabaḳâtü fuḳahâ'i'ş-Şâfi'iyye*,441.
[109] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 92.
[110] Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Târîhu medîneti Dımaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Umrevî (Beyrut: Dârü'l-Fikr Matbaa, Yayın ve Dağıtım, 1415/1995), 5/31.
[111] İbn Kesîr, *Tabakâtü fukahâ'i'ş-Şâfi'iyye,* 441.

Bu süre zarfında birçok eser telif etmiş, ayrıca Emeviyye Camii'nde hadis okutmuştur. Ardından Sûr şehrine yerleşmiş, buradan da sık sık Beytü'l-Makdis'i ziyaret etmiştir. 462 yılına kadar bu şekilde bir hayat sürdürmüş; ardından Trablus ve Halep üzerinden Bağdat'a dönmüştür. Uğradığı bu beldelerde de hadis rivayet etmeye devam etmiştir.[112]

Bağdat'a dönüşünde halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan Bağdâdî, halifenin izniyle Mansûr Camii'nde hadis dersleri vermeye başlamış ve burada düzenli ilmî meclisler teşkil etmiştir. 463/1071 yılında vefat eden Hatîb el-Bağdâdî'nin cenaze namazı, Zilhicce ayının yedinci günü, aralarında Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin de bulunduğu kalabalık bir cemaatin katılımıyla Mansûr Camii'nde kılınmıştır. Vasiyeti üzerine, Bişr el-Hâfî'nin kabrinin yakınına defnedilmiştir. Onun, *Târîhu Bağdâd'*ı telif etmeyi, Mansûr Camii'nde hadis okutmayı ve Bişr el-Hâfî'nin yanına defnedilmeyi Allah'tan niyaz ettiği; bu temennilerinin tamamının hayatı boyunca gerçekleştiği nakledilmektedir.[113]

Zühd, takvâ ve ibadet yönüyle anlayışında selef çizgisini takip eden Bağdâdî, rivayetlerinde son derece titiz davranmış; hadisleri aldığı şekliyle nakletmeye büyük bir hassasiyet göstermiştir. Okuma süratiyle de dikkat çekmiş; *Sahîh-i Buhârî'*yi Kerîme el-Mervâziyye'den beş gün gibi kısa bir sürede okuduğu, ayrıca günde bir hatim indirdiği de rivayet edilmiştir.[114]

1.4.4. Ebû Fadl (ö. 477/1085)

Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsım b. İsmail el-Dâbbî, el-İbnü'l-Mehâmilî, künyesi Ebû'l-Fadl olan bir ilim adamıdır. İmam Ebû'l-Hasan el-İbnü'l-Mehâmilî'nin oğludur. Kaynaklarda, özellikle el-Mecmû' adlı eseri başta olmak üzere çeşitli telifleri bulunan bir âlim olarak zikredilmektedir. İlmî hayatının ilk safhasında babası Ebû'l-Hasan el-İbnü'l-Mehâmilî'den fıkıh tahsil etmiş; genç yaşta mezhep ilmi alanında kayda değer bir birikim elde etmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda fıkıh sahasındaki çalışmalarını sürdürmeyerek bu alandan uzaklaşmış ve daha ziyade dünyevî meşguliyetlere yönelmiştir. Bununla beraber ilmî çevrelerle irtibatını

[112] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 93.
[113] İbn Kesîr, *Ṭabaḳâtü fuḳahâ'i'ş-Şâfi'iyye,* 442.
[114] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 49.

tamamen koparmamış, özellikle Bağdat'ta Câmi'u'l-Kasr'da Cuma günleri tesis ettiği ders halkasında hadis ve tefsir okutmaya devam etmiştir.[115]

Muhammed b. Ahmed, güçlü kavrayış yeteneğine sahip, zeki ve ilimle bağını muhafaza eden bir şahsiyet olarak tanıtılmaktadır. Çok sayıda hadis dinlemiş olmasına rağmen, rivayetlerinin sınırlı sayıda nakledilmiş olması dikkat çekicidir. Bu durum, onun rivayet faaliyetlerinden ziyade ilmi daha çok dinleme, anlama ve mütalaa etme yönüyle sürdürdüğünü göstermektedir. Hadis sahasında Ebû'l-Hüseyin İbn Beşrân, Ebû Ali İbn Şâzân ve Ebû'l-Ferec İbnü'l-Müslime gibi dönemin önde gelen âlimlerinden istifade etmiştir. Kendisinden ise başta Hâfız Ebû'l-Kâsım er-Rumeylî olmak üzere bazı âlimler rivayette bulunmuştur. Hicrî 406 yılında doğan Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ahmed, 477 yılı Recep ayında vefat etmiştir. Doğum ve vefat tarihine dair bu bilgiler, Ebû Saʿd es-Semʿânî tarafından kaydedilmiştir.[116]

1.4.5. Ali b. Ahmed el-Kâtib (ö. ?)

Biyografi kaynaklarında hakkında sınırlı bilgiler bulunan Ali b. Ahmed el-Kâtib, bazı müelliflerin kısa kayıtlarında yer almaktadır. Bu bağlamda özellikle Hatîb el-Bağdâdî'nin aktardığı bilgilere göre Ali b. Ahmed, musannifin huzurunda, Hâfız Abdullah b. Muhammed el-Beğavî'nin, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel'den rivayet ettiği *el-Fevâ'id* adlı eseri kıraat etmiştir.[117]

Bununla birlikte, klasik tabakât ve ricâl literatüründe Ali b. Ahmed el-Kâtib hakkında müstakil ve ayrıntılı bir biyografik kayda rastlanmamaktadır. Bu durum, onun ilmî şahsiyeti, rivayet faaliyeti ve ilmî çevrelerdeki konumu hakkında bilgilerin sınırlı kalmasına yol açmıştır.

1.5. İbnü'l-Mehâmilî'nin Eserleri

İbnü'l-Mehâmilî'nin telif ettiği eserler, onun Şâfiî fıkhındaki ilmî yetkinliğini ve mezhep içerisindeki yerini açık biçimde yansıtmaktadır. Klasik kaynaklarda, müellifin çeşitli çalışmaları anılmakla beraber özellikle *el-Mecmû', el-Mukniʿ* ve *el-Lübâb* adlı eserleri ön plana çıkmaktadır.

---

[115] Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 97.
[116] Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 97-98.
[117] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 19.

Bu telifler, yalnızca fıkhî meselelerin bir araya getirdiği derleme çalışmalar olmayıp; aynı zamanda mezhep içi görüş ayrılıklarında tercihlerin temellendirildiği, farklı vecihlerin mukayeseli biçimde ele alındığı ve müellifin şahsî değerlendirmelerinin açıkça yansıtıldığı ilmî ürünlerdir. Bu özellikleriyle İbnü'l-Mehâmilî'nin eserleri, Şâfiî fıkhının tarihsel gelişim sürecine katkı sağlayan nitelikli kaynaklar arasında değerlendirilmektedir.[118]

Kaynaklarda ayrıca İbnü'l-Mehâmilî'nin ilm-i hilâf sahasında müstakil bir eser kaleme aldığına da işaret edilmektedir. Bu durum, onun ilmî faaliyetlerinin yalnızca mezhep içi meselelerle sınırlı kalmadığını; aksine mukayeseli fıkıh ve mezhepler arası ihtilaflar konusunda da derin bir birikime sahip olduğunu göstermektedir. İbnü'l-Mehâmilî'nin meşhur tasnifleri arasında *el-Lübâb, el-Evsat* ve *el-Mukniʿ* önemli bir yer tutmaktadır.[119]

Her ne kadar bu eserler ağırlıklı olarak Şâfiî fıkhına odaklanmış olsa da müellifin mezhepler arası ihtilaflara yaklaşımı ve bu alandaki ilmî yetkinliği, İbnü'l-Mehâmilî'yi döneminin seçkin fakihleri arasında mümtaz bir konuma taşımıştır. Bu doğrultuda, İbnü'l-Mehâmilî'nin eserlerinden bir kısmı aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.5.1. *el-Lübâb fi'l-Fıkh*

el-Lübâb fi'l-Fıkh, Şâfiî fakihlerinden Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Mehâmilî'ye nispet edilen eserler arasında en tanınmış olanıdır. Klasik kaynaklarda, bu eserin büyük ve küçük olmak üzere iki farklı telif yahut rivayet sürümünün bulunduğu belirtilmektedir. Şâfiî fıkhının temel meselelerini vecihler, tercih edilen görüşler ve mezhep içi ihtilaflar çerçevesinde ele alan eser, Şâfiî literatürü içerisinde mühim bir yer edinmiştir. Eser, telif edildiği dönemden itibaren geniş bir kabul görmüş ve sonraki asırlarda fıkıh tedrisatında önemli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Nitekim eser, Ebû Zürʿa Veliyyüddîn Ahmed b. Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî (ö. 826/1423) tarafından ihtisar edilerek *Tenkîhu'l-Lübâb* adıyla yeniden telif edilmiştir. Bu ihtisar çalışması, e*l-Lübâb*'ın muhtevasını daha

[118] Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyetiʻl-kübrâ, 4/48.
[119] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 15/603.

sistematik ve öğretici bir çerçeveye kavuşturmuş; böylece medrese müfredatında yaygın biçimde okutulmasına imkân sağlamıştır.[120]

Tenkîhu'l-Lübâb'ın Şerhleri:

Tenkîhu'l-Lübâb, sonraki dönem Şâfiî fakihleri tarafından şerh ve tahrir faaliyetlerine konu edilmiş, bu durum eserin ilmî etkisini daha da artırmıştır. Bu bağlamda öne çıkan çalışmalar şunlardır:[121]

a) Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Mûsâ b. Bilâl el-Kerekî (ö. 853/1449), *Şerhu Tenkîhi'l-Lübâb*.

b) Ebü'l-Bekâ' Celâlüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Ahmed el-Bekrî es-Sıddîkî (ö. 891/1486) *Şeru Tenkîhi'l-Lübâb*.

c) Zekeriyyâ el-Ensârî (ö. 926/1520), eseri yeniden düzenleyerek *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb* adıyla telif etmiş; ardından bu metni şerh ederek *Tuhfetü't-Tullâb* ismini vermiştir. Bu çalışma, Tenkîh geleneğinin en etkili halkalarından biri olarak kabul edilmektedir.

d) Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), *Tuhfetü't-Tullâb* üzerine *İhsânü't-takrîr bi-şerhi't-Tahrîr* adlı şerhi kaleme almıştır.

Tuhfetü't-Tullâb ve *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb* Üzerine Yazılan Hâşiyeler

Tenkîhu'l-Lübâb ve onun etrafında teşekkül eden şerh geleneği, zamanla çok sayıda hâşiye ile daha da zenginleşmiştir.

Bu durum, eserin Şâfiî fıkhındaki kalıcı etkisini ve uzun soluklu tedris geleneğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda öne çıkan başlıca hâşiyeler şunlardır:

1. Şehâbeddin el-Kalyûbî (ö. 1069/1659), *Hâşiye ʿalâ Tuhfeti't-Tullâb*.

2. Şemseddin eş-Şevberî (ö. 1069/1659), *Haşiyetü'l-Şevberî*.

3. Abdülber b. Abdullah el-Üchûrî (ö. 1070/1660), *Minhatü'l-Ahbab bi-Şerhi Tuhfeti't-Tullâb*.

[120] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 72; Kâtib Çelebi, *Keşfü'ẓ-ẓunûn ʿan esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 2/1541.
[121] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1541-1542.

4. Şemseddin Muhammed b. Dâvûd el-İnânî (ö. 1098/1687), *Fethü'l-Kerim el-Vehhab bi-Şerhi Tenkihi'l-Lübâb*.[122]

5. Hasan b. Ali el-Medâbigî (ö. 1170/1757), *Haşiyetü'l-Medâbiğî*.[123]

6. Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî (ö. 1227/1812), *Hâşiyetü'ş-Şerkâvî ʿalâ Şerhi't-Tahrîr*.

7. İbnü'l-Hanbelî el-Halebî (ö. 971/1564), esere yeni bir hâşiye kaleme almış ve bu çalışmasına *Şerhü'l-Lübâb* adını vermiştir.[124]

Öte yandan Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *el-Lübâb'*ın hacim bakımından küçük olmasına rağmen, muhteva açısından son derece kapsamlı ve faydalı bir eser olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, eserin doğrudan İbnü'l-Mehâmilî'ye değil, torununa ait olabileceğini ve içerisinde bazı şâz görüşlerin yer aldığını da belirtmektedir. Bu değerlendirme, *el-Lübâb*'ın ilmî değerinin yanı sıra, eserin nispeti ve içeriği etrafında süregelen tartışmalara da işaret etmektedir.[125]

1.5.1.1. Şerhu Lübâbi'l-Fıkh li'l Mehâmilî

Kaynaklarda bu eser, Cüveynî'ye nispet edilen telifler arasında zikredilmektedir.[126] Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin günümüze ulaşan yaygın bir yazma nüshasına ulaşamadık. Bununla birlikte, söz konusu eserin Cüveynî'ye ait kabul edilmesi ve İbnü'l-Mehâmilî'nin *Lübâb* adlı eserine yazılmış bir şerh mahiyetinde olması, *Lübâb*'ın Şâfiî mezhebi içerisindeki ilmî değerini ve önemini daha açık biçimde ortaya koymaktadır.

1.5.2. *el-Mukniʿ fi'l-Fıkh*

el-Mukniʿ fi'l-fikh, Şâfiî mezhebine ait pek çok furû' meselesinin özlü ve sistematik bir üslupla ele alındığı, tek cilt hâlinde kaleme alınmış öğretici bir fıkıh eseridir. Müellif, fıkhî hükümleri ayrıntılı tartışmalara girmeksizin, doğrudan ve düzenli bir anlatımla sunmayı tercih etmiştir. Bu yönüyle, mezhep içi temel bilgileri kısa sürede kavramak isteyenler için pratik bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

---

[122] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 36.
[123] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 298.
[124] Kâtib Çelebi, *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, 2/1541.
[125] Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 175.
[126] Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/141-144.

Kaynaklarda aktarıldığına göre İbnü'l-Mehâmilî'nin hocası Ebû Hâmid, İbnü'l-Mehâmilî'nin *el-Mukniʿ* ve *el-Mecmû*ʻ adlı eserlerini incelemiş; bu çalışmaların son derece muhtasar olduğunu, özellikle ilm-i hilâf meselelerine neredeyse hiç yer vermediğini ifade etmiştir. Ebû Hâmid'e göre bu tarz bir telif yöntemi, öğrencilerin ilm-i hilâf alanındaki gelişimini sınırlandırabilecek niteliktedir. Bu gerekçeyle İbnü'l-Mehâmilî'nin kendi ders halkasına devam etmesine izin vermediği rivayet edilmektedir. Söz konusu nakil, dönemin ilmî anlayışında hilâf ilminin ne denli merkezi bir konumda bulunduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.[127]

Bazı kaynaklarda İbnü'l-Mehâmilî'nin *el-Mukniʿ* ve *el-Mücerred* adlı eserlerini, hocası Ebû Hâmid'in teliflerini inceledikten sonra ve onlardan etkilenerek kaleme aldığı ifade edilmektedir.[128]

Şâfiî fukahası arasında güçlü bir kavrayış yeteneğine sahip olduğu belirtilen İbnü'l-Mehâmilî, bu eserlerinde bilinçli olarak muhtasar bir üslub benimsemiş; mezhep içi meseleleri kısa, yoğun ve özlü ifadelerle sunmayı tercih etmiştir.[129] Nitekim kaynaklarda İbnü'l-Mehâmilî'ye nispet edilen eserler arasında *el-Mecmûʻ*, *el-Mukni*ʻ, *el-Lübâb* ve *el-Evsat* gibi çoğunlukla tek cilt hâlinde tasnif edilmiş çalışmaların öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkıh teliflerinde hacim ve yöntem bakımından farklı yaklaşımlar benimsediğini ortaya koymaktadır.[130]

Bu eserde nakilde bulunan fakihlerden bazıları şu şekilde sıralanabilir: Sübkî, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-Kübrâ*, 4/48-52; Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn,* 1/57; *el-Mecmû*ʻ, 1/108, 129, 187, 194, 320, 327, 345, 5/181, 189, 6/24, 132, 139, 146, 187, 296, 357, 358 ve ayrıca bunların dışında birçok yerde. Yaptığımız araştırmalar neticesinde, *el-Mukniʿ* adlı eserin, Yusuf b. Muhammed b. Abdullah eş-Şehhî tarafından Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki Şârika Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak tahkik edildiği ve bu sayede günümüze ulaştığı tespit edilmiştir.[131]

---

[127] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 72; Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 175.
[128] Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/49; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâʾ ve'l-lugât,* 210; *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 17/405.
[129] İbn Kesîr, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyin*, 369; Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 175.
[130] Kâtib Çelebi*, Keşfü'ẓ-ẓunûn*, 2/181.
[131] Muhakkikin notu, Meâmilî, *Lübâb*, 23-25.

1.5.3. *el-Mecmû‘*

el-Mecmû‘, İmam Şâfiî'nin görüşlerinin dayandığı delil ve kaynakların önemli bir kısmını ihtiva eden kapsamlı bir fıkıh eseridir. Bu yönüyle çalışma, mezhep içi nassların tespiti ve doğru biçimde anlaşılması bakımından mühim bir yere sahiptir. Eser, ilk olarak Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Îsâ b. Yûsuf el-Üşmûnî (ö. 918/1513) tarafından şerh edilmiş ve bu şerh *el-Yenbûʿ fî şerḥi'l-Mecmû‘* adıyla tanınmıştır.[132]

Kaynaklarda, eserin hacim ve muhtava bakımndan *Ravzatü't-tâlibîn*'e yakın olduğu ve çok sayıda mezhep nassını bünyesinde barındırdığı belirtilmektedir.[133] Şirâzî'nin aktardığına göre İbnü'l-Mehâmilî, fıkıh tahsilini Ebû Hâmid'den almış ve ondan pek çok ince fıkhî nükte öğrenmiştir. Şîrâzî ayrıca, *el-Mecmû‘*un hocasına nispet edildiğini; İbnü'l-Mehâmilî'nin ise mezhep fıkhı ve ilm-i hilâf alanlarında da çeşitli eserler telif ettiğini ifade etmektedir.[134] Bu çerçevede değerlendirildiğinde İbnü'l-Mehâmilî'nin *el-Mecmû‘, el-Mukni, el-Lübâb* ve bunların dışında kaleme aldığı diğer çalışmalarıyla, Şâfiî fıkhının hem öğretici hem de ilmî derinliğe sahip literatürüne kayda değer katkılar sunduğu anlaşılmaktadır.[135]

Eser, mevcut kaynaklarda ismen zikredilmekle birlikte, yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin, günümüze ulaştığını gösteren herhangi bir yazma veya basılı nüshasına ulaşamadık.

1.5.4. *et-Tecrîd (el-Mücerred) fi'l-Fürûʿ*

et-Tecrîd (el-Mücerred) fi'l-fürûʿ, Şâfiî fıkhına dair fürû‘ meseleleri konu edinen ve İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkıh telifleri arasında önemli bir yere sahip olan eserlerinden biridir. Şâfiî mezhebi görüşlerini delilleriyle birlikte derleyen bir çalışmadır. Müellifin bu çalışması, mezhep içi meseleleri sistematik bir çerçevede ele alması bakımından dikkat çekmektedir. Eser, İbnü'l-Mehâmilî'nin talebesi Mahmûd

---

[132] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 72; Kâtib Çelebi, *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, 2/1606; Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 23.

[133] Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 175; Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 24.

[134] Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâʾ ve'l-lugât,* 210, 2/220; Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 175.

[135] Zehebî, Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ, 17/405; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 5/78; Yâfiî, *Mirʾâtü'l-cenân ve ʿibretü'l-yaḳẓân fî maʿrifeti ḥavâdissi'z-zamân,* 3/156.

b. Hasan el-Kazvînî tarafından *Tecrîdü't-Tecrîd* adıyla ihtisar edilmiştir. Bu ihtisar çalışması, eserin ilmî çevrelerde ilgi gördüğünü ve tedris faaliyetlerinde kullanılmaya elverişli bulunduğunu ortaya koyması bakımından ayrıca önem taşımaktadır.[136]

Kaynaklarda, özellikle İmam Nevevî'nin *el-Mecmû*‘ adlı eseri başta olmak üzere, sonraki dönem Şâfiî literatüründe *et-Tecrîd*'e atıfların yapıldığı ifade edilmektedir. Bu durum, söz konusu eserin mezhep içi fıkhî meselelerde güvenilir ve başvurulan bir kaynak olarak kabul edildiğine işaret etmektedir.[137] Yaptığımız araştırmalar sonucunda eserin günümüze ulaştığını gösteren herhangi bir veriye ulaşamadık.

1.5.5. *et-Taʿlîka*

Ders notları ve fıkhî açıklamalardan oluşan bir çalışmadır. Mevcut veriler, bu çalışmanın İbnü'l-Mehâmilî'nin hocası Ebû Hâmid'in derslerine devam ettiği dönemde tuttuğu notların bir araya getirilmesiyle oluştuğunu göstermektedir. Bu yönüyle *et-Tâ'likâ,* İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî kişiliğinin teşekkül sürecini ve hoca-talebe ilişkisi çerçevesinde edindiği ilmî birikimi yansıtan bir çalışma olarak değerlendirilebilir.[138] Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin günümüze ulaştığına dair herhangi bir belgeye ulaşamadık.

1.5.6. *ʿUddetü'l-Müsâfir ve Kifâyetü'l-Hâzır*

ʿUddetü'l-Müsâfir ve Kifâyetü'l-Hâzır ilm-i hilâf yönü belirgin olan muhtasar bir eserdir.[139] İbnü'l-Mehâmilî, bu çalışmasında özellikle Şâfiî ile Hanefî mezhepleri arasındaki ihtilaflı meseleleri ihtiyatlı, dengeli ve mukayeseli bir yaklaşımla ele almıştır.[140] Tek cilt hâlinde kaleme alınan eser, mezhepler arası ihtilafları konu edilmesi bakımından mukayeseli fıkıh literatüründe dikkate değer bir konuma sahiptir.

---

[136] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 72.

[137] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 72; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâʾ ve'l-lugât,* 210; Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 21-22.

[138] Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 129; Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 17/404; Şükrü Özen, "İbnü'l-Mehâmilî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/124-125.

[139] İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 5/78.

[140] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 72; Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 175; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, *et-Temhîd fî tahrîci (istihrâci)'l-fürûʿ ʿale'l-usûl,* thk. Muhammad Hasan Hitto (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981), 142.

Kaynaklarda, eserin bir nüshasının Kahire'de el-Medresetü'l-Fâzıliyye'de vakıf olarak muhafaza edildiği kaydedilmektedir.[141]

1.5.7. *el-Evsat fi'l-Fürû'*

İbnü'l-Mehâmilî, hayatı boyunca tahsil ve tedris faaliyetlerini eş zamanlı olarak sürdürmüş; ilmî gelişiminin önemli bir bölümünü hocası Ebû Hâmid ve onun ilmî çevresi içerisinde tamamlamıştır. Bu süreçte yalnızca eğitim almakla yetinmemiş, aynı zamanda mezhep literatürüne katkı sunan çeşitli eserler telif etmiştir. Bu bağlamda İbnü'l-Mehâmilî'nin kaleme aldığı çalışmalar arasında, mezhep literatüründe önemli bir yere sahip olan *el-Mecmû',* tek cilt hâlinde yazılan *el-Mukni'*, daha muhtasar nitelikteki *el-Lübâb* ve *el-Evsat* zikredilmektedir. *el-Evsat*, hacim bakımından küçük olmakla birlikte, Şâfiî mezhebine dair temel meseleleri düzenli ve sistematik bir şekilde ele alan bir eser olarak değerlendirilmektedir.[142] Yaptığımız araştırmalar sonucunda eserin günümüze ulaştığına dair herhangi bir veriye ulaşamadık.

1.5.8. *Tahrîrü'l-Edille*

Tahrîrü'l-edille adlı eserin müellifi konusunda kaynaklarda bazı ihtilaflar bulumaktadır. İbn Hidayetullah *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye* adlı eserinde bu çalışmayı İbnü'l-Mehâmilî'ye nispet etmiştir. Bu nispet, eserin İbnü'l-Mehâmilî'ye aidiyeti hususunda önemli bir delil teşkil etmekle birlikte, söz konusu aidiyet meselesi literatürde henüz kesinlik kazanmış değildir.[143] Yaptığımız araştırmalar sonucunda eserin günümüze ulaştığa dair herhangi bir nüshaya veya buluntuya rastlayamadık.

1.5.9. *el-Kavleyn ve'l-Vecheyn*

Mevcut veriler, bu eserin İbnü'l-Mehâmilî'ye ait telifler arasında yer aldığı yönündeki kanaati desteklemektedir. Bununla birlikte, yaptığımız araştırmalar sonucunda eser hakkında yalnızca sınırlı bilgilere ulaşabildik. Nitekim eserin muhtevası ve günümüze ulaşan nüshaları hakkında açık ve ayrıntılı bilgilere

[141] Kâtib Çelebi, *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, 81; Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 23.
[142] Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 75; İbn Kêsir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 15/603; Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 21.
[143] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 22.

ulaşamadık.[144] Dolayısıyla eserin günümüze ulaştığını gösteren herhangi bir belgeye de ulaşamadık.

1.5.10. *Ruʾûsü'l-Mesâʾil ve Usulü*

Ruʾûsü'l-mesâʾil, İbnü'l-Mehâmilî'nin iki cilt hâlinde kaleme aldığı önemli bir eserdir.[145] Bu çalışmada fıkhî meselelerin temel esasları ele alınmakta; meselelerin dayandığı deliller ve ana gerekçeler sistematik bir biçimde ortaya konulmaktadır. Eser, fıkhî problemlerin özünü kavramaya yönelik metodik yaklaşımıyla İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî muhakeme gücünü ve fıkıh anlayışındaki derinliği açık biçimde yansıtmaktadır.[146] Yaptığımız çalışmalar sonucunda eserin günümüze ulaştığını gösteren herhangi bir belgeye ulaşamadık.

1.5.11. *Emâlî el-İsfahânî*

İbnü'l-Mehâmilî'nin hocalarının ders halkalarında edindiği notlara dayanarak kaleme aldığı muhtasar bir Şâfiî fıkhı çalışmasıdır. "Emali", imlâ kelimesinin çoğuludur. İmlâ; bir âlimin oturup etrafında mürekkepleri ve kâğıtlarıyla talebelerinin bulunduğu bir mecliste, Allah'ın kendisine lütfettiği bilgileri sözlü olarak aktarması; talebelerin de bu anlatılanları kayda geçirmesi şeklinde gerçekleşen bir ilmî faaliyet türüdür. Bu ders notları zamanla bir araya getirilerek müstakil bir eser hâline gelir ve bu tür çalışmalara "imlâ" veya "emâil" adı verilir.[147]

Nitekim geçmişte fakihler, muhaddisler ve dil âlimleri başta olmak üzere pek çok ilim ehli, kendi alanlarında bu yöntemi uygulamışlardır. Ancak zamanla ilim halkalarının zayıflaması ve âlimlerin azalmasıyla birlikte bu gelenek büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Şâfiî fakihleri ve ilim ehli arasında bu tür çalışmalar "ta'lik" adıyla adlandırılmıştır. İbnü'l-Mehâmilî de hocalarından derlediği notlar sayesinde bu geleneğe bağlı bir eser ortaya koymuştur.[148] Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin günümüze ulaştığına dair herhangi bir çalışmaya rastlanamadık.

---

[144] Kâtib Çelebi, *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, 2/1366; İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 72.
[145] İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 5/78.
[146] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 22; Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfiʿiyye*, 175.
[147] Kâtib Çelebi, *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, 161.
[148] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 72; Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 21.

1.5.12. *el-Mücerred*

Şâfiî fıkhına dair İbnü'l-Mehâmilî'nin hocası Ebû Hâmid'in derslerinde edindiği kısa bir ta'lik nisbetindedir. Rivayete göre, Ebu'l-Fetih Sâlim er-Râzî (ö. 454/1062), İbnü'l-Mehâmilî'nin hocası Ebû Hâmid'in ta'liklerinden hareketle, *, el-Mücerred* ve diğer eserlerini derlediğini ve bu çalışmalara özel bir titizlik gösterip her birini dikkatle incelediğini ifade etmektedir. Şeyh Ebû Hâmid'e ulaşan bilgiye göre İbnü'l-Mehâmilî, ayrıca şu eserleri kaleme almıştır: *el-Mecmu', el-Mukni*ʿ ve *el-Mücerrred*. Bu durum, onun metinlere gösterdiği özen ve ilmî disiplini açıkça ortaya koymaktadır.[149] Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin günümüze ulaştığına dair herhanbi bir bilgiye ulaşamadık.

[149] Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 368, 377; Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfi*ʿ*iyye*, 174; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb,* 5/77.

2. İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ'NİN FIKIHÇILIĞI: ŞÂFİÎ MEZHEBİNDEKİ YERİ, *LÜBÂB* VE *MUKNİ'* ADLI ESERLERİNDE ELE ALDIĞI BAZI SEÇİLMİŞ FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

2.1. İbnü'l-Mehâmilî'nin Fıkıhçılığı

İbnü'l-Mehâmilî, Şâfiî mezhebi içerisinde temayüz etmiş seçkin fakihlerden biri olup ilmî birikimini ağırlıklı olarak Bağdat'ta edinmiştir. Fıkıh alanındaki esas eğitimini, yaşadığı dönemin önde gelen Şâfiî âlimlerinden Şeyh Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin ders halkasında almıştır. Klasik kaynaklarda, kendisine nispet edilen bir şerh çalışmasının varlığından da söz edilmektedir. Daha hocası hayattayken akranlarına ders verebilecek ilmî yeterliliğe ulaştığı, güçlü bir kavrayış ve istidlâl yeteneğiyle fıkıh ilminde erken yaşta temayüz ettiği ifade edilmektedir. Bu özellikleri sayesinde İbnü'l-Mehâmilî, genç yaşlarından itibaren ilim çevrelerinde dikkat çekmiş ve sistemli bir öğrenim sürecini kesintisiz biçimde sürdürmüştür.[150]

Fıkıh tahsilinin yanı sıra hadis ilmiyle de yakından ilgilenen İbnü'l-Mehâmilî, başta Muhammed b. el-Muzaffer olmak üzere kendi döneminin muhaddislerinden rivayette bulunmuştur. Hadis sahasındaki bu birikim, onun fıkhî yetkinliğini beslemiş ve telif faaliyetlerine doğrudan yansımıştır. Nitekim olgunluk döneminde en hacimli çalışmalarından biri olan *el-Mecmû'* adlı eserini kaleme almıştır. Bunun yanında mezhep içi meseleleri muhtasar bir üslupla ele aldığı, küçük hacmine rağmen yoğun muhtevasıyla dikkat çeken *el-Lübâb*, *el-Evsat* ve çeşitli fıkhî konulara dair başka eserleri de bulunmaktadır.[151]

İbnü'l-Mehâmilî, hocası Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin sağlığında dahi, çağdaşlarına nazaran daha ileri bir anlayış ve ictihad kabiliyeti sergilemiş; bu sebeple erken dönemde ders verme faaliyetlerine başlamıştır. Hocasının vefatından sonra da bu ilmî faaliyetleri kesintisiz şekilde sürdürmüştür. Hadis tahsilinin ardından babasıyla birlikte Kûfe'ye seyahat etmiş olmakla beraber, ilmî kişiliğinin teşekkülünde Bağdat merkezli bir rol oynamıştır. Nitekim Bağdâdî, onun Bağdat'ta düzenli ders halkaları kurduğunu ve bu şehirde ilmî meclisler oluşturduğunu aktarmaktadır.[152] Bağdat'ta

[150] Hallikân el-Bermekî, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 75.
[151] Hallikân el-Bermekî, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 75; Sezgin, *Târihu't-Turâsi'l-Arabî*, 3/208.
[152] Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, 7/210; Bâğdadî, *Târîhu Bağdâd ve Züyûlihî*, 5/136.

doğan ve yine aynı şehirde vefat eden İbnü'l-Mehâmilî, telif ettiği eserlerle Şâfiî fıkhının gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Fıkıh alanındaki çalışmaları arasında *Tahrîrü'l-edille, el-Mecmû', el-Lübâbü'l-fi'l fıkh* ve *el-Mukni'* öne çıkmaktadır.[153] Ayrıca *et-Tecrîd* adlı eser de kendisine nispet edilen çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu eserlerin tamamı Şâfiî mezhebi çerçevesinde kaleme alınmıştır. Bunun yanında yalnızca furû' fıkıhla yetinmemiş; hilâf ilmine dair de çeşitli eserler telif ederek bu alanda *Uddetü'l-müsafir ve Kifâyetü'l-hâdır* gibi çalışmalar ortaya koymuştur.[154]

Bağdâdî, İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî konumunu değerlendirirken onun Şâfiî mezhebinin seçkin hukukçuları arasında yer aldığını, Ebû Hâmid İsferâyînî'den uzun süre istifade ettiğini ve farklı beldelere yaptığı ilmî seyahatler neticesinde fıkıh ilminde hocasını dahi aşan bir seviyeye ulaştığını belirtmektedir. Ayrıca İbnü'l-Mehâmilî'nin, hocası hakkında ilmî değerlendirmede bulunan ilk kişilerden biri olduğuna da dikkat çekmektedir.[155] Bu değerlendirmeleri destekler mahiyette, Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin öğrencisi hakkında söylediği şu söz, İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkıh ilmindeki yetkinliğini açıkça ortaya koymaktadır: "*İbnü'l-Mehâmilî, bugün fıkıhta benden daha güçlü bir ictihad anlayışına sahiptir.*"[156]

2.2. İbnü'l-Mehâmilî'nin Şâfiî Mezhebindeki Konumu

İbnü'l-Mehâmilî'nin Şâfiî mezhebi içerisindeki ilmî konumu, gerek çağdaşları gerekse sonraki dönem âlimleri tarafından büyük takdirle değerlendirilmiştir. Nitekim Sem'ânî'nin aktardığına göre "Dârekutnî"[157] onun ilmî şahsiyetini şu sözlerle tasvir

---

[153] Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, *el-A'lâm*, nşr. Züheyr Fethullah (Beyrut: Daru'l-ilim lil-Melayin, 1423/2002), 211.

[154] Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn* 2/74.

[155] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/25.

[156] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/25; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire* (Mısır: Dârü'l-Kütüb, 874/1470), 4/262; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b.Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb,* thk. Mahmûd el-Arnaût (Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1406/1986), 5/88; İbn Kesîr, , *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 15/603.

[157] Asıl adı Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî'dir. 306/918'de Dârülkutn'da dünyaya gelmiştir. O, imam, hâfız, Şeyhülislâm, hadis otoritelerinin önde gelen şahsiyetlerdendi. Zehebî şöyle der: "İlim denizlerinden biri ve dünyanın önde gelen imamlarındandı. İlim dallarına vukufiyeti son derece güçlüydü. Hadis ezberleme, onların kriterlerini bulma ve kraat ilminde son derece başarılıydı." Seksenin üzerinde çok değerli eseri bulunmaktadır. Bağdat, Basra, Kûfe ve Vâsıt gibi ilim merkezlerini dolaşarak muhtelif âlimlerden fıkıh, kıraat ve hadis derslerini aldı. Bk: Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlḥve ve'l-Eḥavât*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire (Riyad: Dâru'r-Râye li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1413/1993), 8-9.

etmektedir: "*Ebü'l-Hasen İbnü'l-Mehâmilî, Şâfiî hukukçusu ve güvenilir bir âlimdir. Kur'ân-ı, ferâiz'i, hesap ve devir ilmini ezberlemiş; Şâfiî mezhebine dair dersler vermiş, hadis yazmış, ilminde derinleşmiştir. Bana göre o, hayır yolunda her geçen gün ilerleyen kimselerdendir.*"[158] Bu değerlendirme, İbnü'l-Mehâmilî'nin yalnızca fıkıh alanında değil, klasik İslâm ilimlerinin farklı disiplinlerinde de güçlü bir ilmî yetkinliğe sahip olduğunu göstermektedir.

İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî kişiliğinin teşekkülünde en etkili isim, hiç şüphesiz hocası Ebû Hâmid el-İsferâyînî'dir. Onun seçkin talebeleri arasında yer alan İbnü'l-Mehâmilî, hocasının derslerine düzenli biçimde katılmış; bu derslerde tuttuğu notları daha sonra telif faaliyetlerinde değerlendirmiştir. Klasik kaynaklarda "ta'lik" olarak anılan bu notlar, hocasına nispet edilerek tanınmış ve Şâfiî mezhebi literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Bu durum, İbnü'l-Mehâmilî'nin mezhep ilmî mirasını yalnızca nakleden bir talebe değil, onu sistemli biçimde kayda geçirerek sonraki nesillere aktaran bir âlim olduğunu ortaya koymaktadır.

İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî faaliyetlerinin büyük ölçüde Bağdat merkezli olması, mezhep içindeki konumunu doğrudan etkilemiştir. Zira bu dönem Bağdat'ı, Şâfiî mezhebinin ictihad, vecih üretimi ve fıkhî tartışmalar bakımından en verimli safhalarından birine karşılık gelmektedir. İbnü'l-Mehâmilî, böyle bir ilmî çevrede yetişmiş; mezhebin yalnızca bir aktarıcısı olmakla yetinmeyip, onu yorumlayan ve geliştiren fakihler arasında yer almıştır.[159]

Bu yönüyle Şâfiî mezhep geleneğini statik değil, dinamik bir yapı içerisinde sürdüren âlimlerden biri olarak temayüz etmiştir. Bir ilim merkezi olan Bağdat'ta doğmuş olması, İbnü'l-Mehâmilî'nin eğitim ve telif hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Fıkıh ilminde aldığı çok yönlü eğitim sayesinde, Şâfiî mezhebinin önde gelen simaları arasına girmiştir. Özellikle mezhep meselelerindeki derin kavrayışı ve güçlü fıkhî muhakemesi sayesinde Bağdat'taki Şâfiî fakihler arasında seçkin bir konum elde etmiş; yaşadığı dönemde mezhebin ilmî önderlerinden biri olarak kabul edilmiştir.[160]

---

[158] Sem'ânî, *el-Ensâb*, 12/108.
[159] Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ*, 4/49.
[160] Özen, İbnü'l-Mehâmilî, 21/124-125.

2.3. Ashâbü'l-Vücûh Yönü

2.3.1. Ashâb Kavramı

"Ashâb" kelimesi, "sâhib" kelimesinin çoğulu olup sözlükte arkadaşlık, dostluk, birlikte bulunma ve yakınlık gibi anlamlara gelmektedir.[161] İslâmî literatürde ise kelime, kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlar kazanmıştır. Nitekim "Ashâb-ı Suffe" ifadesi Mescid-i Nebevînin suffe bölümünde kalan ilim ehli sahâbîleri ifade ederken, "ashâb-ı rey" tabiri fıkhî meselelerde re'y ve içtihada ağırlık veren fakihler için kullanılmıştır.[162] Bu durum, kavramın zamanla genişleyen bir anlam alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Şâfiî mezhebi terminolojisinde "ashâb" kavramı başlangıçta doğrudan İmam Şâfiî'nin talebelerini ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak zamanla bu kullanım genişlemiş, yalnızca imamdan ders alanları değil, onun görüşlerini nakleden, mezhep birikimini geliştiren ve mezhebin ilmî geleneğini sürdüren büyük Şâfiî fakihlerini de kapsar hâle gelmiştir. Cüveynî'nin açıklamaları da bu gelişimi ortaya koymaktadır. Buna göre mezhep içerisinde "ashâb" olarak anılmak, yalnızca Şâfiî'ye yakınlıkla değil, aynı zamanda mezhep ilminde belirli bir yetkinliğe ulaşmakla mümkün olmuştur.[163]

Genel olarak bir fakihin Şâfiî mezhebinde ashâb arasında değerlendirilebilmesi, onun mezhep ilminde belirli bir yetkinlik ve seviyeye ulaşmış olmasına bağlıdır.

2.3.2. Vücûh Kavramı

"Vech" (وجه) kelimesi sözlükte yüz, yön, taraf ve cihet gibi anlamlara gelmekte; çoğulu "*vücûh* (وجوه)" ve "*evcüh* (أوجه)" şeklinde kullanılmaktadır.[164] Fıkıh usulü ve mezhep terminolojisinde ise "vech", Şâfiî mezhebi içerisinde imamın usûl ve kaidelerine dayanılarak ortaya konulan fıkhî görüşü ifade etmektedir. Bu görüşler

[161] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 1/519-521.
[162] Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, ed.Hüseyin Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 2022), "ashâb", 33.
[163] İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,* thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1428/2007), Mukaddime, 172.
[164] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 13/555.

bazen İmam Şâfiî'nin açık nasslarından hareketle, bazen de onun ortaya koyduğu usûl ve prensipler esas alınarak geliştirilmektedir. Dolayısıyla "vücûh", mezhep içerisindeki ictihad faaliyetinin ürünlerini ifade eden teknik bir kavram niteliği taşımaktadır.[165]

İbnü'l-Mehâmilî'nin eserlerinde de bu kavramın kullanımına rastlanmaktadır. Her ne kadar *el-Lübâb*'da "vücûh" kavramı yoğun biçimde kullanılmasa da, çeşitli meselelerde mezhep içi farklı görüşleri aktarırken "vech" ve "evcüh" ifadelerine yer verdiği görülmektedir. Mesela hul' meselesini ele alırken hul'ün bazen sahih bir bedel, bazen fasit bir bedel, bazen de herhangi bir bedel olmaksızın gerçekleşebileceğini belirtmiş; bedelsiz hul' durumunda hükmün "iki vecih" üzerine değerlendirildiğini ifade etmiştir. Birinci veche göre kadından herhangi bir bedel alınmazken, ikinci veche göre mehr-i misil gerekir.[166] Benzer şekilde sütannenin çocuğu emzirmesi meselesinde "fîhi selâsete evcuh (ففيه ثلاثة أوجه)" ifadesini kullanarak meselede üç farklı vecih (görüş) bulunduğunu belirtmiştir.[167]

İbnü'l-Mehâmilî'nin bu yöntemi, mezhep içerisindeki görüş farklılıklarını sistematik biçimde aktardığını ve meseleleri yalnızca nakletmekle yetinmeyip mezhep içi değerlendirme çerçevesinde sunduğunu göstermektedir.

2.3.3. Müctehid Tabakaları İçerisinde Ashâbü'l-Vücûh

2.3.3.1. Mutlak Müctehid

İslâm hukukunda mutlak müctehid, herhangi bir mezhebe bağlı kalmaksızın ve başka bir imamı taklit etmeksizin, şer'i hükümleri doğrudan Kur'ân, sünnet, icmâ ve kıyas gibi şer'î delillerden çıkarabilen kimsedir. Bu seviyedeki müctehid, hem usûl belirleme hem de hüküm istinbatı bakımından bağımsızdır.[168] Ebû Hanîfe, Mâlik b. Enes, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel bu mertebenin en önemli temsilcileri arasında kabul edilmektedir.

2.3.3.2. Müntesip Müctehid

Müntesip müctehid mezhep imamının usûl ve yöntemini benimseyerek onun çizdiği metodolojik çerçevede ictihad eden fakihleri ifade etmektedir. Bu müctehidler,

[165] Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,* Mukaddime, 169.
[166] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb,* Muhakkikin notu, 325.
[167] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb,* Muhakkikin notu, 343.
[168] Şehrezûrî, *Fetâvâ,* 26.

ilmî ehliyet bakımından yüksek bir seviyeye sahip olmakla birlikte tamamen bağımsız değildirler. Hüküm çıkarırken imamlarının usulünü ve yöntemini esas alırlar. Müntesip müctehid, mutlak müctehidde aranan bütün ilmî vasıfları büyük ölçüde taşısa da ictihadında tamamen bağımsız değildir. Bu sebeple onların içtihadı yeni bir mezhep kurma niteliği taşımamakta; mevcut mezhep içerisinde hüküm üretme şeklinde ortaya çıkmaktadır.[169]

İmam Nevevî,[170] İbnü's-Salâh'ın müctehid tasnifini esas alarak müntesip mütehidleri dört gruba ayırmıştır:

1. Müntesip mutlak müctehid,
2. Ashâbü'l-Vücûh,
3. Ashâbü't-Tercîh,
4. Mezhepte müftâ bih görüşleri bilen fakihler.[171]

Bu tasnif içerisinde Ashâbü'l-Vücûh önemli bir ilmî mertebeyi temsil etmektedir.

2.3.3.3. Ashâbü'l-Vücûh

Mezhep imamının usûl ve kaidelerine bağlı kalarak ictihad eden; hakkında açık nass bulunmayan meseleleri imamlarının esaslarına göre tahriç edip hükme bağlayan fakihlerdir. Onların ictihadı doğrudan Kur'ân ve sünnetten değil, mezhep imamının nassları ve usûl prensipleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bununla birlikte bu fakihler, mezhep görüşlerini delilleriyle temellendirme, kıyas yapma, illet tespiti ve yeni meseleleri çözme hususunda ileri seviyede ilmî yetkinliğe sahiptirler.[172]

Ashâbü'l-Vücûh, mezhep içinde yeni vecihler ortaya koyarak mezhebin gelişimine katkı sağlamışlardır. Ancak bazı ilmî araçlar bakımından mutlak müctehid seviyesinde tam bağımsız kabul edilmemişler. Bu nedenle onların fetvasıyla amel eden kimse gerçekte onları değil, bağlı oldukları mezhep imamını taklit etmiş sayılır. Çünkü burada esas olan, ortaya konulan görüşün mezhep imamının usulüne uygun biçimde temellendirilmesidir.[173]

---

[169] Şehrezûrî, *Fetâvâ,* 29.
[170] Nevevî, *Mecmû'*, 76.
[171] Nevevî, *Mecmû'*, 76; Şehrezûrî *Fetâvâ*, 29.
[172] Şehrezûrî, *Fetâvâ,* 31-32.
[173] Şehrezûrî, *Fetâvâ,* 31-33.

Şâfiî mezhebinde Ashâbü'l-Vücûh, yalnızca nakil yapan fakihler değil; mezhep içerisinde tahriç yapan, tercih geliştiren, meseleleri sistemleştiren ve mezhebin iç gelişimine yön veren müctehidler olarak değerlendirilmiştir.[174] Nevevî'nin özellikle *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât* adlı eserinde bazı fakihleri açıkça "Ashâbü'l-Vücûh'tandır." şeklinde nitelemesi, bu kavrama yüklediği teknik anlamı ve metodolojik hassasiyeti göstermektedir.[175]

Şâfiî mezhebinin yayılması ve kökleşmesi yalnızca Ashâbü'l-Vücûh'un faaliyetleriyle sınırlı değildir. Her ne kadar Ashâbü'l-Vücûh, İmam Şâfiî'nin nassları üzerine gerçekleştirdikleri mezhep içi ictihad ve hüküm üretme faaliyetleriyle mezhebin gelişiminde önemli bir rol üstlenmiş olsalar da mezhep içerisinde farklı alanlarda temayüz eden birçok fakih de bu sürece ciddi katkılar sağlamıştır. Bu âlimlerden bazıları, ilmî otoriteleri, güçlü münazara kabiliyetleri ve ders halkalarındaki etkinlikleri sayesinde çok sayıda talebe yetiştirerek mezhebin farklı coğrafyalara yayılmasına vesile olmuşlardır. Bazıları telif ve imlâ faaliyetleriyle öne çıkmış; kaleme aldıkları eserler aracılığıyla mezhep birikiminin korunmasını ve tedrîs faaliyetlerinin sistemli bir şekilde sürdürülmesini sağlamışlardır. Diğer bazı fakihler ise cedel ve münazara sahasında mezhebi müdafaa ederek Şâfiî mezhebinin delillerini muhalif görüşler karşısında savunmuşlardır. Hatta kimi âlimler, bu ilmî vasıfların tamamını şahıslarında bir araya getirmişlerdir.[176]

Bu sebeple Şâfiî mezhebinin teşekkül ve gelişim süreci yalnızca Ashâbü'l-Vücûh'un faaliyetleriyle açıklanamaz. Mezhebin ilmî yapısını oluşturan büyük fakihler, gerek tedrîs gerek telif gerekse mezhep müdafaası alanlarında üstlendikleri rollerle mezhebin yerleşmesinde belirleyici bir katkı sunmuşlardır. Bu çerçevede öne çıkan bazı isimler, vefat tarihlerine göre kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

1. Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884)
2. İbn Bint eş-Şâfiî, Ahmed b. Abdullah (ö. 295/908)
3. Ebû Zür'a ed-Dımaşkî (ö. 302/914)
4. İbn Süreyc, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer (ö. 306/918)

[174] Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,* Mukaddime, 123.
[175] Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,* Mukaddime, 123-124; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât,* 2/191, 193, 214, 254, 256.
[176] Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,* Mukaddime, 130-131.

5. el-Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî (ö. 365/976)
6. Ebü'l-Hasen el-Muhâmilî (ö. 415/1024)
7. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085).[177] Bu isimler, Şâfiî mezhebinin teşekkül, gelişim ve sonraki nesillere aktarılmasında etkili olan en önemli fakihler arasında kabul edilmektedir.

2.2.4. İbnü'l-Mehâmilî'nin Ashâbü'l-Vücûh İçindeki Yeri

Ashâbü'l-Vücûh tabakasına dâhil edilen fakihlerin kimler olduğu konusunda mezhep kaynaklarında tam bir ittifak bulunmamaktadır. Bununla birlikte İbn Süreyc, Kadı Ebû Hâmid el-Mervezî, Kaffâl eş-Şâşî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ve Ebü'l-Hasen el-Muhâmilî gibi isimler genellikle bu çerçevede zikredilen önemli fakihler arasında yer almaktadır.[178]

Şükrü Özen'in değerlendirmesine göre İbnü'l-Mehâmilî de Şâfiî mezhebindeki müctehid tabakaları içerisinde Ashâbü'l-Vücûh arasında değerlendirilebilecek fakihlerden biridir.[179] Her ne kadar klasik kaynaklarda onun adı her zaman açık biçimde bu tabaka içerisinde zikredilmese de eserlerinde takip ettiği yöntem ve mezhep meselelerini ele alış tarzı bu kanaati desteklemektedir.

Nitekim İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb* ve *el-Mukniʿ* adlı eserlerinde mezhep görüşlerini yalnızca nakletmekle yetinmemiş; farklı vecihleri aktarmış, mezhep içi ihtilafları değerlendirmiş ve zaman zaman tercihlerde bulunmuştur. Bu yönüyle o, mezhebin yalnızca bir nakilcisi değil; meseleleri tahrir eden, değerlendiren ve mezhep görüşlerini sistematik biçimde sunan bir fakih görünümündedir.[180] Özellikle mezhep içi ihtilaflarda İmam Şâfiî'nin görüşünü merkeze alması, onun mezhep usûlüne bağlılığını göstermektedir. Bunun yanında bazı meselelerde farklı vecihleri zikrederek hükümlerin dayandığı metodolojik zemini ortaya koyması, İbnü'l-Mehâmilî'nin Ashâbü'l-Vücûh geleneğine yakın bir ilmî tavır sergilediğini göstermektedir.[181]

Buna örnek olarak, vefat eden bir erkeğin yanında yalnızca kendisine mahrem olmayan bir kadının ya da vefat eden bir kadının yanında yalnızca yabancı bir erkeğin

[177] Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,* Mukaddime, 131.
[178] Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,* Mukaddime, 131.
[179] Özen, İbnü'l-Mehâmilî, 21/124-125.
[180] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb,* Muhakkikin notu, 325.
[181] Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,* Mukaddime, 131.

bulunması meselesi gösterilebilir. Şâfiî mezhebinde bu konuda üç farklı vecih bulunduğu belirtilmiştir. Cumhura göre en sahih görüşün cenazenin yıkanmayıp teyemmüm ettirilmesi olduğu ifade edilmiştir. Ebu Hâmid, İbnü'l-Mehâmilî'nin de aralarında bulunduğu birçok fakih, bu görüşün Ashâbü'l-Vücûh'un çoğunluğu tarafından benimsendiğini nakletmiştir.[182] İbnü'l-Mehâmilî'nin bu tür meselelerde mezhep içi vecihleri aktarışı ve değerlendirişi, onun mezhep içerisindeki ilmî konumunu göstermesi bakımından önemlidir.

İmam Nevevî'nin Ashâbü'l-Vücûh hakkındaki değerlendirmeleri de İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî çizgisini anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Nevevî'ye göre Ashâbü'l-Vücûh, mezhep imamının usûl ve kaidelerine bağlı kalmakla birlikte, fer'î meselelerde tahriç ve istinbat yapabilen, mezhep içerisinde yeni vecihler ortaya koyan müctehid fakihlerdir. Bu fakihler, İmam Şâfiî'nin nasslarını esas alarak hakkında açık hüküm bulunmayan meseleleri mezhep usûlü çerçevesinde çözmüşlerdir. Bunun yanında onlar, mezhebin yalnızca nakilcileri değil; meseleleri tasvir eden, tahrir eden, tercih yapan ve mezhep görüşlerini sistematik hâle getiren ilmî şahsiyetlerdir. Nevevî ayrıca mezhep içerisinde yapılan tahriçlerin her zaman doğrudan İmam Şâfiî'ye nispet edilemeyeceğini vurgulayarak, Ashâbü'l-Vücûh'un ilmî faaliyetini mezhep içi içtihadın önemli bir alanı olarak değerlendirmiştir.[183]

Her ne kadar İbnü'l-Mehâmilî'nin klasik anlamda doğrudan Ashâbü'l-Vücûh tabakasına mensup olup olmadığı tartışmalı olsa da, mezhebin tahkik ve sistemleşme sürecine yaptığı katkılar bakımından bu çizginin devamı niteliğinde olduğu söyleneblir. Özellikle mezhep içi ihtilaflarda Şâfiî'nin görüşünü merkeze alması ve meseleleri mezhep usulü doğrultusunda değerlendirmesi, onu Şâfiî mezhebi içerisinde seçkin bir fakih konumuna yükseltmiştir.

Sonuç olarak İbnü'l-Mehâmilî'yi yalnızca eser telif eden bir fakih olarak değil; Şâfiî mezhebinin ilmî birikimini koruyan, mezhep görüşlerini tahkik eden ve Ashâbü'l-Vücûh geleneğinin ilmî mirasını sonraki nesillere aktaran önemli bir mezhep âlimi değerlendirmek gerekir.

---

[182] Ebu Bekir b. Abdeh b. Abdullah b. Hâmid el-Hammâdî, *"Tuhfetü's-Sâil fî Beyâni Mâ fî ʿUmdeti'l-Ahkâm mine'l-Mesâil"* (Yemen: Dârü'l-İmâm eş-Şâfiî, 1447/2025), 5/351.
[183] Nevevî, *Mecmû'*, 43-44.

2.3. Âlimlerin İbnü'l-Mehâmilî Hakkındaki Övgüleri

İbnü'l-Mehâmilî, yaşadığı dönemde ilmî yetkinliğiyle temayüz etmiş seçkin âlimler arasında müstesna bir konuma sahiptir. Üstün zekâsı, güçlü kavrayış gücü ve ilme olan samimi bağlılığı, onun kısa sürede ilmî çevrelerde tanınmasını sağlamıştır. Köklü bir ilim ailesine mensup olması ve İslâm dünyasının en canlı ilmî merkezlerinden biri olan Bağdat'ta yetişmesi, ilmî şahsiyetinin erken yaşlarda olgunlaşmasında belirleyici olmuştur. İbnü'l-Mehâmilî hakkındaki yapılan övgü dolu değerlendirmeler, onun ilmî seviyesini ve mezhep içerisindeki konumunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir:

- Öncelikle İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî kabiliyetini fark eden ilk isimlerden biri, hocası Ebû Hâmid el- İsferâyinî olmuştur. Talebesi Ali b. el-Muhassin et-Tenûhî'nin aktardığına göre Ebû Hâmid, İbnü'l-Mehâmilî'den bahsederken onun için, "*Bugün fıkhı benden daha iyi kavramıştır*." ifadesini kullanmıştır.[184]

Bu söz bir hocanın kendi talebesi hakkında ulaştığı ilmî seviyeyi takdir etmesi bakımından son derece dikkat çekicidir.

- Benzer bir rivayet, Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1044) tarafından da nakledilmektedir. Murtazâ, Ebû Hâmid el-İsferâyînî ile birlikte yanına gelen İbnü'l-Mehâmilî'yi tanımadığını, bunun üzerine hocasının onu "*Bu, Ebû'l-Hasen İbnü'l-Mehâmilî'dir; bugün fıkhı benden daha iyi ezberlemiştir*."[185] sözleriyle tanıttığını aktarmaktadır. Bu ifadeler, İbnü'l-Mehâmilî'nin hocası hayattayken dahi fıkıh ilminde ulaştığı yüksek seviyeyi açık biçimde göstermektedir.

- İbnü'l-Mehâmilî'nin talebeleri arasında yer alan Hâtib el-Bağdadî, onu "*fıkıhta derinleşmiş, zekâsı ve kavrayışıyla akranlarını geride bırakan büyük bir Şâfiî fakihi*" olarak nitelendirmiştir.[186] Bu tanım, İbnü'l-Mehâmilî'nin yalnızca teorik bilgiye değil, güçlü bir fıkhî muhakemeye de sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

[184] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/373; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, 8/17; Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 369; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/49; Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 17/404; Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 26-27.
[185] Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/49.
[186] Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/372.

- Ayrıca Sem‘ânî,[187] İbn Hallikân[188] ve Safedî[189] gibi tarih ve tabakât müellifleri de eserlerinde İbnü’l-Mehâmilî hakkında benzer övgü ifadelerine yer vermişlerdir.

- İbnü’s-Salâh, İbnü’l-Mehâmilî’yi “*İmam, musannif ve Şeyh Ebû Hâmid’in seçkin talebelerinden biri*” olarak tanımlarken;[190]

- Zehebî ise onu, “*Şâfiîlerin şeyhi; zekâsı, kavrayışı ve ilmiyle hayranlık uyandıran eşsiz bir imam*” şeklinde tavsif etmiştir.[191]

- Benzer şekilde Yâfiî, İbnü’l-Mehâmilî’nin fıkıh ilmindeki ileri düzeyde maharet sahibi bir Şâfiî şeyhi olduğunu vurgulamış;[192]

- İbn es-Sübkî ise onun köklü bir ilim ve fazilet ailesine mensup bulunduğunu ve Ebû Hâmid’in seçkin talebeleri arasında yer aldığını ifade etmiştir.[193]

- Buna ilaveten İbn Kâdı Şühbe, İbnü’l-Mehâmilî’yi Şâfiî imamlarının önde gelenlerinden biri olarak nitelendirmiş;[194]

- İbnü’l-İmâd ise İbnü’l-Mehâmilî ise onu “*zekâsı ve feraseti benzersiz, birçok eser telif etmiş bir Şâfiî şeyhi*” şeklinde tanımlamıştır.[195]

Bu değerlendirmeler topluca ele alındığında, İbnü’l-Mehâmilî’nin ilmî hayatta ulaştığı yüksek mertebe açık biçimde ortaya çıkmaktadır. O, bu seviyeye, samimiyetle ilim talep ederek, öğrendiğini tedris yoluyla aktararak ve geride kalıcı eserler bırakarak ulaşmıştır.

2.4. *el-Lübâb* Adlı Eserinin Tanıtımı

Yaptığımız araştırmalar, *Lübâb* adlı eserin Meâmilî’ye nisbetinin iki temel zemine dayandığını göstermektedir. Bunlardan ilki biyografi ve tabakât literatüründe eserin doğrudan İbnü’l-Mehâmilî’ye atfedilmesidir. İkincisi zemin ise Şâfiî fakihlerinin eserlerinde yaptıkları nakil ve iktibaslar yoluyla *Lübâb* ile İbnü’l-

[187] Sem‘ânî, *el-Ensâb*, 5/209.
[188] İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a‘yân*, 75.
[189] Safedî, *el-Vâfî bi’l-vefeyât*, 7/321.
[190] Şehrezûrî, *Tabakâtü’l-fukahâi’ş-Şâfi‘iyye*, 366.
[191] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi’n-nübelâ*, 17/403-404.
[192] Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es‘ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfiî el-Yemenî, *Mirʾâtü’l-cenân ve ʿibretü’l-yaḳẓân fî maʿrifeti ḥavâdissi’z-zamân*, thk. Halil Mansur (Lübnan-Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417/1997), 2/228-229.
[193] Sübkî, Tabakâtü’ş-Şâfiʿiyyeti‘l-kübrâ, 4/48.
[194] Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü’ş-Şâfiʿiyye*, 174.
[195] İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, 5/77; Muhakkikin notu, İbnü’l-Mehâmilî, *Lübâb*, 26-27.

Mehâmilî arasında kurulan sistematik bağdır. Bu bölümde, söz konusu nisbet meselesi ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

2.4.1. Eserin Tanıtımı ve Müellife Aidiyeti

Ebü'l-Hasen İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkıh alanında birbirinden değerli pek çok eser kaleme aldığı bilinmektedir. Bu eserlerin bir kısmı, ağırlıklı olarak İmam Şâfiî'nin görüşlerini aktarmaya odaklanmış; diğer mezheplerin yaklaşımlarına ise sınırlı ölçüde yer vermiştir. Bazıları ise hilâf metoduna göre telif edilmiştir. İnceleme konusu olan *Lübâb* adlı eser, bu tasnifin ilk grubuna dâhil olup mevcut veriler ışığında İbnü'l-Mehâmilî'nin en küçük hacimli çalışması olarak değerlendirilmektedir.

Her ne kadar hacim bakımından sınırlı olsa da *Lübâb*, biyografi müellifleri nezdinde İbnü'l-Mehâmilî'ye nispet edilen eserler arasında en belirgin olanlardan biridir. Zira onun hayatını ve ilmî kişiliğini ele alan kaynakların büyük çoğunluğu, *Lübâb*'ı İbnü'l-Mehâmilî'nin telifleri arasında açıkça zikretmiştir.[196]

Bu durum, eserin müellife aidiyeti konusunda biyografik kaynaklar açısından güçlü bir dayanak teşkil etmektedir.

Eserin İbnü'l-Mehâmilî'ye nispetini destekleyen ikinci önemli husus ise Şâfiî fakihlerinin *Lübâb*'dan geniş ölçüde faydalanmaları ve bu eser ile İbnü'l-Mehâmilî arasında açık bir bağ kurmalarıdır. Fakihlerin eserlerinde, "İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*'ında şöyle demiştir." şeklindeki ifadeyi kullanmaları, eserin ona aidiyetinin ilmî çevrelerde yerleşik bir kabul hâline geldiğini göstermektedir.[197] Bu tür atıflar, *Lübâb*'ın İbnü'l-Mehâmilî'ye nispetinin yalnızca biyografik aktarımlarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda mezhep içi ilmî kullanım yoluyla da pekiştirildiğini ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda *Lübâb*'ın İbnü'l-Mehâmilî'ye nispeti hususunda iki temel yöntem öne çıkmaktadır: Biyografi kaynaklarının doğrudan nispeti ve fakihlerin nakil ve iktibas yoluyla gerçekleştirdikleri fiilî nispet.

2.4.1.1. Biyografi Kaynaklarında Doğrudan Nispet Edilenler

Tabakât ve biyografi literatüründe yer alan çok sayıda temel kaynak, *Lübâb* adlı eserin müellifinin açık ve tereddütsüz biçimde İbnü'l-Mehâmilî olduğunu ortaya

[196] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 31.
[197] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 31.

koymaktadırlar. Bu kaynaklarda eser, herhangi bir ihtilaf kaydı veya şüphe ifadesi olmaksızın doğrudan Ebü'l-Hasen İbnü'l-Mehâmilî'ye nispet edilmiştir. Dolayısıyla biyografik gelenek açısından *Lübâb*'ın aidiyeti konusunda istikrarlı ve güçlü bir kabul söz konusudur.[198]

Bu doğrultuda, başta İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*[199]; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*[200]; Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*[201]; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cinân*[202]; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'îyyeti'l-Kübrâ*[203]; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*[204]; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* ve *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*[205]; Hacı Halîfe, *Keşfü'z-zunûn*[206]; İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-'Ârifîn*[207]; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*[208]; Ömer Rızâ *Kehhâle*, *Mu'cemü'ellifîn*[209]; Fuat Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-'Arabî*[210] ve Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf, *Târîhü'l-Edebi'l-Arabî*[211] gibi müellifler, *Lübâb*'ı İbnü'l-Mehâmilî'nin telifleri arasında açık biçimde zikreden isimlerin başında gelmektedir.

Bu kadar geniş bir tarihsel ve biyografik literatürün eseri aynı müellife nispet etmesi, *Lübâb*'ın İbnü'l-Mehâmilî'ye aidiyeti hususunda biyografik geleneğin ne derece köklü ve yaygın olduğunu göstermektedir.

2.4.1.2. Fakihlerin Nakil ve İktibas Yoluyla Nispet Ettikleri

Lübâb'ın İbnü'l-Mehâmilî'ye aidiyetini teyit eden ikinci güçlü zemin, Şâfiî fakihlerinin eserlerinde yaptıkları doğrudan nakil ve atıflardır. Mezhep literatüründe yer alan birçok eserde, "*İbnü'l-Mehâmilî, Lübâb'ında şöyle demiştir*." şeklindeki ifadelerle yapılan aktarımlar, eser ile müellif arasındaki bağın ilmî çevrelerde tartışmasız biçimde kabul edildiğini göstermektedir.[212]

---

[198] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 31.
[199] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân, 75.*
[200] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 17/405.
[201] Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, 7/321.
[202] Yâfiî, *Mir'âtü'l-cinân*, 3/29.
[203] Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'îyyeti'l- kübrâ*, 4/48.
[204] İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, 2/202.
[205] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 12/19; *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, 369.
[206] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn,* 934, 2/1541.
[207] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-' ârifîn*, 72.
[208] Ziriklî, *el-A'lâm*, 211.
[209] Ömer Rızâ *Kehhâle*, *Mu'cemü'ellifîn*, 2/74.
[210] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 31-32.
[211] Dayf, *Târîhü'l- edebi'l-Arabî*, 5/313.
[212] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb,* 32.

Bu yöntemle nispet gerçekleştiren fakihler arasında Nevevî, *er-Ravda*,[213] Nevevî, *el-Mecmû*‘,[214]; Takıyyüddîn es-Sübkî, *Tekmiletü’l-Mecmû*‘,[215]; el-Alâî, *el-Mecmû‘u’l-müzheb*,[216]; İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâ’ir,*[217]; ez-Zerkeşî, *İ’lâmü’s-sâcid*, [218]; Ebû Hafs Sirâcüddîn Bulkinî, *et-Tedrîb fi’l-fürû‘* [219]; Ebü’l-Hayr Şemsüddîn es-Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmi‘*,[220] ve Şirbînî, *Muğni’l-muhtac,*[221] gibi mezhep otoriteleri yer almaktadır. Bu isimlerin tamamı, *Lübâb*’dan yaptıkları alıntılarda eseri açıkça İbnü’l-Mehâmilî’ye nispet etmişlerdir.

Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, *Lübâb*’ın fakih ve allâme İbnü’l-Mehâmilî’ye ait olduğu hususu yalnızca teorik bir nispet değil, mezhep içi fiilî kullanım yoluyla da pekiştirilmiş olmaktadır. Ayrıca günümüze ulaşan yazma nüshalarda, gerek kapak gerekse zahriye kayıtlarında eserin İbnü’l-Mehâmilî adına nispet edilmesi, bu aidiyeti destekleyen somut ve maddî bir delil niteliği taşımaktadır.[222]

el-Lübâb’ın elimizdeki nüshası, Abdülkerîm b. Suneytân tarafından tahkik edilmiş olup Medînetü’l-Münevvere’de Dârü’l-Buhârî yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

---

[213] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn ve ʿumdetü’l-müttakin*, nşr. Züheyr eş-Şâvîş’in (Beyrut: Mektebü’l-İslâmî, 1412/1991), 333.

[214] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû‘* (Kahire: Matba’atü’t-Tadâmun el-Uhevî, 1344-1347/1925-1928), 282.

[215] Ebü’l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî b. Temmâm es-Sübkî, *Tekmiletü’l-Mecmû‘* (Kahire: Matba‘atü’t-Tadâmun el-Uhevî, 1348-1352/1929-1933), 10/185.

[216] Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *el-Mecmûʿu’l-müzheb fî ḳavâʿidi’l-mezheb*, thk. Vâil Muhammed Bekir Zehrân (Kahire: el-Fârûk el-Hadîse li’t-Tıbâ’a ve’n-Neşr, 1429/2008), 1/389.

[217] Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-nezâʾir*, thk. Âdil Ahmed ‘Abdülmevcûd – ‘Alî Muhammed Mu‘avvad (Beyrut: Dârü’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1411/1991), 1/379.

[218] Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *İʿlâmü’s-sâcid fî ahkâmi’l-mesâcid*, thk. Ebü’l-Vefâ Mustafa el-Merâğî (Kahire: Mısır Yüksek İslâm İşleri Kurulu, 1416/1996),107

[219] Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî el-Bulkinî, *et-Tedrîb fi’l-fürûʿ*, thk. Ebû Ya’kûb Neş’et b. Kemâl el-Mısrî (Riyad: Dârü’l-Kıbleteyn, 1433/2012), 2/222.

[220] Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmi‘,* nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî (Beyrut: Dâru Mektebetü’l-Hayât Yayınları, 1353-1355/1934-1936), 1/343.

[221] Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kahirî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma‘rifeti me‘ânî elfâzi’l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Muavviz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415/1994), 5/373.

[222] Muhakkikin notu, İbnü’l-Mehâmilî, *Lübâb,* 33.

2.4.1.3. İbn Kadî Şühbe'nin Farklı Görüşü ve Değerlendirilmesi

Bununla beraber Takiyyüddîn İbn Kadî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye* adlı eserinde *Lübâb*'ın müellifinin, İbnü'l-Mehâmilî'nin torunu olan Yahyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-İbnü'l-Mehâmilî olduğunu ileri sürmüş ve eserin Ebü'l-Hasen el-İbnü'l-Mehâmilî'ye nispet edilmesini kabul etmemiştir. Ancak bu görüş, gerek kendisinden önce gerekse sonraki dönemde İbnü'l-Mehâmilî ve eserleri hakkında bilgi sahibi olan âlimlerin ortak kanaatiyle örtüşmemektedir.[223] Zira söz konusu âlimler, *Lübâb*'ı herhangi bir kayıt düşmeksizin İbnü'l-Mehâmilî'nin telifleri arasında zikretmiştir. Onun eserleri zikredilirken, "*İbnü'l-Mehâmilî'ye nispet edilen meşhur eserler arasında el-Mecmû', el-Mukni' ve el-Lübâb*"[224] yer aldığı ifade edilmiştir. Bu kullanım tarzı, "Ebü'l-Hasen el-İbnü'l-Mehâmilî" veya "İbnü'l-Mehâmilî" denildiğinde başka bir şahsın değil, bizzat onun kastedildiği açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Şâfiî fakihleri, "*Mutlak olarak el-İbnü'l-Mehâmilî denildiğinde kastedilen odur.*" ifadesiyle bu hususu özellikle vurgulamışlardır.[225]

Bu gerekçeler doğrultusunda, İbn Kadî Şühbe'nin *Lübâb*'ın müellifine dair ileri sürdüğü görüşün tarihî, bibliyografik ve mezhep içi kullanım verileriyle uyuşmadığı; dolayısıyla ilmî açıdan isabetli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

2.4.2. *el-Lübâb* Eserinin Tertibi, Metodu ve İçerik Özellikleri

a. Başlangıç Metodu *ve* Mezhep Çerçevesine Bağlılık

Müellif, eserinde klasik fıkıh kitaplarında yaygın olarak görülen bir mukaddimeyle başlamamış; bunun yerine doğrudan tahâret bahsine girerek hükümleri zikretmiştir. Bu tercihiyle telif sebebi, yöntem, tertip anlayışı veya müellifin kendisine dair bilgiler gibi giriş kısmında yer alması mutat olan unsurlara yer vermemiştir. Böylece *Lübâb*, teorik açıklamalardan ziyade pratik fıkhî meselelerle doğrudan başlayan bir eser niteliği kazanmış; bu yönüyle klasik telif geleneğinden kısmen ayrılmıştır. Tahkik sırasında açık biçimde görüldüğü üzere müellif, fıkhî meseleleri ele alırken Şâfiî mezhebinin sınırları içerisinde kalmaya büyük özen göstermiştir. Eserde

[223] Takıyyüddîn İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü'ş-Şâfi'iyye*, 175, 314.

[224] Dımaşkî, *el-A'lâm*, 211; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn* 2/74; İbn Hallikân el-Bermekî, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 75; Sezgin, *Târihu't-Turâsi'l Arabî*, 3/208; Kâtib Çelebi, *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, 161; İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 72.

[225] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 33; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ, 4/49; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 15/603; Sem'ânî, *Ensâb*, 12/105; Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, 7/210.

mezhep dışı görüşlere neredeyse hiç yer verilmemiş; diğer mezheplere ait yaklaşımlar yalnızca zorunlu görülen sınırlı bazı meselelerde zikredilmiştir. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Ahmed b. Hanbel'e nispet edilen görüşlere de yalnızca sehiv secdesi, mahiyeti, cemaatle namazın hükmü ve havaleyle ilgili münferit örnekler çerçevesinde temas edilmiştir. Bu durum, müellifin mezhep içi öğretimi esas alan bir telif anlayışına sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.[226]

b. Fıkhî İhtilafların Sunumu ve Anlatım Üslubundaki Çeşitlilik

Müellif, Şâfiî mezhebi içerisinde mevcut olan ihtilâfları aktarmakta; İmam Şâfiî'ye nispet edilen farklı görüşlere yer vermektedir. Fakat bu görüşlerin hangi kaynaklara dayandığını çoğu zaman belirtmemekte ve genellikle aralarında bir tercihte bulunmamaktadır. Benzer şekilde, mezhep âlimlerinden nakledilen vecihler de çoğunlukla tercihsiz biçimde sunulmuştur. Bu yaklaşım, *Lübâb*'ın bir tahkik veya tercih kitabı olmaktan ziyade, mezhep içindeki görüş birikimini derleyip aktarmayı amaçlayan bir muhtasar olarak kaleme alındığını göstermektedir. Eserde meselelerin sunuluş biçimi tek düze değildir. Bazı bölümlerde "tenbih" üslubu benimsenerek hükümler son derece özlü ve kısa ifadelerle aktarılmış, kimi yerlerde ise istisna ve tahsis yöntemleriyle konular daha geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bu anlatım çeşitliliği, esere hem öğretici hem de uygulamaya dönük bir nitelik kazandırmakta; müellifin muhatap kitlenin ihtiyaçlarını dikkate alan esnek bir üslup benimsediğini göstermektedir.[227]

c. Fıkhın Bütün Konularını Kapsayıcı Niteliği

Lübâb, fıkhın bütün ana alanlarını kapsayan kapsamlı bir muhtasar niteliği taşımaktadır. Tahâret bahisleriyle başlayan eser, 'ıtk ve köleliğe dair hükümlerle sona ermektedir. Bu süreçte ibadetler, muâmelât, ukûbât ve aile hukuku gibi fıkhın temel alanlarının tamamına yer verilmiştir. Bu yönüyle eser, fıkhın ana konularını bütüncül bir çerçevede sunan derli toplu bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Müellif, bazı meselelerin başka bir eserinde daha ayrıntılı biçimde ele alındığını ifade etmekle yetinmiş; ancak söz konusu eserin adını açıkça zikretmemiştir. Bu durum, hangi çalışmaya atıf yapıldığının tespitini güçleştirilmekte ve okuyucu açısından belirsizlik oluşturmaktadır. Şayet müellif, atıfta bulunduğu eserin adını açıkça zikretmiş olsaydı,

[226] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 37.
[227] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 38.

hem telif bütünlüğü hem de ilmî istifadeyi artırma açısından daha isabetli bir yöntem benimsemiş olurdu.[228]

2.4.3. *el-Lübâb*'ın Şâfiî Fakihleri Nezdindeki Konumu

Şâfiî fıkhının erken teşekkül dönemine ait temel metinler arasında, İbnü'l-Meâmilî'ye nispet edilen *el-Lübâb* adlı eser müstesna bir yere sahiptir. Mezhep literatüründe önemli bir yer işgal eden bu eser, ele aldığı fıkhî meseleler, ortaya koyduğu kaideler ve sistematik yaklaşımı sebebiyle Şâfiî fakihleri tarafından yoğun biçimde istifade edilen kaynaklar arasında yer almıştır. Nitekim pek çok mezhep mensubu âlim, telif ettikleri eserlerde *Lübâb*'ı temel müracaat kaynaklarından biri olarak zikretmiş ve çeşitli meselelerde ona dayanarak nakillerde bulunmuştur.[229]

Bu fakihler arasında özellikle 'Alâî'nin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Son derece sistematik bir tarzla kaleme aldığı *el-Mecmû' el-Müzheb fî Kavâ'idi'l-Mezheb* adlı eserinde *Lübâb*'a sürekli biçimde atıf yapmış ve onu başlıca referanslarından biri olarak kullanmıştır.[230]

Bu durum *Lübâb*'ın mezhep içindeki ilmî güvenilirliğini ve otorite değerini açık biçimde ortaya koymaktadır. Günümüze ulaşan Şâfiî fıkıh literatürü incelendiğinde, *Lübâb*'dan yapılan nakillerin son derece yaygın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir:

Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn* ve *Mecmû'*[231], adlı eserlerinde birçok yerde *Lübâb*'a dayanarak görüş nakletmiştir. Benzer şekilde 'Alâî, *el-Mecmû' el-Müzheb*[232]; Takıyyüddîn es-Sübkî, *Tekmiletu'l-Mecmû'*[233]; Tâcüddîn es-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*'de ve ayrıca *Tabakât*[234]'ında; ez-Zerkeşî, *İ'lâmü's-Sâcid*[235]'de; el-Akfehsî, *el-*

[228] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 39.
[229] Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Mecmû' Resâ'il el-Hâfız el-'Alâ'î*, thk. Vâil Muhammed Bekir Zehrân (Kahire: el-Fârûk el-Hadîse li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, 1429/2008), 66.
[230] Muhakikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 33-34.
[231] Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn* 1/333; 3/348; *Mecmû'* 1/282, 324, 410, 426, 466; 2/5, 135, 203, 246, 466; 4/52; 9/358.
[232] 'Alâî, *el-Mecmû' el-Müzheb*, 389.
[233] Takıyyüddîn es-Sübkî, *Tekmiletu'l-Mecmû'* 10/185.
[234] Tâcüddîn es-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, 290; *Tabakât*, 2/131.
[235] Zerkeşî, *İ'lâmü's-Sâcid*, 107.

İrşâd[236]'da; es-Suyûtî ise *el, Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*'de[237] *Lübâb*'dan geniş ölçüde yararlanmıştır.

Bu örnekler, eserin Şâfiî mezhebinin temel fıkhî kaynakları arasındaki yerini açık biçimde göstermektedir.

Lübâb'a gösterilen bu ilgi yalnızca mütekaddimûn ile sınırlı kalmamış; mezhebin müteahhir fakihleri de eseri ihtisar etmiş, şerh etmiş ve üzerine çok sayıda hâşiye kaleme almıştır. Bu doğrultuda Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. Hüseyn, künyesiyle Ebû Zur'a (ö. 826/1423),[238] *Lübâb*'ı ihtisar ederek *Tenkîhu'l-Lübâb* adını vermiştir. Daha sonra Burhâneddin İbrâhîm b. Mûsâ el-Kerkî eş-Şâfiî (ö. 853/1449),[239] bu muhtasarı şerh etmiştir. Aynı şekilde Celâleddîn Muhammed b. Abdirrahmân es-Sıddîkî eş-Şâfiî (ö. 891/1486)[240] de bu muhtasar üzerine şerhler kaleme almıştır.[241]

Bunun ardından *Tenkîhu'l-Lübâb*, Şeyh Zekeriya b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî eş-Şâfiî (ö. 926/1520)[242] tarafından yeniden ihtisar etmiş ve bu çalışmasına *Tahrîru Tenkîhi'l-Lübâb* adını vermiştir. Günümüzde basılı olarak da mevcut olan bu eser, Şâfiî medreselerinde yaygın biçimde okutulmuştur. Şeyh Zekeriyâ ayrıca bu muhtasarı şerh ederek *Tuhfetu't-Tullâb bi-şerh Tahrîrî Tenkîhi'l-Lübâb* adlı çalışmasını telif etmiş, bu eser de geniş bir yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra Zeynüddîn Abdurraûf b. Ali el-Münâvî eş-Şâfiî (ö. 1031/1622), söz konusu ihtisar üzerine *İhsânu't-Takrîr bi-Şerhi't-Tahrîr* adlı bir şerh kaleme almıştır.[243]

Bu noktada önemli bir hususa dikkat çekmek gerekir. Fuat Sezgin,[244] Münâvî'nin *Lübâb*'ı doğrudan şerh ettiğini ileri sürmüşse de bu değerlendirme isabetli değildir. Zira Münâvî'nin şerh ettiği eser, Şâfiî fıkhına dair *el-'Abbâb* olup bu şerh *İthâfu't-Tullâb bi-şerh Kitâbi'l-'Abbâb* adıyla bilinmektedir.[245]

Bütün bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, *Lübâb*'ın yalnızca erken dönem Şâfiî fıkhının bir ürünü olmadığı; aksine mezhep geleneği içerisinde asırlar

---

[236] el-Akfehsî, *el-İrşâd*, 653,686.
[237] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve fürû'i fıkhi'ş-Şâfi'iyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 229, 267, 443, 458, 477.
[238] Kâtib Çelebi, Keşfu'z-zunûn, 1541.
[239] Kâtib Çelebi, Keşfu'z-zunûn, 1541; İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 20.
[240] Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 1542; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/194.
[241] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 34.
[242] Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/46.
[243] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 510.
[244] Sezgin, *Târihu't-Turâsi'l-Arabî*, 3/210.
[245] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn,* 510.

boyunca okunmuş, işlenmiş, özetlenmiş ve şerh edilerek canlılığını korumuş temel bir başvuru eseri olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

2.4.4. İbnü'l-Mehâmilî'nin *el-Lübâb* Adlı Eserinde Yer Alan Bazı Fıkhî Görüşler ve Bunların Değerlendirilmesi

2.4.4.1. Yere İdrar Bulaşmasının İzale Edilmesi

İbnü'l-Mehâmilî, necasetin giderilmesine dair meseleler arasında yere bulaşan idrar konusuna yer vermektedir. Bu konu, İbnü'l-Mehâmilî'nin sadece hükmü nakleden değil, aynı zamanda mezhep içindeki vecihleri değerlendiren bir fakih olduğunu göstermesi açısından seçilmiştir. Yere idrar bulaşmasının temizlenmesi meselesi, hem günlük hayatta karşılaşılan bir tahâret problemi olması hem de Şâfiî mezhebinde farklı değerlendirmeler içermesi sebebiyle, onun tercih metodunu ve fıkhî yaklaşımını ortaya koymak için uygun bir örnek teşkil etmektedir. Bu hususta İbnü'l-Mehâmilî şu hükmü benimsemektedir:

"*Yere idrar bulaşmışsa, zemin sert olduğu takdirde necasetin üzerine idrarın yedi misli kadar su dökülür. Ancak zemin yumuşak ise bulaşan kısmın kazınarak giderilmesi gerekir.*"[246]

Bu ifadeden anlaşıldığı üzere İbnü'l-Mehâmilî, zeminin niteliğini temizlik hükmünde belirleyici bir unsur olarak değerlendirmektedir. Sert zemin üzerine bulaşan idrarın, belirli bir miktarda su dökülerek temizlenmesi gerektiği yönündeki görüş, Şâfiî fakihleri tarafından da zikredilen vecihler arasında yer almaktadır.[247]

Buna karşılık, zeminin yumuşak olması durumunda su ile temizliğin yeterli olmayacağı, bunun yerine mutlaka kazıma yoluna gidilmesi gerektiği yönündeki yaklaşım, mezhep literatüründe yaygın kabul gören görüşlerle örtüşmektedir.[248]

Yaptığımız incelemelerde, bu kanaati açık ve net biçimde savunan başka bir fakihin değerlendirmesine rastlanmamıştır. Bu durum, İbnü'l-Mehâmilî'nin bazı meselelerde mezhep içindeki yerleşik kabullerin dışına çıkarak müstakil ve özgün yorumlar geliştirdiğini göstermektedir.

---

[246] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 83.

[247] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 83; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâʾ ve'l-lugât,* 210; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve ʿumdetü'l-müttakin,* 29.

[248] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*,83; Nevevî, *el-Mecmû',2,603;* Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/52-53.

2.4.4.2. Abdest ve Guslün Müstehap Olduğu Durumlar

"Abdest ve guslün müstehap olduğu durumlar" konusu, İbnü'l-Mehâmilî'nin farz ve vaciplerin yanı sıra mendup hükümlere yaklaşımını göstermesi bakımından seçilmiştir. Bu mesele, onun tercih metodunu ve ibadetlere dair fıkhî yaklaşımını yansıtan uygun bir örnek teşkil etmektedir. Müellifin bu bağlamda zikrettiği durumlar şu şekildedir:

- Gıybet fiilinden sonra abdest almak,
- Öfke hâlinde iken abdest almak,
- Hâcamat sonrasında gusletmek,
- Hamama girerken gusletmek,
- İstihdâd (vücut tüylerinin temizlenmesi) sebebiyle gusletmek.[249]

Bu hususların bir kısmı, bazı fakihler tarafından tekil örnekler hâlinde zikredilmiş olmakla beraber, tamamının bu şekilde müstehap kabul edilmesi, Şâfiî mezhebi genelinde yaygın bir yaklaşım değildir.[250]

Dolayısıyla İbnü'l-Mehâmilî'nin burada benimsediği bu değerlendirmeler de mezhep literatürü içerisinde alışılmışın dışında ve dikkat çekici görüşler arasında yer almaktadır.

2.4.4.3. Mest Üzerine Mesh ve Uzuvları Kesik Olan Kimsenin Hükmü

İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb*'da mest üzerine mesh konusunu ele alırken, elleri ve ayakları eklem yerlerinin üstünden kesilmiş olan kimsenin, geride kalan uzuv kısımlarını mesh etmesini de bu kapsamda zikretmektedir.[251]

Bu meseleyle ilgili olarak *Tenbîh* adlı eserde geçen ifade ise "mess" (dokunmak/su değdirmek) lafzı ile aktarılmıştır. İlk bakışta bu kullanım, İbnü'l-Mehâmilî'nin görüşünü destekler nitelikte görünmektedir. Zira söz konusu eserde, kesik bölgenin su ile temas ettirilmesinin müstehap olduğu belirtilmiştir. Ancak fakihlerin büyük çoğunluğu, burada geçen "mess" lafzından maksadın hakiki anlamda mesh değil, yıkama olduğunu ifade etmişlerdir. İbnü'l-Mehâmilî ise bu meselede açıkça "mesh" ifadesini kullanarak farklı bir yorum benimsemiştir.[252]

---

[249] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 66.
[250] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 66; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/53.
[251] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 84; Şîrâzî, *et-Tenbîh fî fürûʿi'l-fıḳhi'ş-Şâfiʿî,* 15, 16, 18, 20; Nevevî, *el-Mecmûʿ,* 1/392, 426.
[252] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, Lübâb, 85; Şîrâzî, et-Tenbîh fî fürûʿi'l-fıḳhi'ş-Şâfiʿî, 15, 16; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/52-53.

Mest üzerine mesh ve uzuvları kesik olan kimsenin hükmü" konusu, İbnü'l-Mehâmilî'nin mezhep içi tercih metodunu ve lafızları yorumlama biçimini göstermesi bakımından seçilmiştir. Bu mesele, özellikle "mess" lafzının değerlendirilmesi üzerinden onun fıkhî yaklaşımını ve farklı yorum imkânlarını ele alış tarzını ortaya koyan uygun bir örnek teşkil etmektedir.

2.4.4.4. Hayız ve Nifas Hâline Bağlı Hükümler

İbnü'l-Mehâmilî, hayız bahsini ele alırken, bu hâlin şer'î sonuçlar itibarıyla yirmi ayrı anlam ve hüküm alanına temas ettiğini belirtmektedir. Müellif, söz konusu sonuçların on ikisini yasaklayıp (mahzûrât), sekizini ise doğrudan hüküm ve neticeler (ahkâm) başlığı altında değerlendirmiştir. Bu tasnif, hayız hâlinin sadece ibadetlerle sınırlı bir durum olmadığını, muâmelât, sosyal ilişkiler ve gündelik hayata uzanan geniş bir etki alanına sahip bulunduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.[253]

İbnü'l-Mehâmilî, hayız hâline bağlı yasaklar arasında, hayızlı kadının can çekişmekte olan kimsenin (muhtazar) yanında bulunmamasını da zikretmektedir. Ayrıca bu yasağın sadece hayız hâliyle sınırlı olmadığını, lohusalık (nifas) hâlindeki kadınlar için de geçerli olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte müellif, bu görüşü açıkça "son derece garip ve alışılmışın dışında" olarak nitelendirmekte; bu hükme delâlet eden sahih, açık ve bilinen bir nas veya delile muttali olmadığını da özellikle vurgulamaktadır.[254]

Bu yaklaşım, İbnü'l-Mehâmilî'nin mezhep literatüründeki görüşleri sadece nakleden bir müellif olmadığını; aynı zamanda bu görüşleri tenkit süzgecinden geçirerek değerlendiren, gerekçesini sorgulayan bir fıkıh anlayışına sahip olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

2.4.4.5. Müslüman Kölenin Kâfirin Mülkiyetine Girmesi

İbnü'l-Mehâmilî'ye göre, temel ilke olarak bir Müslüman kölenin başlangıçta (ibtidâen) bir kâfirin mülkiyetine girmesi câiz değildir. Ancak müellif, bu genel ilkenin mutlak olmadığını, belirli ve sınırlı bazı istisnalarının bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu istisnalar altı mesele ile sınırlıdır.[255] Bu yaklaşım, Şâfiî mezhebinde din,

[253] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 88.
[254] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 88-89.
[255] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 236; Nevevî, *el-Mecmû',* 9/358.

mülkiyet ve kölelik arasındaki ilişkinin son derece hassas bir denge çerçevesinde ele alındığını göstermektedir.

İbnü'l-Mehâmilî'nin zikrettiği istisnalar şu şekilde sıralanabilir:

1. Miras yoluyla intikal: Bir Müslüman kölenin, miras sebebiyle bir kâfirin mülkiyetine geçmesi. Bu durumda mülkiyet, tarafların iradesine değil, doğrudan şer'î bir sebebe dayandığı için istisna olarak değerlendirilmiştir.

2. İflas sebebiyle geri alma: Köleyi satın alan kişinin iflas etmesi halinde, satıcının köleyi geri alma hakkına sahip olması.[256]

3. Babaya yapılan hibeden rücu: Babaya hibe edilen kölenin, belirli şartların gerçekleşmesi durumunda geri alınabilmesi.

4. Ayıp sebebiyle iade: Sahih görüşe göre, kölede sonradan ortaya çıkan bir ayıp sebebiyle satışın feshedilmesi ve kölenin iade edilmesi.

5. Zımmî mülkiyet (dolaylı mülkiyet): Bir kimsenin "Köleni benim adıma azat et" demesi ve kölenin bu talep üzerine azat edilmesi. Bu durumda, mülkiyetin fiilî ve süreli değil, kısa süreli ve dolaylı olduğu kabul edilmektedir. İbnü'l-Mehâmilî, bu uygulamanın sahih olduğunu açıkça ifade etmektedir.

6. Mükâteb kölenin aczi: Taksitlerini ödeyemeyen mükâteb kölenin tekrar köle statüsüne döndürülmesi.[257]

Bu istisnalar, Müslüman kölenin kâfir mülkiyetine girmesinin mutlak biçimde yasaklanmadığını; ancak yalnızca belirli şer'i sebeplerle ve sınırlı durumlarda mümkün görüldüğünü ortaya koymaktadır.

İmam Nevevî'nin Meseleye Yaklaşımı:

İmam Nevevî, İbnü'l-Mehâmilî'nin zikrettiği bu altı istisnanın sayımında bir tür müsamaha bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre, mükâteb kölenin efendisinin mülkiyetinden çıkması, ancak kölenin açıkça "geri döndüm" demesiyle gerçekleşmektedir. Bu sebeple Nevevî, bu maddenin istisna kapsamında değerlendirilmesini tartışmalı bulmaktadır.[258]

Nevevî ayrıca, İbnü'l-Mehâmilî'nin yedinci bir duruma yer vermediğine dikkat çekmiş ve şu hususu eklemiştir: Bir kimsenin, kendisine azat olması gereken bir

[256] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 236.
[257] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 236; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/54; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve ʿumdetü'l-müttakin*, 3/517-518.
[258] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 236; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/54; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve ʿumdetü'l-müttakin*, 3/519.

köleyi, sahih görüşe göre bâtınen (akrabalık sebebiyle), tercih edilen görüşe göre ise zâhiren satın alması yahut bir Müslüman'ın, başkasının elindeki bir kölenin hür olduğunu ikrar etmesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir.[259] Bu durum, mülkiyetin fiili olmaktan ziyade hükmî bir mahiyet taşıdığına işaret etmektedir.

2.4.4.6. İkâle (Satışın Karşılıklı Rıza ile Feshi)

Bu mesele, satış akdinin tarafların karşılıklı rızasıyla feshedilmesi olan ikâlenin hukukî mahiyetiyle ilgilidir. İkâlenin teknik anlamda fesih sayılması hâlinde, bedellerin karşılıklı iadesinin câiz olup olmadığı tartışma konusu olmaktadır. Bu husus, ayıp sebebiyle iadeden farklıdır. Zira ayıpta iade, mülkiyetin bağlayıcı bir şer'î gerekçeyle sona ermesine dayanırken; ikâlede mülkiyet tarafların iradesiyle ortadan kalkmaktadır. Bu yönüyle ikâle, iradeye dayalı bir çözülme biçimi arz etmektedir. İbnü'l-Mehâmilî'nin bu meseleyi ayrıca ele almamış olması, muhtemelen ikâleyi akdi baştan itibaren hükümsüz kılan bir işlem olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlayışa göre ikâle, akdi yok hükmünde saydığından şuf'a hakkı da doğurmaz ve akdin devamı kapsamında değerlendirilir. Ancak bu görüş, ayıp sebebiyle iade ile karşılaştırıldığında, benzer sonuçlara rağmen farklı hükümlere ulaşılması bakımından eleştiriye açıktır.[260]

Metin, ikâlenin hukukî niteliğini tartışarak İbnü'l-Mehâmilî'nin bu konudaki yaklaşımını eleştirel bir çerçevede değerlendirmektedir.

2.4.4.7. Vekil ile Vasî Arasındaki İlişki

Şâfiî fakihleri, vekil ile vasî arasındaki yetki farkını özellikle vurgulamışlardır. Buna göre vekilin tasarruf yetkisi sınırlı iken, vasînin yetkisi daha geniş ve kuşatıcıdır. Bu ayrımın fıkhî sonuçları şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

- Vekil, ayıp sebebiyle kendisine iade edilen köleyi yeniden satama yetkisine sahip değildir.

- Vasî ise aynı durumda köleyi yeniden satabilir ve elde edilen bedeli vasiyetin yerine getirilmesinde kullanabilir.[261]

---

[259] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 236; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve ʿumdetü'l-müttakin*, 3/519; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/54.

[260] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 255-258; Sübkî'nin ilavesi için bk. Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/54-55.

[261] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 255.

Bu farklılık, Şâfiî mezhebinde yetkinin kaynağı ve kapsamının, tasarrufların geçerliliği üzerinde doğrudan belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Bu ayrım, Râfiî ve bazı Şâfiî fakihlerin, Müslüman bir kölenin kâfire satılması durumunda ayıp sebebiyle iadenin câiz olduğu yönündeki görüşleriyle tam anlamıyla örtüşmemektedir. Ayrıca fesih hâlinde akdin baştan itibaren hükümsüz sayılması ilkesiyle de bir gerilim ortaya çıkmaktadır. Bu çelişki özellikle ikâle meselesi söz konusu olduğunda daha belirgin bir hâl almaktadır.[262]

2.4.4.8. Müşterek Kölelik ve Azat Hükmü

Bu bağlamda, İbnü'l-Mehâmilî tarafından zikredilmeyen dokuzuncu bir meseleye de işaret etmek mümkündür. Buna göre, bir Müslüman ile bir kâfirin ortak mülkiyetinde bulunan bir köle söz konusu olduğunda, kâfir ortak kendi hissesini azat eder ve bu sırada mali imkânı da yerinde bulunursa, gerçekleştirilen azat işlemi diğer hisseye de sirayet eder ve köle bütünüyle hür hâle gelir. Bu hüküm, azadın doğrudan gerçekleştirilmiş olması ile bedel ödenerek tamamlanmış olması arasında bir fark gözetilmeksizin geçerlidir. Zira burada ortaya çıkan sonuç, tarafların iradesine değil, miras meselesinde olduğu gibi şer'î bir zorunluluğa dayanmaktadır. Bu örnek, Müslüman kölenin kâfir mülkiyetine girmesini yasaklayan genel kuralın, bazı durumlarda iradeye dayanmayan hükmî sonuçlar sebebiyle geçerliliğini yitirebildiğini göstermektedir.[263]

2.4.4.9. Muhakkikin İlavesi: Câriye ile Nikâh Meselesi

Müellifin temas ettiği, fakat ayrıntılandırmadığı meselelerden biri de câriye ile nikâh meselesidir. Buna göre, gerekli şartların gerçekleşmesi hâlinde, bir Müslümanın kâfirin mülkiyetinde bulunan bir câriye ile evlenmesi durumunda, bu nikâhın geçerliliği ve bu evlilikten doğacak çocuğun hukukî statüsü önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, çocuğun statüsünün, babaya tâbi olarak Müslüman kabul edilip edilmeyeceği yahut başlangıçta kâfirin mülkiyetinde sayılıp daha sonra bu mülkiyetin kaldırılmasının mı emredileceği hususu tartışmaya açıktır. Bu mesele, nikâh, nesep ve mülkiyet ilişkilerinin kesiştiği son derece problemli bir alanı temsil

[262] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 255-256; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/55.
[263] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 416-417; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/55-56.

etmektedir. Aynı zamanda, Müslüman kölenin kâfir mülkiyetine girmesi yasağının dolaylı sonuçları bakımından da önemli fıkhî tartışmaları beraberinde getirmektedir.[264]

2.4.4.10. Teyemmüme Dair Hususlar

İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb* adlı eserinde teyemmüm konusunu belirli bir sistematik çerçeve içerisinde ele almış ve meseleyi öğretici bir tasnife tâbi tutmuştur. Müellif, teyemmümü farz, sünnet, edep, mekruh ve şart olmak üzere beş ana başlık altında incelemiştir. Bu tasnif, konunun anlaşılmasını kolaylaştıran didaktik bir yapı sunmakla birlikte, Şâfiî mezhebi literatüründeki genel yaklaşım ile mukayese yapmaya imkân vermektedir.[265]

İbnü'l-Mehâmilî'ye göre teyemmümün farzları yedi maddede toplanmaktadır. Bunlar:

1. Suyu araştırılması,[266]
2. Toprağı kullanmaya yönelmek / toprağa yönelmek,
3. Niyet edilmesi,
4. Yüzün tamamının mesh edilmesi,[267]
5. Ellerin dirseklerle beraber mesh edilmesi,
6. Tertibe riayet edilmesi,
7. Bazı görüşlere göre fiillerin aralıksız (muvâlât) olarak yerine getirilmesidir.

Bu sıralama, müellifin teyemmümü sistematik ve bütüncül bir ibadet olarak ele aldığını göstermektedir.

Teyemmümün sünnetleri ise beş unsurdan oluşmaktadır. Müellif:

1. Besmele çekmek,
2. Tek darb ile yüzün tamamını mesh etmek,
3. Tek darb ile elleri mesh etmek,
4. Fazla toprağı silkelemek,
5. Sağ tarafı öncelemek.

---

[264] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 418-419; Sübkî'nin ilavesi için bk. Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/55-56.
[265] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 70-71; Nevevî, *el-Mecmû',* 2/333.
[266] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 71; Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî el-Hısnî, *Kifâyetü'l-aḫyâr*, thk. Ali Abdülhamid Baltacı - Muhammed Vehbî Süleyman (Şam: Darü'l-Hayr, 1414/1994), 55-56.
[267] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 72; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 34.

Şeklinde sıralamaktadır.[268] Bu hususlar, uygulamada kolaylık sağlamayı ve ibadetin düzenli bir şekilde yerine getirilmesini amaçlamaktadır.

İbnü'l-Mehâmilî, teyemmümün âdabına da yer vermiş ve bunları üç maddede toplamıştır.[269] Buna göre:

1. Kıbleye yönelmek,

2. Yüzü meshine üst kısımdan başlamak,

3. Elleri mesh ederken avuçlardan başalmak.

Bu tecihler, ibadetin zahirî düzenine ve estetik boyutuna dikkat edildiğini göstermektedir.

Müellife göre teyemmümde mekruh sayılan davranışlar ise şunlardır:[270]

1. Toprağın gereğinden fazla kullanılması,

2. İki darbtan fazla vurulması.

Bu yaklaşım, ibadette ölçülük ilkesinin gözetildiğini ortaya koymaktadır.

Teyemmümün şartları konusunda İbnü'l-Mehâmilî, yalnızca tek bir şart zikretmiştir; Kullanılan toprağın mutlak, yani katıksız ve temiz olmasını yeterli görmüştür. Bu noktada müellifin, şartlar bahsini oldukça dar tuttuğu dikkat çekmektedir.

Teyemmümü bozan hususlar bağlamında ise İbnü'l-Mehâmilî, abdesti bozan durumların teyemmümü de bozacağını ifade etmiştir; buna ilâveten beş hususu ayrıca zikretmiştir:

1. Suyun bulunması,

2. Suyu temin edecek imkân'ın ortaya çıkması,

3. Suyun bulunduğuna dair kanaatin oluşması,

4. Hastalığın sona ermesi,

5. İkamet hâlinin gerçekleşmesi.[271]

Ayrıca İbnü'l-Mehâmilî, teyemmümün abdestten beş yönden ayrıldığını ifade etmektedir:

---

[268] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 72.
[269] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 73; Nevevî, *el-Mecmû',* 2/333.
[270] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 74-75; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısrî, *Nihâyetü'l-muḥtâc ilâ şerḥi'l-Minhâc* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1404/1984), 303.
[271] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 76; Nevevî, *el-Mecmû',* 2/334.

1. Teyemmüm yalnızca iki uzuv üzerinde gerçekleştirilir.
2. Saç diplerine toprağın ulaştırılması gerekmez.
3. Tek bir teyemmümle birden fazla farz namaz kılınamaz.
4. Teyemmüm ancak bir mazeret sebebiyle meşru hâle gelir.
5. Teyemmüm, namaz vaktinin girmesinden sonra eda edilir.[272]

Sonuç olarak İbnü'l-Mehâmilî'nin teyemmüm tasnifi, öğretici ve düzenli çerçeve sunmakla beraber, mezhep içindeki tüm teknik ayrımları bütünüyle yansıtan kapsamlı bir sistamatik olmaktan ziyade, pratik ve pedagojik yönü ağır basan bir yaklaşımı temsil etmektedir.[273]

2.5. *el-Mukniʿ* Adlı Eserinin Tanıtımı

2.5.1. Eserin Tanıtımı ve Müellife Aidiyeti

Müellif bu eserinde, mezhep içindeki ihtilaflara yer vermeksizin konuları müstakil bir şekilde ele almış; ayrıca delilleri zikretmeyerek metni daha özlü hâle getirmiştir. Müellif hakkında biyografi eserleri kaleme alan âlimler arasında bu kitabın adının "*Mukniʿ*" olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Nitekim mevcut nüshaların tamamında eser, kapak kısmında "*Kitâbü'l-Mukniʿ fi'l-Fıkh*" adıyla kayıtlıdır. Ayrıca İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'Ârifîn*,[274] adlı eserinde kitabı "*el-Mukniʿ fi'l-Furûʿ*"[275] adıyla zikretmiştir.

Bununla beraber İbnü'l-Mehâmilî, *el-Mukniʿ* eserinin mukaddimesinde kitabın adını açıkça belirtmemiştir. Ancak "*Mukniʿ li'l-Mubtedî*" (yeni başlayan için yeterli ve ikna edici bir eser) şeklindeki ifadesiyle kitaba dolaylı bir işarette bulunmuştur. Eserin müellife nisbeti kesin olup bu konuda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Zira müellifin biyografisini yazan âlimlerin büyük çoğunluğu bu eseri ona nispet etmiş ve telifleri arasında saymıştır. Aynı şekilde fakihlerin bu kitaptan naklettikleri meseleler

[272] İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 74-77; Nevevî, *el-Mecmûʿ,* 2/333.
[273] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 77.
[274] İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn,* 5/72.
[275] Kapakta yer alan isim esas alınmıştır. Zira müellifin biyografisini yazan âlimler muhtemelen bu adı kısaltmış biçimde zikretmişlerdir. İsmail Paşa ise eseri, usûl alanına değil fıkhın furûʿ kısmına ait bir çalışma olduğunu belirtmek amacıyla bu şekilde kaydetmiş olabilir. Bk. Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İbnü'l-Mehâmilî ed-Dabbî, *el-Mukniʿ* thk. Yusuf b. Muhammed b. Abdullah eş-Şehhî (Birleşik Arap Emirlikleri: Şârika Üniversitesi), 1430/2009),45.

ve metin parçaları da eserin müellife aidiyetini açık biçimde göstermektedir. Eserin müellife nispet edildiğini gösteren biyografik kaynaklardan bazıları şunlardır:

Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-Fukahâi'ş-Şâfi'iyye*[276]; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*[277]; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*[278]; Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*[279]; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*[280]; Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cenân*[281]; Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*[282]; İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*[283]; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-Fukahâ* ve *el-Bidâye ve'n-Nihâye*[284]; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*[285]; Hacı Halife (Kâtib Çelebi), *Keşfü'z-Zunûn*[286]; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*[287]; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*[288]; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm*[289]; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*[290] ve Fuat Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*[291].

Öte yandan fakihlerin bu eserden yaptıkları nakiller de kitabın müellife aidiyetini açık biçimde göstermektedir. Zira onlar eserlerinde genellikle şu tür ifadeler kullanmışlardır: "*el-Mahâmilî, el-Mukni' adlı eserinde bu görüşü kesin olarak belirtmiştir*" veya " *el-Mahâmilî el-Mukni'de şöyle demiştir*." Bu şekilde *el-Mukni'* adlı eseri müellife nispet eden fakihlerden bazıları şunlardır: İmam Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*; *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* [292]; İbnü'r-Rif'a, *el-Matlabü'l-Âlî*[293]; ayrıca bk. *el-Mukni'*[294]. Bunun yanı sıra Tâcüddîn es-Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ* adlı eserinde müelliften nakledilen birçok fıkhî meseleyi zikretmiştir. Bu nakiller için bk.

[276] Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-Fukahâi'ş-Şâfi'iyye*, 1/367.
[277] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 75.
[278] Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 17/404.
[279] Sübkî, *Tekmiletü'l-Mecmû'*, 10/5.
[280] Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, 7/321.
[281] Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cenân*, 3/29.
[282] Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, 4/48-49.
[283] İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, 2/382.
[284] İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, 1/369; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12/16.
[285] İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, 1/178.
[286] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, 2/1810.
[287] İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 3/202.
[288] İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 5/72.
[289] Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/211.
[290] Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 2/74.
[291] Fuat Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*, 1/3/210.
[292] Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, 4/84; *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, 1/159.
[293] İbnü'r-Rif'a, *el-Matlabü'l-Âlî*, 1/412.
[294] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 1/107.

Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-Kübrâ[295]. Söz konusu meselelerin karşılıkları *el-Mukniʿ*[296]'de de yer almaktadır.[297]

Türk yazma nüshasında (asıl nüsha) *el-Mukniʿ fi'l-Fıkh* adlı eser, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım el-Mahâmilî'ye nispet edilmiştir. Ancak bu nisbet açık bir hatadır. Zira daha önce de belirtildiği üzere tabakat ve biyografi kaynakları *el-Mukniʿ fi'l-Fıkh* adlı eseri Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbnü'l-Mehâmilî'ye ait eserler arasında zikretmektedir. Bunun yanında "Ebû'l-Hasan Ali el-Mahâmilî" adıyla tanınan ve bu eserin kendisine nisbet edilebileceği bir şahsın biyografisine de rastlanmamıştır. Bu isimle bilinen kişi yalnızca müellifin torunu olan Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Mahâmilî'dir. Ancak onun künyesi Ebû'l-Kâsım'dır; Ebü'l-Hasen değildir. Ayrıca biyografi kitaplarında ona *el-Mukniʿ* adlı eserin nisbet edildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nüshanın kapağında söz konusu "Ebü'l-Hasen Ali el-Mahâmilî"nin *Tenkîhu'l-Lübâb* adlı eserin müellifi olduğu belirtilmiştir. Ancak bu da açık bir hatadır. Çünkü *Tenkîhu'l-Lübâb* adlı eserin müellifi Veliyyüddin Ahmed b. Abdurrahim el-Irâkî (Ebû Zür'a el-Irâkî) (ö. 1423/2001)'dir. Bu husus, Abdülkerîm b. Sunaytân el-Ömerî tarafından Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbnü'l-Mehâmilî'nin kaleme aldığı *el-Lübâb* adlı eserin tahkikine yazdığı mukaddimede de açıkça ifade edilmiştir.[298]

Alman nüshasına gelince; bu nüshanın kapağında eser yalnızca "*el-Mukniʿ*, *el-Mahâmilî'ye aittir.*" şeklinde kaydedilmiş, müellifin tam nesebi belirtilmemiştir. Bununla birlikte Şâfiî âlimleri arasında "el-Mahâmilî" ismi mutlak olarak zikredildiğinde bununla genellikle *el-Mukniʿ fi'l-Fıkh*'ın müellifi olan Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbnü'l-Mehâmilî kastedilmektedir.[299]

2.5.2. Eserin Şâfiî Fıkıh Literatüründeki Yeri ve Önemi

Bir eserin ilmî değeri her şeyden önce müellifinin ilmî şahsiyetiyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda *el-Mukniʿ fi'l-Fıkh* adlı eserin önemi, öncelikle müellifinden kaynaklanmaktadır. Zira eserin müellifi olan Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbnü'l-Mehâmilî, Şâfiî mezhebi içinde ictihad ehli sayılan ve mezhep

[295] *Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-Kübrâ*, 4/49-52.
[296] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ*, 1/97, 256, 268.
[297] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ,* 46.
[298] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Lübâb*, 34-35.
[299] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ,* 47.

görüşlerini tahkik ederek bazı rivayetleri sahih kabul eden, bazılarını ise zayıf sayan seçkin âlimlerden biridir. Daha önce onun ilmî konumu ve âlimler tarafından kendisine yöneltilen övgüler hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Müellifin telif ettiği eserler, Şâfiî mezhebi âlimleri arasında yaygınlık kazanmış ve ilim ehli tarafından elden ele dolaşarak elden ele dolaşarak istifade edilmiştir. *el-Mukniʿ* de onun kıymetli eserlerinden biridir. Nitekim müellif, *el-Mukniʿ* eserinin mukaddimesinde kitabın önemine işaret ederek şu ifadeleri kullanmıştır: "*Bu, Şâfiî mezhebine göre kaleme alınmış muhtasar bir kitaptır; yeni başlayan için yeterli, ileri seviyeye ulaşan için hatırlatıcı ve fetva veren kimse için de yeterli bir kaynaktır.*"[300] Bu ifadeler, eserin fıkhî meseleleri kuşatıcı bir şekilde ele aldığını ve özellikle fıkıh öğrenimine yeni başlayan kimselerin ihtiyaç duyduğu önemli fer'î meseleleri içerdiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu meseleler, fetva veren kimseler ile ilimde ileri seviyeye ulaşmış kişiler için de vazgeçilmez niteliktedir. Öte yandan İbnü'l-Mehâmilî'den sonra gelen birçok âlim de bu eserden istifade etmiştir.[301]

Her ne kadar eser muhtasar bir çalışma olsa da, içerisinde çok sayıda fer'î fıkıh meselesini barındırmaktadır. Hatta bu meselelerin bir kısmı, bazen büyük veya küçük birçok fıkıh eserinde dahi kolaylıkla bulunamayacak niteliktedir. Bunun yanında müellif, birçok fıkıh babında önemli fıkhî kaide ve zabıtalara da yer vermiş; bu kaideleri çeşitli fer'î meseleler üzerinden açıklamış ve örneklerle temellendirilmiştir. Bu özellikleriyle eser, fıkhî kaide ve zabıtaları konu alan çalışmalar için de önemli başvuru kaynaklarından biri hâline gelmiştir. Bunların dışında eserin sahip olduğu diğer bazı özellikleri de bulunmaktadır.[302]

2.5.3. *el-Mukniʿ* Eserinin Tertibi, Metodu ve İçerik Özellikleri

Muhakkik Yusuf b. Muhammed b. Abdullah eş-Şehhî'nin yaptığı araştırmalar neticesinde, dünyanın farklı kütüphanelerinde bulunan yazma eser katalogları incelenmiş ve *el-Mukniʿ* adlı eserin nüshalarına ulaşılmıştır. Müellif, bu eserinin mukaddimesinde takip ettiği yöntemi açık biçimde ortaya koymamıştır. Metnin genel

[300] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ,* 48.
[301] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ,* 49.
[302] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ,* 48-49.

yapısı ve içerik düzeni dikkate alındığında, müellifin takip ettiği yöntemin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:[303]

a. Eserin Mahiyeti ve Delillendirme Yöntemi

Müellif mukaddimede *el-Mukni'* eserinin Şâfiî mezhebi esas alınarak hazırlanmış muhtasar bir fıkıh kitabı olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte eserin kaleme alınma sebebini açık biçimde dile getirmemiş, hatta kitabın adını da doğrudan zikretmemiştir. Sadece dolaylı bir ifade ile esere işaret etmekle yetinmiştir. Bu durum, klasik dönem fıkıh literatüründe zaman zaman görülen bir yaklaşım olup müellifin daha çok metnin içeriğine odaklandığını göstermektedir. Eserde dikkat çeken en belirgin özelliklerden biri, müellifin fıkhın her kitabını veya babını genellikle bir *Kur'ân* âyeti, bir hadis ya da her ikisini birlikte zikrederek başlatmasıdır. Bu yöntemin amacı, ele alınacak meselenin dayandığı temel delili baştan ortaya koymaktadır. Çoğu durumda zikredilen âyet veya hadis ilgili bölümün konusuyla uyumludur. Bununla beraber bazı yerlerde, konu açısından daha uygun olabilecek başka delillerin de bulunabileceği anlaşılmaktadır.

b. Fıkhî Kaide ve Zâbıtaların Kullanımı ile Muhtasar Olmasına Rağmen Ayrıntılı Fıkhî Tahliller

Müellif, eserinde birçok yerde fıkhî kaide ve zâbıtalara yer vermektedir. Çoğu zaman önce fer'i meseleleri zikretmekte, ardından bu meseleleri kapsayan genel bir kaide ortaya koymaktadır. Bazen de kaideyi önce zikredip ardından örnek meseleler vermektedir. Bu yaklaşım, eserin öğretici yönünü güçlendiren önemli bir metodolojik özellik olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar eser muhtasar bir fıkıh kitabı olsa da müellif bazı konularda fer'î meseleleri ayrıntılı biçimde ele almakta, bunları sınıflandırmakta ve ilgili meseleleri detaylandırmaktadır. Bu durum, eserin hem özlü hem de öğretici bir karakter taşıdığını göstermektedir.

c. Mezhep İçi İhtilafın Zikri ve Ashâbü'l-Vücûh'a Sınırlı Atıf

Müellif bazı meselelerde mezhep içinde ihtilaf bulunmadığını açıkça ifade etmektedir. Bu tür durumlarda genellikle "*mezhepte ihtilaf yoktur*" anlamına gelen ifadeler kullanmaktadır. Bunun yanında nadiren de olsa mezhep âlimlerinin meseleleri

[303] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 50-52.

nakletme yöntemlerinden bazılarına işaret eder. Örneğin bazı yerlerde *"iki görüşün en sahihine göre*" veya "*tek görüş olarak nakledilmiştir*" gibi ifadeler kullanmaktadır.[304]

Müellif mezhep içindeki farklı vecihleri ortaya koyan âlimlerin isimlerini çoğunlukla zikretmemektedir. Bununla birlikte nadiren bazı isimleri açıkça belirtmiştir. Bu bağlamda:

- Ebû İshak el-Mervezî'yi iki meselede zikretmiştir.
- Ebû'l-Abbas İbn Süreyc'in görüşüne bir yerde yer vermiştir.
- Ebû Saîd el-İstahrî'yi de bir meselede anmıştır.

Ancak çoğu zaman bu âlimleri isimleriyle zikretmek yerine "ashâbımızdan bazıları şöyle demiştir" şeklinde genel bir ifade kullanmayı tercih etmiştir.[305]

d. Mezhep İçindeki Görüşlerin Değerlendirilmesi ve Şâfiî'nin Görüşünün Esas Alınması

Müellif bazı meselelerde mezhep içindeki görüşleri değerlendirerek bir görüşü tercih etmekte ve bunu "*en sahih olan görüş budur*" veya "*sahih olan budur*" gibi ifadelerle belirtmektedir. Buna karşılık bazı görüşleri ise açık biçimde zayıf kabul edilmektedir. Müellifin yaklaşımından, İmam Şâfiî'nin görüşünü çoğu zaman mezhebin esas görüşü olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, erken dönem Şâfiî literatüründe oldukça yaygın bir yaklaşımdır.[306]

e. Bazı Meselelerde Mezhep Âlimlerinden Ayrılması

Müellif bazı meselelerde mezhep âlimlerinin genel yaklaşımından farklı görüşler ortaya koymuştur. Tahkik çalışmasında bu meseleler tespit edilerek ilgili âlimlerin eleştirilerine dipnotlarda işaret edilmiştir. Müellif çoğu meselede *Kur'ân* ve sünnetten açık delil zikretmemiştir. Bu durum, eserin muhtasar karakteri ile yakından ilişkilidir. Bununla beraber bazı yerlerde hükümlerin gerekçesine kısaca değindiği görülmektedir.[307]

f. Genel Değerlendirme

- *el-Mukni' fi'l-Fıkh*, metodolojik açıdan klasik Şâfiî mezhebi fıkıh literatürünün özelliklerini yansıtan muhtasar bir eserdir.

[304] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 51.
[305] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',*50-51.
[306] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 51.
[307] Muhakkikin notu, İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 50-51.

- Müellif bazı konularda fer‘î meseleleri açıklayarak fıkhî kaide ve zâbıtalara yer vermiş, böylece eserin öğretici yönünü güçlendirmiştir.

- Kitap ve babların tertibinde büyük ölçüde *Muhtasarü’l-Müzenî* geleneği takip edilmiştir.

- Müellifin hadisleri temrîz sigasıyla nakletmesi ve mezhep içi ihtilafları çoğu zaman kısa biçimde aktarması, eserin mezhep içi öğretim amacıyla kaleme alındığını göstermektedir.

- Bu özellikler dikkate alındığında eser, Şâfiî fıkıh geleneğinde önemli bir muhtasar metin olarak değerlendirilebilir.

2.5.4. İbnü’l-Mehâmilî’nin *el-Mukni*ʿ Adlı Eserinde Yer Alan Bazı Fıkhî Görüşler ve Bunların Değerlendirilmesi

2.5.4.1. Namazın Geçerliliği Bağlamında Abdesti Bozan Unsurların Sistematik Tasnifi

Bu konuyu seçmemizin temel sebebi, abdestin namazın sıhhat şartlarından biri olması ve abdesti bozan unsurların namazın geçerliliğini doğrudan etkilemesidir. Klasik fıkıh eserlerinde bu meselelerin farklı başlıklar altında ve yer yer ihtilaflı şekilde ele alınması, konunun sistematik olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca İbnü’l-Mehâmilî’nin *el-Lübâb*’da bu meseleleri ele alış biçimi, onun mezhep içindeki tercihlerini ve fıkhî metodunu ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*İçinizden biri ayak-yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursanız, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin).”*[308]

Bu ayet, abdestin hangi durumlarda geçersiz hâle geldiğine işaret eden temel delillerden biri olup fıkıh literatüründe abdesti bozan hususların sistematik biçimde ele alınmasına zemin teşkil etmiştir. İbnü’l-Mehâmilî bu konuyu dört ana başlık altında incelenmektedir.

1. İki Yoldan (Ön ve Arka Uzuvdan) Çıkan Şeyler

[308] *Kur’ân Yolu Meali*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2024), el-Mâide 5/6.

Abdesti bozan durumların ilki insan bedeninde doğal çıkış yolları olarak kabul edeilen ön ve arka uzuvdan meydana gelen çıkışlardır. Bu kapsamda çıkan şeyler iki grupta değerlendirilmektedir:

a. Mutad (Alışılmış) Çıkışlar

İdrar, dışki mezî ve yel gibi normal şartlarda meydana gelen çıkışlar bu gruba girer ve tamamı abdesti bozar.[309]

b. Gayr-ı Mutad (Nadir) Çıkışlar

Sürekli idrar kaçırma, istihâze kanı, kurt, taş, kan ve irin gibi alışılmışın dışında gerçekleşen çıkışlar da hüküm bakımından mutad olanlarla aynı değerlendirilir ve abdesti bozar.[310]

c. Çıkış Yolunun Değişmesi ve Birden Fazla Çıkış Yolunun Bulunması

Normal çıkış yolunun kapanarak farklı bir yerden çıkışın gerçekleşmesi durumunda, çıkan şeyin bu yeni yoldan gelmesi abdesti bozar. Bu noktada çıkışın karın bölgesinin üst veya alt kısmından olması hükmü değiştirmez. Hem asıl yolun hem de sonradan açılan yolun açık olduğu durumlarda, çıkışın gerçekleştiği yer önem kazanır. Eğer çıkış midenin alt bölgesinden olursa abdest bozulur; üst kısımdan gerçekleşirse abdestin bozulmayacağı kabul edilir.[311]

2. Aklın Ortadan Kalkması

Abdesti bozan ikinci durum, kişinin bilinç hâlinin ortadan kalkmasıdır. Uyku, bayılma, hastalık ve sarhoşluk gibi durumlar bu kapsamda değerlendirilir ve genel olarak abdesti bozar. Bununla birlikte, kişinin oturur vaziyette ve bedeninin alt kısmı yere sabit olacak şekilde uyuması hâlinde abdestin bozulmadığı kabul edilir. Ancak bu durumda bir şey çıktığı kesin olarak bilinirse abdest geçerliliğini yitirir.[312]

3. Kadına Temas

Aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkek ile kadının, arada herhangi bir engel olmaksızın doğrudan temas etmesi, Şâfii mezhebine göre abdesti bozan bir durumdur. Bu temasın el, ayak veya bedenin herhangi bir bölgesiyle gerçekleşmesi

---

[309] Şehvet esnasında çıkan ince, beyaz ve yapışkan sıvıdır. Bk. Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât,* 2/136; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc,* 79.

[310] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 89.

[311] Nevevî, "midenin altı" ile göbek altını; "üstü" ile göbek hizası ve üstünü kastettiklerini belirtir. Bk. Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakin,* 184; İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 89.

[312] Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/26; İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 90.

arasında fark yoktur.[313] Buna karşılık, şaç veya tırnak gibi hissetme özelliği bulunmayan uzuvlara temas abdesti bozmaz. Ayrıca mahrem akrabaya dokunmak, şehvet uyandırmayacak derecede küçük bir çocuğa temas etmek veya ileri derecede yaşlı bir kadına dokunmak da abdestin bozulmasına yol açmaz.[314]

4. Avret Mahalline Dokunmak

Kişinin, kendi cinsel organına veya başkasının cinsel organına, arada herhangi bir engel olmaksızın avuç içiyle dokunması abdesti bozar. Bu hüküm; dokunulan kişinin cinsiyeti, yaşı veya hayatta olup olmaması gibi unsurlardan bağımsızdır.[315]

Buna karşılık, testislere, kalçalara veya ön ve arka uzuv arasındaki bölgeye dokunmak abdesti bozmaz. Aynı şekilde hayvanın cinsel organına temas etmek ya da kişinin kendi organına elinin dış yüzü veya koluyla dokunması da abdesti geçersiz kılmaz.[316]

5. Avret Mahalline Temasla İlgili Özel Durumlar

Avret mahalli dışındaki vücudun herhangi bir yerine, avuç içi (el içi) dışında bir uzuvla dokunulması abdesti bozmaz. Ayrıca, cinsel organa bir örtü veya engel üzerinden temas edilmesi durumunda da abdest geçerliliğini korur. Cinsiyeti kesin olarak belirlenemeyen (hünsâ müşkil)[317] kişilerle ilgili olarak ise temasın abdesti bozması kesin bilgiye bağlıdır. Eğer temasın asıl cinsel organa yapıldığı kesin olarak bilinirse abdest bozulur. Buna karşılık şüphe bulunması hâlinde abdestin bozulmadığı kabul edlir.[318]

6. Abdesti Bozmayan Diğer Hususlar

Fıkıh âlimlerine göre bazı durumlar yaygın kanaatin aksine abdesti bozmaz. Bunlar arasında kusmak, burun kanaması, idrar ve dışkı yolları dışından gelen kan, pişmiş ya da çiğ yiyecek tüketmek ve ister namaz içinde ister dışında olsun kahkaha ile gülmek yer almaktadır.[319]

---

[313] Nevevî, İbnü'l-Mehâmilî'nin dokunulan kişinin de abdestinin bozulacağı görüşünü kesin olarak benimsediğini nakletmektedir. Nevevî, *el-Mecmûʿ*, 2/26; İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ,* 90.

[314] Bazı nüshalarda "yaşlı kadın" ifadesi farklı şekilde yer almaktadır. İmam Nevevî, el-İbnü'l-Mehâmilî'nin yaşlı kadına dokunmanın abdesti bozmayacağı görüşünü benimsediğini, ancak bunun şâz (zayıf) bir görüş olduğunu belirtmiştir. Bk. Mecmûʿ, 2/28; İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ*, 90.

[315] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ*, 90-91.

[316] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ*, 90-91.

[317] "Hünsâ", hem erkek hem kadın özelliklerini taşıyan veya hiçbirine tam benzemeyen kişidir. Bk. Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât*, 3/100.

[318] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ*, 91.

[319] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukniʿ*, 91-92.

7. Şüphe ve Yakîn İlkesi

Abdestle ilgili hükümlerde temel prensiplerden biri, "yakînin şüphe ile ortadan kalkmayacağı" ilkesidir. Buna göre, kişi abdestli olduğundan emin olduğu hâlde sonradan bozup bozmadığında tereddüt ederse abdestli kabul edilir. Buna karşılık abdestsiz olduğunu kesin olarak bilen bir kimse, abdest alıp almadığından emin değilse abdestsiz sayılır ve yeniden abdest alması gerekir.[320]

8. Kasıt ve Unutma Arasındaki Fark

Abdesti bozan bir fiilin bilinçli olarak yapılması ile unutularak gerçekleşmesi arasında hüküm bakımından fark bulunmaz. Her iki durumda da abdest geçersiz hâle gelir.[321]

9. Özel Durumlara İlişkin Hükümler

- Abdest aldıktan sonra dinden çıkan (irtidat edip) daha sonra tekrar İslâm'a dönen kimsenin önceki tahâreti geçerli kabul edilir.

- Küçük yaşta abdest alan bir kimse ergenliğe ulaştığında, önceki abdesti geçerliliğini korur.

- Gayrimüslüm bir kimsenin İslâm'a girmeden önce aldığı abdest geçerli sayılmaz; Müslüman olduktan sonra yeniden abdest alması gerekir.[322]

10. Değerlendirme

- İbnü'l-Mehâmilî'nin yaklaşımı, abdesti bozan unsurları sistematik bir tasnif içinde ele alması bakımından dikkat çekmektedir.

- Müellifin, Şâfiî mezhebine ait görüşleri açık ve tutarlı bir şekilde yansıttığı görülmektedir.

- Şüpheli durumlarda ihtiyat ilkesini esas alan bir yöntem benimsediği anlaşılmaktadır.

- Bu yönüyle yaklaşımının, teorik bütünlük ile pratik uygulanabilirliği dengelediği söylenebilir.

- İbnü'l-Mehâmilî, abdesti bozan unsurları klasik Şâfiî mezhebindeki hâkim tasnife uygun biçimde ele almış ve mezhebin yerleşik görüşünü takip etmiştir.

- Bu konuda mezhepten ayrılan farklı bir görüş ileri sürmemiş; daha çok mevcut görüşleri sistemli ve açıklayıcı bir şekilde aktarmıştır.

---

[320] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 92.
[321] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 92.
[322] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 92.

2.5.4.2. Hayızdan Temizlenme

İbnü'l-Mehâmilî, hayız ve nifas sonrası temizlikle ilgili dikkat çekici bir değerlendirmede bulunur. Kadınların, adet veya lohusalık sonrası gusül abdesti aldıktan sonra misk veya benzeri hoş kokulu bir madde ile kanın bulaştığı vücut bölgesini ovmalarının müstehap olduğunu zikretmiştir. İbnü'l-Mehâmilî, bu uygulamanın kadının bedeninde kanın isabet ettiği bölgelerle ilgili olduğunu özellikle vurgular. Bu ifadesi, söz konusu uygulamanın kadının vücudunda kanın değdiği bütün bölgelerde yapılmasının müstehap görüldüğü şeklinde anlaşılmıştır.[323]

Rivayete göre bir kadın, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hayızdan sonra guslün nasıl yapılacağını sormuş: Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona nasıl gusledeceğini şu şekilde anlatmıştır: *"Bir parça miskli bez al ve onunla temizlen." Kadın: "Onunla nasıl temizleneceğim?" dedi. Resûlulah: (s.a.v.) "Onunla temizlen." buyurdu. Kadın tekrar: "Nasıl?" diye sordu. Bunun üzerine Peygamber: (s.a.v.) "Sübhânellah! Onunla temizlen!" buyurdu. Hz. Âişe dedi ki: (r.a.) Ben kadını yanıma çektim ve ona: "Onunla kanın temas ettiği bölgeyi ovarak temizle.*" dedim."[324]

Şâfiî mezhebine mensup bazı fakihler, hadiste geçen "kanın temas ettiği" ifadesinin hayız kanına işaret ettiğini ve bunun da kadının mahrem bölgesiyle sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu sebeple misk ile yapılan temizlik uygulamasının, bedenin tamamını kapsamadığı; yalnızca bu bölgeyle mahsus olduğu kabul edilmiştir. Buna rağmen bazı müellifler, İbnü'l-Mehâmilî'nin yaklaşımını temellendirmeye yönelik muhtemel bir izaha da dikkat çekmişlerdir. Buna göre hadiste geçen "kan" lafzı, zahiri itibarıyla genellik ifade etmektedir ve bu lafzın yalnızca mahrem bölgeyle sınırlandırılması ayrıca bir delil gerektirir. Ayrıca hadisin maksadının hoş olmayan kokunun giderilmesi olduğu dikkate alındığında, bu kokunun belirli bir bölgeyle sınırlı olmayabileceği de ileri sürülebilir.[325]

Ancak bu ihtimal zikredildikten sonra yapılan değerlendirme, İbnü'l-Mehâmilî lehine geliştirilebilecek yorumların ulaşabileceği en ileri noktanın bu olduğu belirtilmiştir. Hadiste soru soran kadının kimliği konusunda da kaynaklar arası bir

---

[323] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 97.

[324] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-sahîh*, thk. Cemâʿatün mine'l-ʿulemâʾ Sultâniyye baskısı (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1311/1893), "Kitâbü'l-Hayz", 70 (No: 314); İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 97.

[325] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 97-98; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/49.

karışıklık bulunduğu ifade edilmiştir. *Sahih-i Müslim*'de kadının ismi "Binti Şekel", şeklinde geçmekle birlikte, doğru ismin Esmâ bint Yezîd b. es-Seken olduğu belirtilmiştir.[326]

Bu değerlendirmeler neticesinde söz konusu metin, İbnü'l-Mehâmilî'nin:

- hadis lafzının zahirini esas alarak hüküm çıkardığını,

- bu yaklaşımıyla mezhep çoğunluğunun görüşünden ayrıldığını,

- bu örnek, İbnü'l-Mehâmilî'nin lafzî yoruma verdiği önemi ve zaman zaman mezhep içindeki hâkim anlayıştan ayrılabildiğini göstermesi bakımından dikkat çekici bir mahiyet arz etmektedir.

2.5.4.3. Karnında Cenin Bulunan Kadının Ölümü

Bu konunun seçilmesinin temel sebebi, hem annenin hem de ceninin haklarını ilgilendiren hassas bir mesele olmasıdır. Özellikle ceninin canlı olma ihtimali bulunduğunda, annenin defin işlemi ile ceninin hayatını koruma arasında fıkhî bir denge kurulması gerekmektedir. İbnü'l-Mehâmilî'nin bu meseledeki yaklaşımı, onun hüküm verirken zaruret, maslahat ve insan hayatının korunması ilkelerini nasıl değerlendirdiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

İbnü'l-Mehâmilî, karnında cenin bulunan kadının vefatı hâlinde nasıl bir yol izleneceği meselesini ele almış ve bu konuda şu görüşü aktarmıştır: Bir kadın ölür ve rahminde çocuk bulunursa, çocuğun canlı olarak çıkarılabileceğine dair bir ümit mevcutsa annenin karnı yarılarak ceninin çıkarılması gerekir. Buna karşılık, çocuğun sağ olarak çıkarılmasının mümkün olmadığı durumlarda karnının yarılması uygun görülmez; bu hâlde kadının karnı üzerine bir şey konur, ceninin ölümü kesinleşinceye kadar beklenir ve ardından defin işlemi gerçekleştirilir.[327]

Bu yaklaşım, Sâhibü't-Tenbih (Ebû İshâk eş-Şîrâzî) ve Kadı Hüseyin[328] gibi fakihler tarafından da benimsenmiştir. Bunun yanında İmam Nevevî, bu görüşe açık biçimde itiraz etmiş ve her ne kadar birçok âlim tarafından nakledilmiş olsa da söz konusu yaklaşımın hatalı olduğunu ifade etmiştir.[329]

---

[326] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, thk. Mehmed Zihni Efendi vd. (Türkiye: Darü't-Tabâ'a el-Âmire, 1334/1915), "Kitâbü'l-Hayz", 332; İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 98.

[327] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'* 268.

[328] Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tenbîh fî fürûʿi'l-fıḳhi'ş-Şâfiʿî* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 52.

[329] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 268; Nevevî, *el-Mecmû',* 5/301.

Benzer bir eleştiri İbnü's-Salâh tarafından da dile getirilmiştir. O, *el-Fetâvâ* adlı eserinde, mezhep içerisinde meşhur ve güvenilir kabul edilen dört temel eserde yer alan bazı meselelerin metinlerden çıkarılmış olmasını temenni ettiğini belirtmiş; bu bağlamda Sâhibü't-Tenbîh'e nispet edilen "*Kadının karnının üzerine bir şey konur ve cenin ölünceye kadar bu şekilde beklenir*" şeklindeki görüşü de zikretmiştir. İbnü's-Salâh, bu yaklaşımı son derece sert bir dille eleştirerek, doğru olanın kadının üzerine herhangi bir şey konulmaksızın, ceninin ölümü kesinleşinceye kadar beklenmesi olduğunu ifade etmiştir.[330]

Bu değerlendirmeler, söz konusu görüşün yalnızca Sâhibü't-Tenbîh'in görüşü olmadığını; aksine İbnü'l-Mehâmilî tarafından daha önce dile getirildiğini göstermektedir. Nitekim bu görüş, mezhep literatüründe tahkik edilmiş bir vecih olarak kayda geçirilmiştir.[331] Ayrıca İbnü'l-Mehâmilî'den önce Kadı Hüseyin'in de bu meseleye temas ettiği görülmektedir. Kadı Hüseyin, karnında cenin bulunan kadının karnının yarılmayacağını; aksine ceninin hareketi sona erinceye kadar kadının karnının üzerine bir şey konulacağını belirtmiştir.[332]

Bununla birlikte şu husus üzerinde ihtilaf bulunmamaktadır: Cenin, annenin karnında hayatta olduğu sürece kadın defnedilmez; çocuğun hareketi tamamen sona erinceye kadar beklenir ve defin işlemi ancak bundan sonra gerçekleştirilir.

Bu çerçevede, mezhep içerisinde meseleye dair farklı vecihlerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İmam Nevevî, bu konuda üç farklı görüş zikretmiş ve bunlar arasından en muteber olanının annenin karnının yarılmaması yönündeki vecih olduğunu belirtmiştir. İkinci vecih, ceninin yaşama ihtimali bulunması hâlinde annenin karnının yarılarak çocuğun çıkarılmasıdır. Üçüncü vecih ise bu ikinci görüşün bir uzantısı niteliğinde olmakla birlikte, Nevevî tarafından hatalı kabul edilmiştir.[333]

Bazı müellifler, Sâhibü't-Tenbîh'in "*üzerine bir şey konur*" ifadesini tevil ederek bunun yalnızca bir süre beklemeyi ifade etiğini ve esasen ikinci vecihle aynı

[330] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 98; Şehrezûrî, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddin Abdirrahmân b. Mûsâ, *Fetâvâ ve mesâ'ilü İbni's-Salâh fi't-tefsîr ve'l-hadîss ve'l-usûl ve'l-fıkh*, thk. Abdullah Abdulkadir (Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1407/1986), 261-262. Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ, 4/51.
[331] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 98.
[332] Nevevî, *el-Mecmû',* 5/302.
[333] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 99; Nevevî, *el-Mecmû',* 5/302.

anlama geldiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak bu yorum, mezhep içerisinde genel kabul görmemiştir.[334]

Sonuç itibarıyla bu metin, İbnü'l-Mehâmilî'nin:

- Ceninle ilgili meselelerde mezhep içinde vecih ortaya koyabilecek ilmî yetkinliğe sahip olduğunu,

- Bazı görüşlerinin mezhep literatüründe yaygınlık kazandığını,

- Buna rağmen İmam Nevevî ve İbnü's-Salâh gibi otorite kabul edilen âlimler tarafından ciddi eleştirilere konu edildiğini, açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.5.4.4. Kabir Üzerine Oturmanın Hükmü

Bu konuyu seçmemizin temel sebebi, kabirlerin korunması ve ölülere saygı ilkesinin fıkıhtaki yansımalarını göstermesidir. Kabir üzerine oturmanın hükmü, hem defin adabı hem de mezarlıklarla ilgili dinî hassasiyetler açısından önem taşımaktadır. İbnü'l-Mehâmilî'nin bu meseledeki yaklaşımı, onun hadisleri yorumlama biçimini ve mezhep içindeki tercihlerini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

İbnü'l-Mehâmilî kabir üzerine oturmanın hükmüne temas etmiş; bu bağlamda kabir üzerine oturmanın câiz olmadığı yönündeki görüşü nakletmiştir.[335] Aynı yaklaşım, Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî tarafından *el-Mühezzeb* adlı eserde de zikredilmiştir.[336]

Söz konusu ifade, lafzî olarak değerlendirildiğinde fiilin haramlığına delâlet eder nitelikte görünmektedir. Buna karşılık İmam Şâfiî'nin bu meseleye yaklaşımı, kabir üzerine oturmanın haram değil, mekruh olduğu yönündedir. Nitekim İmam Şâfiî, konuyla ilgili değerlendirmesinde bir kimsenin kabre basmasını, kabrin üzerine oturmasını ya da kabre yaslanmasını mekruh gördüğünü ifade etmiştir. Ancak bir kimsenin, yakını olan ölünün kabrine ulaşabilmesi için başka bir kabrin üzerinden geçmesi ise bu durumda buna ruhsat bulunduğunu belirtmiştir.[337]

---

[334] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 99; Sübkî, Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ, 4/52.
[335] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 256.
[336] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 256-268; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiʿî* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l ilmiyye, 1431/2009), 259.
[337] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 256-268; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1403/1983), 316.

Bu yaklaşım, İmam Râfiî ve Nevevî başta olmak üzere mezhebin önde gelen fakihleri tarafından da benimsenmiştir.[338] Böylece kabir üzerine oturmanın haram değil, kerahetle nitelenmesi mezhep içerisinde ağırlık kazanmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuyla ilgili şöyle buyurmaktadır:

"*Bana Ali b. Hucr es-Sa'dî rivayet etti. Dedi ki: Bize Velîd b. Müslim rivayet etti. O, İbn Câbir'den; o da Büsr b. Ubeydullah'tan; o da Vâsile'den; o da Ebû Mersed el-Ganevî'den rivayet etti. Ebû Mersed şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Kabirlerin üzerine oturmayın ve onlara doğru namaz kılmayın.'* "[339] Aynı anlamı pekiştiren başka bir hadiste ise şöyle buyurulmaktadır:

"*Bize Yahyâ b. Âdem rivayet etti. Dedi ki: Bize Şerîk rivayet etti. O, Süheyl b. Ebî Sâlih'ten; o da babasından; o da Ebû Hureyre'den rivayet etti. Ebû Hureyre bunu peygamber'e nispet ederek şöyle dedi: 'Sizden birinin bir kor parçasının üzerine oturup elbisesinin yanması ve sonunda derisine ulaşması, bir kabrin üzerine oturmasından onun için daha hayırlıdır.'* "[340]

İmam Şâfiî, bu hadislerde geçen "oturmak" fiilini, hadisin zahirine uygun biçimde değerlendirerek bunun kabrin üzerine basmak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Buna karşılık bazı âlimler, söz konusu fiili kabrin üzerinde meydana getirmek şeklinde yorumlamış; bazıları ise bunu kabrin üzerinde uzun süre kalmak (mülâzeme) anlamında değerlendirmiştir.[341]

Bu mesele, aynı hadisin farklı şekillerde anlaşılabileceğini ve bunun hükümlere nasıl yansıdığını göstermektedir. Şâfiî mezhebinde kerahet görüşünün öne çıkması, âlimlerin daha dengeli ve ihtiyatlı bir yaklaşımı benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle konu, fıkhın sadece kurallar bütünü değil, aynı zamanda yorum ve anlayış meselesi olduğunu da göstermektedir.

2.5.4.5. Namazın Sıhhati Açısından Necaset ve İbadet Mekânlarına Dair Fıkhî Hükümler

İslâm ibadet hukukunda namazın geçerliliği, yalnızca bireysel şartlara değil aynı zamanda mekânın temizliğine de bağlıdır. Bu çerçevede necasetin mahiyeti, nasıl

[338] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 256-260; Nevevî, *el-Mecmû',* 5/312.
[339] Şâfiî, *el-Üm*, 316; İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 256, 268; Müslim," Kitâbü'l-Cenâiz", 976.
[340] Şâfiî, *el-Üm*, 316; İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 256, 268; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Muassasat al-Risalah, 1421/2001), 13/469 (No: 8108).
[341] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 256-269; Şâfiî, *el-Üm*, 316.

giderileceği ve ibadet edilen yerlerin niteliği, klasik fıkıh literatüründe ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. İbnü'l-Mehâmilî de bu meseleleri eserinde sistematik bir şekilde şu başlıklar altında ele almıştır:

1. Necasetin Giderilmesi ve Toprakla İlişkisi

Yeryüzüne idrar, şarap ve benzeri akıcı necasetlerin bulaşması durumunda, bu necasetin üzerine onu üzerine tamamen kaplayacak miktarda su dökülmesi gerekir. Temizlik için belirli bir su ölçüsü şart koşulmamış olup esas olan necasetin renk ve kokusunun tamamen giderilmesidir. Aynı şekilde, insan müdahalesi olmaksızın yağan yağmur veya meydana gelen sel suları da necaseti bastırıp ortadan kaldırdığı takdirde temizlik gerçekleşmiş sayılır. Necasetin bulaştığı toprakla ilgili hükümler, necasetin türüne ve toprağa nüfuz etme derecesine göre değişiklik göstermektedir.[342]

- Necaset toprağa işlemeyip yüzeyde kalmışsa, sadece o kısmın kaldırılmasıyla temizlik sağlanır.[343]

Necaset toprağa karışmışsa:

- Önce necasetin bulunduğu kısım uzaklaştırılır,
- Ardından su dökülerek o yer yıkanır ve temizlenir.

Necaset toprağa tamamen nüfuz etmişse:

- Sadece su dökmek yeterli olmaz,
- Toprak kazılır,
- Necasetin bulaştığı kısım çıkarılır,
- Ya da yerine temiz toprak serpilir.

Sadece güneş ve rüzgâr etkisiyle necasetin izinin kaybolması temizlik için yeterli kabul edilmemiştir.[344]

2. Katı Necasetler ve Yapı Malzemeleri

Katı necasetler, örneğin dışkı ve kan gibi maddeler, eğer kuru hâlde olup toprağa karışmamışsa bulundukları yerden kaldırılmalarıyla temizlik sağlanır. Ancak bu tür necasetler toprağa karışmışsa, yukarıda belirtildiği şekilde hem uzaklaştırma hem de yıkama işlemi birlikte uygulanmalıdır. Çamurdan elde edilen yapı malzemeleri de necaset hükümleri açısından özel bir yer sahiptir. İçerisine katı necaset karışmış kerpiç ve tuğla, güneşte kurutulmuş veya ateşte pişirilmiş olsa bile temiz kabul

[342] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'* 164.
[343] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'* 165.
[344] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'* 164-165.

edilmez. Bu nedenle bu tür malzemeler üzerinde namaz kılmak sahih değildir. Ancak bazı Şâfiî âlimleri, içerisinde hayvan dışkısı (سرقين) bulunan tuğlanın pişirildikten sonra yıkanması hâlinde yalnızca dış yüzeyinin temiz olacağını, iç kısmının ise necis kalacağını ifade etmişlerdir. Bu görüşe göre, söz konusu tuğla üzerinde namaz kılmak mümkün görülmekte; fakat bu malzemenin taşınarak namaz kılınması uygun bulunmamaktadır.[345]

Öte yandan, kerpiç katı necaset değil de sadece necasetin iziyle (örneğin idrar kalıntısı) temas etmişse, bu durumda da necis sayılır. Ancak üzerine bol miktarda su dökülerek temizlenmesi mümkündür. Pişirildikten sonra yıkanması hâlinde yine yalnızca dış yüzey temiz kabul edilir. Bu tür bir malzeme üzerinde namaz kılmak caiz görülmekle birlikte, onu taşıyarak namaz kılmak uygun değildir. Eğer söz konusu kerpiç ufalanır ve ardından su ile yıkanırsa tamamen temiz hâle gelir. Bunun yanında, necasetin ateş etkisiyle değişime uğrayarak kül veya başka bir maddeye dönüşmesi (istihâle) durumu, burada temizlik sebebi olarak kabul edilmemiştir.[346]

3. Namaz Mekânlarına İlişkin Hükümler

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Yeryüzünün tamamı mescittir; kabristan ve hamam (bu hükmün) dışındadır.*"[347] Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şeklindeki beyanı, namaz mekânlarının genel çerçevesini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, kabirlerin açıldığı (ölülerin çıkarıldığı) kesin olarak bilinen mezarlıklarda namaz kılmak sahih değildir.[348] Henüz açılmamış olduğu bilinen veya açılıp açılmadığı konusunda şüphe bulunan mezarlıklarda namaz kılmak ise mekruh sayılmakla birlikte geçerli kabul edilmiştir. Bununla birlikte bazı görüşlere göre şüpheli mezarlıklarda kılınan namaz da sahih değildir.[349]

---

[345] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'* 164-166; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luġa ve ṣıḥâḥu'l-ʿArabiyye,* thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1407/1987), 5/2135; Muhammed b. Ahmed b. Battâl el-Yemenî, *en-Nazmü'l-müstaʿzeb fî şerhi ġarîbi'l-Mühezzeb,* thk. Mustafa Abdülhafız Salim (Mekke: Mektebetü't-Ticâriyye, 1408-1411 /1988-1991), 14; Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 75; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve ʿumdetü'l-müttakin,* 139; Nevevî, *el-Mecmû',* 2/597.

[346] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni'*, 166.

[347] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 165-166; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 18/312 (No. 11788).

[348] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 165.

[349] Şîrâzî, *el-Mühezzeb,* 92; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve ʿumdetü'l-müttakin,* 384; Nevevî, *el-Mecmû',* 3/158.

Hamamda namaz kılmak mekruh görülmüştür; ancak necasetin varlığı kesin olarak bilinmediği sürece kılınan namazın geçerli olduğu kabul edilmiştir. Hayvan barınakları açısından da benzer bir ayrım söz konusudur. Deve ağıllarında namaz kılmak mekruh sayılırken,[350] koyun ağıllarında bu hüküm uygulanmamaktadır. Ancak her iki durumda da mekânda necaset bulunması hâlinde namazın geçersiz olacağı açıktır.[351]

4. Namazda Taşıma, Temas ve Giysiyle İlgili Hükümler

Namaz esnasında taşınan varlıkların temizliği de ibadetin geçerliliğini doğrudan etkiler. Temiz bir hayvanı taşımak namaza zarar vermezken, necis bir hayvanın taşınması namazı geçersiz kılar. Aynı şekilde, içerisinde necaset (şarap) bulunan bir şişeyi taşımak, kapağı kapalı olsa dahi namazın sahih olmasına engeldir. Kişinin giydiği veya taşıdığı eşyaların necasetle temas etmesi de önemli bir husustur. Örneğin, uzun bir sarığın ucunun veya ona bağlı bir ipin necasetle temas etmesi durumunda, bu temas doğrudan olmasa bile namaz geçerli sayılmaz. Buna karşılık, ipekten yapılmış veya altınla süslenmiş elbiselerle namaz kılmak, fiil olarak haram kabul edilse de namazın geçerliliğine zarar vermez. Benzer şekilde, gasp edilmiş bir mekânda veya elbiseyle ya da necasetle temas etmiş ellerle kılınan namaz da günah olmakla birlikte geçerli sayılmaktadır.[352]

5. Müşriklerin Mescitlere Girişi

Müşriklerin harem bölgesine ve bölgedeki mescitlere girmeleri kesin olarak yasaklanmıştır. Harem dışındaki mescitlere ise izin verilmesi durumunda girebilirler; izinsiz giriş ise yasak kabul edilmiştir.[353]

6. Değerlendirme

- İbnü'l-Mehâmilî, necasetin giderilmesinde Şâfiî mezhebinin hâkim görüşünü benimsemiş; necasetin tamamen giderilmesini esas almıştır. Güneş ve rüzgârı tek başına yeterli görmemiştir.

- Kerpiç ve tuğla gibi yapı malzemelerinde istihâleyi temizlik sebebi saymamış, bu konuda mezhebin ihtiyatlı yaklaşımını sürdürmüştür.

---

[350] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 165.
[351] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 165; Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Taḥrîru elfâẓi't-Tenbîh,* thk. Abdülganî ed-Dakr (Dımaşk: Darü'l-Kalem, 1408/1987), 36.
[352] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',* 167.
[353] İbnü'l-Mehâmilî, *Mukni',*168.

- Mezarlık, hamam ve namazda necaset taşıma meselelerinde de mezhebin meşhur görüşünü takip etmiş, farklı bir görüş ileri sürmemiştir.

- Namazda taşınan eşya ve elbiselerin necasetle ilişkisini ayrıntılı biçimde ele almış; ancak genel olarak mezhepten ayrılan yeni bir görüş ileri sürmemiştir.

SONUÇ

Şâfiî mezhebinin tarihsel süreç içerisinde teşekkül ederek sistematik bir yapıya kavuşmasında ve farklı coğrafyalarda köklü biçimde yerleşmesinde, yalnızca mezhep İmamı olan İmam Şâfiî'nin ilmî mirası değil, onun talebeleri ile sonraki dönem fakihlerinin ortaya koyduğu ilmî faaliyetler de belirleyici bir rol oynamıştır. Mezhebin özellikle Mısır ve Irak bölgesinde, bilhassa Bağdat gibi ilim merkezlerinde güçlü bir şekilde gelişmesi, burada yetişen fakihlerin ilmî faaliyetleri ve mezhebin usulünü koruyarak geliştirme çabalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Bu bağlamda hicrî IV. yüzyılın ikinci yarısı ile V. yüzyılın ilk çeyreğinde Bağda'ta yaşayan İbnü'l-Mehâmilî, Şâfiî mezhebin Irak bölgesinde temayüz etmiş önemli fakihlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Kaynaklarda onun ilmî dirayeti, fetvadaki yetkinliği ve mezhep içindeki itibarı açık biçimde vurgulanmaktadır. Şâfiî tabakât eserlerinde kendisine verilen yer, onun yalnızca nakilde bulunan bir fakih değil, mezhep içerisinde görüş üretme ehliyetine sahip bir "Ashâbü'l-Vücûh" fakihi olduğunu göstermektedir. Bu durum İbnü'l-Mehâmilî'nin mezhep içindeki seçkin konumunu ortaya koymaktadır.

İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkıhçılığı, yalnızca mezhep görüşlerini nakletmekten ibaret olmayıp, bu görüşleri sistemli biçimde değerlendirme, mezhep içindeki farklı vecihleri tespit etme ve gerektiğinde tercih ortaya koyma yönüyle öne çıkmaktadır. Özellikle hocası Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin ilmî etkisiyle şekillenen bu yaklaşım, onun hem mezhep bağlılığını hem de ilmî muhakeme gücünü birlikte yansıtmaktadır. Mezhebe bağlılığı güçlü olmakla birlikte taassuba kapılmayan bir tavır sergilemiş; özellikle Şâfiî ve Hanefî mezhepleri arasındaki ihtilaflı meselelerde ilm-i hilâf geleneği içerisinde mukayeseli değerlendirmeler yapmıştır. Bu yönüyle İbnü'l-Mehâmilî, yalnızca mezhebin aktarıcısı değil, aynı zamanda onu açıklayan ve güçlendiren bir fakih hüviyeti taşımaktadır.

Bu çalışmada ele alınan *el-Lübâb* ve *el-Mukniʿ* adlı eserleri, İbnü'l-Mehâmilî'nin fıkhî şahsiyetini anlamak bakımından büyük önem taşımaktadır. *el-Lübâb*, meselelerin özlü fakat sistematik biçimde ele alındığı, mezhep görüşlerinin tertipli bir şekilde sunulduğu bir fıkıh metni niteliğindedir. Müellif bu eserinde, mezhep içerisindeki hâkim görüşleri esas almakla birlikte, yer yer farklı vecihlere de işaret ederek tercihlerini ortaya koymuştur. Özellikle tahâret, namaz, cenâiz ve

muâmelât konularında verdiği örnekler, onun fer‘î meselelerde ayrıntıya hâkim olduğunu ve mezhep içi sistematiği güçlü bir şekilde yansıttığını göstermektedir.

el-Mukniʿ ise daha yoğun bir fıkhî derleme ve mezhep görüşlerini muhafaza etme amacı taşıyan bir eser olarak dikkat çekmektedir. Bu eser, Şâfiî mezhebinin yerleşik görüşlerini muhafaza eden ve mezhep öğretiminde başvuru niteliği taşıyan bir kaynak görünümündedir. İbnü'l-Mehâmilî burada meseleleri daha derli toplu ve öğretici bir üslupla sunmuş; mezhep içinde tercih edilen görüşleri ön plana çıkarmıştır. Her iki eser birlikte değerlendirildiğinde, onun fakihlik kimliği açıkça ortaya çıkmaktadır.

İbnü'l-Mehâmilî'nin abdesti bozan unsurlar, necasetin giderilmesi, namaz mekânlarının hükmü, cenin bulunan kadının ölümü, kabir üzerine oturma ve vekâlet-vasiyet ilişkisi gibi meselelerde ortaya koyduğu görüşler incelendiğinde, genel olarak Şâfiî mezhebinin hâkim anlayışını benimsediği görülmektedir. Ancak bu benimseyiş, sadece nakil düzeyinde kalmamış; meseleleri sistematik tasnif etmesi, ihtilaf noktalarını belirginleştirmesi ve hükümlerin dayanaklarını açık biçimde ortaya koymasıyla ilmî bir derinlik kazanmıştır. Bu durum, onun mezhep içerisinde görüşleri tahkik eden, değerlendiren ve tercih eden yetkin bir fakih olarak kabul edilebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak İbnü'l-Mehâmilî, Şâfiî mezhebinin Irak bölgesindeki önemli temsilcilerinden biri olarak, ilmî birikimi, yetiştirdiği talebeler ve kaleme aldığı eserlerle mezhebin sistemleşmesine ve sonraki nesillere aktarılmasına önemli katkılar sunmuştur. Özellikle *el-Lübâb* ve *el-Mukniʿ* adlı eserleri, onun fıkıh anlayışını ve mezhep içerisindeki yerini anlamak bakımından temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu çalışma, İbnü'l-Mehâmilî'nin ilmî şahsiyetini, fıkıhçılığını ve mezhep içindeki konumunu bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda onun İslâm fıkıh tarihindeki yerinin daha sağlıklı biçimde anlaşılmasına katkı sunmayı hedeflemiştir. Böylece hem İbnü'l-Mehâmilî üzerine yapılacak sonraki akademik çalışmalara bir zemin hazırlanmış hem de Şâfiî fıkıh geleneğinin tarihî gelişimindeki önemli bir aşama ortaya konulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

Ahdeb, Haldûn. ***Zevâidu Târîhi Bagdâd 'ale'l-Kütübi's-sitte***. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1417/1996.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî, ***el-Müsned***, thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Muassasat al-Risalah, 1421/2001.

Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. ***el-Mecmûʿu'l-müzheb fî kavâʿidi'l-mezheb***. thk. Vâil Muhammed Bekir Zehrân. Kahire: el-Fârûk el-Hadîse li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, 1429/2008.

Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. ***Mecmû' Resâ'il el-Hâfız el-'Alâ'î***. thk. Vâil Muhammed Bekir Zehrân. Kahire: el-Fârûk el-Hadîse li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, 1429/2008.

Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî, ***Et-Takrîb ve'l-İrşâd (es-Sığîr)***. thk. Abdülhamid b. Ali Ebû Zuneyd. Beyrut: El-Risâle Kurumu, 2. Basım, 1218/1998.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. ***Târîhu Bağdâd***, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1422/2002.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. ***Târîhu Bağdâd ve Züyûlihî***. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 5 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.

Battâl, Muhammed b. Ahmed el-Yemenî. ***en-Nazmü'l-müstaʿzeb fî şerhi garîbi'l-Mühezzeb.*** thk. Mustafa Abdülhafız Salim. Mekke: Mektebetü't-Ticâriyye, 1408-1411 /1988-1991.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. ***Delâʾilü'n-nübüvve ve maʿrifetü ahvâli sâhibi'ş-şerîʿa***. thk. Abdülmu'tî Kal'acî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. ***el-Hilâfiyyât beyne'ş-Şâfiʿî ve Ebî Hanîf***e. thk. Mahmûd b. Abdulfettâh Ebû Şezzâ en-Nahhâl. Mısır: Ravda li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1436/2015.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. ***el-Câmiʿu's-sahîh***. thk. Cemâʿatün mine'l-ʿulemâʾ Sultâniyye baskısı. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1311/1893.

Bulkinî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî. ***et-Tedrîb fi'l-fürûʿ***. thk. Ebû Ya'kûb Neş'et b. Kemâl el-Mısrî. 2 Cilt. Riyad: Dârü'l-Kıbleteyn, 1433/2012.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd. ***Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-ʿArabiyye***. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 4. Basım 1407/1987.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbûrî. ***Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb***. thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1428/2007.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. ***el-İhve ve'l-Ehavât***. thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire. Riyad: Dâru'r-Râye li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1413/1993.

Dayf, Ahmed Şevkî Abdüsselâm. ***Târîhü'l-edebi'l-Arabî***. 5 Cilt. Mısır: Dârülmaârif, 1380-1416/ 1960-1995.

ed-Dîb, Abdülazîm Mahmûd. "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 8/141-144. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Erdoğan, Mehmet. **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**. ed.Hüseyin Kahraman. İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 8. Basım 2022.

Ferrâ, Ebû Ya'la Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Halef. ***Kitâbü'r-Rivâyeteyn ve'l-Vecheyn.*** thk. Abdülkerim Muhammed el-Lâhim. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1405/1985.

Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî. ***Mu'cemü'l-büldân***. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1416/1995.

Hammâdî, Ebu Bekir b. Abdeh b. Abdullah b. Hâmid. ***"Tuhfetü's-Sâil fî Beyâni Mâ fî 'Umdeti'l-Ahkâm mine'l-Mesâil".*** Yemen: Dârü'l-İmâm eş-Şâfiî, 1447/2025.

Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed. ***el-Müsned***. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Hısnî, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî. ***Kifâyetü'l-ahyâr***. thk. Baltacı Ali Abdülhamid - Süleyman Muhammed Vehbî. Şam: Darü'l-Hayr, 1414/1994.

İbn Abdilhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed es-Sâlihî ed-Dımaşkî, ***Tabakâtü 'ulemâ'i'l-hadîs.*** thk. Bûşî Ekrem – Zeybek İbrâhim. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Matbaa, Neşir ve Dağıtım, 1417/1996.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. ***Târîhu medîneti Dımaşk***. thk. Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Umrevî. Beyrut: Dârü'l-Fikr Matbaa, Yayın ve Dağıtım, 1415/1995.

İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, ***el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem.*** thk. Ata, Muhammed Abdulkadir – Ata, Mustafa Abdulkadir. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 1412/1992.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, ***el-Kâmil fi't-târîh.*** thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1417/1997.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. ***el-Vefeyâtü'l-a'yân.*** thk. İhsan Reşîd Abdülkâdir Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 681/1282.

İbn Kâdî Şühbe, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî. ***Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye***. thk. Hafız Abdülalîm Han. Beyrut: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1407/1986.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'. ***Tabakâtü fukahâ'i'ş-Şâfi'iyye***. nşr. Haşim, Ahmed Ömer – Zeynühüm, Muhammed Ali. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1413/1993.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'. ***el-Bidâye ve'n-Nihâye.*** thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 15 Cilt. Riyad: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1418/1997.

İbnü'l-Mulakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî. ***el-'İkdü'l-müzheb fî tabakâti hameleti'l-mezheb***. thk. el-Ezherî Eymen Nasr– Mehnî Seyyid. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.

İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. ***Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire***. 4 Cilt. Mısır: Dârü'l-Kütüb, 874/1470.

İbnü't-Tıktakâ, Ebû Ca'fer Safiyyüddîn (Celâlüddîn) Muhammed b. Alî b. Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî. ***Kitâbü'l-Fahrî***. thk. Abdülkadir Muhammed Mayo. Beyrut: Dârü'l-Kalem el-'Arabî, 1418/1997.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b.Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. ***Şezerâtü'z-zeheb***. thk. Mahmûd el-Arnaût. 5 Cilt. Beyrut: Daru İbn Kesîr. 1406/1986.

İfrîkî, Muhammed b. Mekrem b. Ali, Ebü'l-Fazl, Cemâlüddîn İbn Manzûr el-Ensârî er-Ruvefî. ***Lisânü'l-ʿArab***. Cilt 10. Beyrut: Dâr Sâdır, 3. Basım, 1414/1993.

İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. ***el-Mühimmât fî şerhi'r-Râfiʿî ve'r-Ravza.*** nşr. Ebü'l-Fazl ed-Dimyâtî, Ahmed b. Ali. Beyrut: Fas Kültürel Miras Merkezi, 1430/2009.

İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. ***Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyye.*** thk. Abdullah el-Cübûrî. 2 Cilt. Riyad: Dârülilim, 1401/1980.

İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. ***et-Temhîd fî tahrîci (istihrâci)'l-fürûʿ ʿale'l-usûl***. thk. Muhammad Hasan Hitto. Beyrut: Muassasat al-Risala, 2. Basım, 1401/1981.

Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah. ***Keşfü'z-zunûn ʿan esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn***. 2 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1360/1941.

Kehhâle, Ömer Rızâ. ***Muʻcemü'l-mü'ellifîn***. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî, 1376-1381/1957-1961.

Kur'ân Yolu Meali, çev. Karaman Hayreddin vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 18. Basım, 2024.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. ***Aʿlâmü'n-nübüvve***. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1409/1988.

İbnü'l-Mehâmilî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dabbî. ***el- Lübâb fi'l-Fıkh.*** thk. Abdülkerim b. Suneytan el-Ömeri. Medinetü'l-Münevvere: Darü'l-Buhârî, 1416/1905.

İbnü'l-Mehâmilî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dabbî. ***el-Mukniʿ*** thk. Yusuf b. Muhammed b. Abdullah eş-Şehhî. Birleşik Arap Emirlikleri: Şârika Üniversitesi, 1430/2009.

Merçil, Erdoğan. "Büveyhîler". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 6/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. ***el-Câmiʿu's-Sahîh***. thk. Mehmed Zihni Efendi vd. Türkiye: Darü't-Tabâ'a el-Âmire, 1334/1915.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. ***el-Mecmû'.*** Kahire: Matba'atü't-Tadâmun el-Uhevî, 1344-1347/1925-1928.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. ***Ravzatü't-tâlibîn ve ʿumdetü'l-müttakin***, nşr. Züheyr eş-Şâvîş'in. Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1412/1991.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. ***Tahrîru elfâzi't-Tenbîh***. thk. Abdülganî ed-Dakr. Dımaşk: Darü'l-Kalem, 1408/1987.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. ***Tehzîbü'l-esmâʾ ve'l-lugât***. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l ilmiyye, 686/1287.

Özen, Şükrü. "İbnü'l-Mehâmilî". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 21/124-125. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Paşa, Bağdatlı İsmâil. ***Hediyyetü'l-Ârifîn***. 2 Cilt. İstanbul: Muhterem el-Maârif Ajansı, 1370/1951.

Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Mısrî. ***Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc.*** Beyrut: Darü'l-Fikr. 1404/1984.

Sâbî, Ebü'l-Hasen (Hüseyn) Hilâl b. el-Muhassin b. İbrâhîm b. Hilâl el-Harrânî. ***Rüsûmü dâri'l-hilâfe***. thk. Mîhâîl Avvâd. Beyrut: Dârü'r-Râid el-ʿArabî, 1406/1986.

Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. ***el-Vâfî bi'l-vefeyât.*** thk. Ahmet el-Arnaut, Turkî Mustafa. 7 Cilt. Beyrut: Dar'ül İhya Turas, 1420/2000.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. ***ed-Dav'ü'l-lâmi'.*** nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî. Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Hayât Yayınları, 1353-1355/1934-1936.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et- Temîmî. ***el-Ensâb***. thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî vd. 12 Cilt. Hindistan-Haydarâbâd: Meclisü Dâirati'l-Meârifi'l Osmâniyye, 1382/1962.

Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. ***ʿUyûnü'l-mesâʾil.*** nşr. Selâhaddin en-Nâhî. Bağdat: Matbaatü Es'ad, 1386/1966.

Serrâc, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Sekafî. ***Müsned.*** thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî. Pakistan: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, Faysalâbâd, 1423/2002.

Sezgin, Fuat. ***Târihu't-Turâsi'l Arabî***. çev. Dr. Mahmûd Fehmî Hicâzî. 3 Cilt. Riyad: İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi, 1411/1991.

Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî b. Temmâm. ***Tekmiletü'l-Mecmû'*** 10 Cilt. Kahire: Matba'atü't-Tadâmun el-Uhevî, 1348-1352/1929-1933.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. ***el-Eşbâh ve'n-nezâʾir***. thk. 'Abdülmevcud, Âdil Ahmed – Mu'avvad, 'Alî Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1411/1991.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. ***Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ***. thk. Mahmûd b. Muhammed et-Tanâhî el-Mısrî,- Abdülfettâh b. Muhammed el-Hulv el-Mısrî. 4 Cilt. Cezîre: Hecer Yayınevi, 1413/1992.

Süleyman el-Hadramî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah. ***Muteyyin.*** thk. Hâlid Abdülazîm el-Huveynî. Mısır: Dârü'l-Emel, 1443/2002.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. ***el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve fürû'i fıkhi'ş-Şâfi'iyye.*** Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. ***el-Üm.*** 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 2. Basım, 1403/1983.

Şehrezûrî, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddin Abdirrahmân b. Mûsâ. ***Fetâvâ ve mesâʾilü İbni's-Salâh fi't-tefsîr ve'l-hadîss ve'l-usûl ve'l-fıkh***. thk. Abdullah Abdulkadir. Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1407/1986.

Şehrezûrî, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddin Abdirrahmân b. Mûsâ. ***Tabakâtü'l-fukahâi'ş-Şâfi'iyye.*** thk. Muhyiddin Ali Necib. Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1413/1992.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. ***el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiʿî.*** Beyrut: Dârü'l-kütübi'l ilmiyye, 1431/2009.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. ***Tabakâtü'l-fukahâ.*** thk. Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî, İhsân Reşîd Abdülkâdir Abbâs. Beyrut: Darü'r-Raidi'l-Arabi, 1390/1970.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. ***et-Tenbîh fî fürûʿi'l-fıḳhi'ş-Şâfiʿî***. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kahirî. ***Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc.*** thk. Muavviz Ali Muhammed – Abdülmevcûd Âdil Ahmed. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Yâfiî, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân. ***Mirʾâtü'l-cenân ve ʿibretü'l-yaḳzân fî maʿrifeti havâdissi'z-zamân***. thk. Halil Mansur. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî. ***Tâcü'l-ʿarûs min cevâhiri'l-Kamûs***. thk. Alanında uzman bir heyet. 21 Cilt. Kuveyt: Kuveyt Devleti Millî Kültür, Sanat ve Edebiyat Konseyi, 1385-1422/1965-2001.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. ***Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-aʿlâm,*** thk. Ebû Azîz, Sa'd Yûsuf Mahmûd vd. 26 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfîkıyye,1427/2006.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. ***Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ.*** thk. Şeyh Şuayb el-Arnavut. 17 Cilt. Beyrut: Risale Vakfı Yayınları, 1405/1985.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfiî. ***İʿlâmü's-sâcid fî ahkâmi'l-mesâcid.*** thk. Ebü'l-Vefâ Mustafa el-Merâğî. Kahire: Mısır Yüksek İslâm İşleri Kurulu, 1416/1996.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî. ***el-A'lâm***. Beyrut: Daru'l-ilim lil-Melayin, 1423/2002.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : SARIBULAK, Yahya.

Uyruğu : T.C.

ORCID : 0009-0003-7592-7150

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri İslâm Hukuku Anabilim Dalı	2026
Lisans	Van Yüzüncüyıl Üniversitesi	2022

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2013	VAN/Çatak	İmam-Hatip

Yabancı Dil

Arapça

Hobiler

İlimle iştigal etmek, ilmî meclisleri müdavim olmak ve ilmin neşri yolunda hizmette bulunmak.

T.C
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Yahya SARIBULAK
Öğrenci No	23920003010
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	İslam Hukuku
Statüsü	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	Ebü'l-Hasen İbnü'l-Mehâmilî'nin Fıkıhçılığı *(Lübâb* ve *Mukni'* Özelinde)

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	98
İntihal Tespit Programı	TURNITIN
Benzerlik Oranı (%)	13
Tarih	16/04/2026

*** Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:**
- Kaynakça hariç,

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

	Danışman	**Öğrenci**
Adı Soyadı	Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK	Yahya SARIBULAK
İmza		
Tarih		16/04/2026

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kampüs.
Telefon: 444 5 065, 0 432 225 10 52, 0432 225 17 01.
e-posta: yyu.sbe@yyu.edu.tr.